

**Lähdetekstin analyysi kääntäjän työkaluna
Aineistona Ljudmila Ulickajan romaani Zelënyj šatër**

**Анализ исходного текста как инструмент переводчика:
на материале романа Л. Улицкой «Зеленый шатер»**

**Analiz ishodnogo teksta kak instrument perevodčika:
na materiale romana L. Ulickoj ”Zelënyj šatër”**

Anne Sinikka Kasurinen

Pro-gradu tutkielma

Itä-Suomen yliopisto

Filosofinen tiedekunta

Vieraat kielet ja käännöstiede

Venäjän kieli ja kääntäminen

Marraskuu 2015

ITÄ-SUOMEN YLIOPISTO – UNIVERSITY OF EASTERN FINLAND

Tiedekunta – Faculty		Osasto – School		
Filosofinen tiedekunta		Humanistinen osasto		
Tekijät – Author				
Anne Sinikka Kasurinen				
Työn nimi – Title				
Lähdetekstin analyysi kääntäjän työkaluna. Aineistona Ljudmila Ulitskajan romaani <i>Зелёный шатер</i>				
Pääaine – Main subject		Työn laji – Level		Päivämäärä – Date
Venäjän kieli ja kääntäminen		Pro gradu -tutkielma		20.11.2015
		Sivuainetutkielma		
		Kandidaatin tutkielma		
		Aineopintojen tutkielma		
				Sivumäärä – Number of pages
				78
Tiivistelmä – Abstract				
<p>Käsittelen työssäni kaunokirjallisuuden kääntämistä. Käännösteoriassa kuvataan kääntämistä prosessina. Käännösprosessin tärkeä osa on lähdetekstin analyysi, johon tässä työssä perehdyn tarkemmin Christiane Nordin analyysimallin pohjalta. Aineistonani on Ljudmila Ulitskajan romaani <i>Zelënyj šatër</i>, jota ei työtä aloitettaessa vielä ollut käännetty suomeksi. Suomennos Vihreän teltan alla ilmestyi 2014. Olen täydentänyt Nordin analyysimallia tekstikorpuksen ja kääntäjän haastattelun avulla. Työni on deskriptiivinen, lähdekielenä on venäjä ja lähdetekstinä yllä mainittu Ulitskajan romaani. Kohdekielenä on suomen kieli.</p> <p>Romaanissa <i>Zelënyj šatër</i> on aika paljon aikaan ja paikkaan (Neuvostoliitto) liittyviä reaaliota. Reaalioiden kääntämisestä ovat bulgarialaiset kääntäjät ja käännöstutkijat Vlahov ja Florin tehneet kattavimman luokittelun. Teoria on julkaistu venäjän kielellä. Florinin artikkeli reaaliosta on julkaistu englanniksi (Florin 1993). Esitän Vlahovin ja Florinin yhden tavan luokitella reaaliota. Reaalit jaotellaan kolmeen pääryhmään: maantieteellisiin, etnografisiin sekä yhteiskunnallisiin ja poliittisiin reaaliioihin.</p> <p>Analyysi on tehty Nordin analyysimallissa asetettujen kysymysten perusteella.</p> <p>Tämän työn perusteella voi todeta, että Nordin analyysimallia voi hyvin soveltaa kaunokirjallisuuden kääntämiseen. Sen pohjalta on mahdollista luoda hyvä käännös. Tässä työssä on kuin pintaraapaisu sekä romaanin tarjoamasta laajasta aineistosta, että Nordin mallin analyysimahdollisuuksista. Eri osa-alueiden analyysit voisi tehdä Nordin mallin pohjalta paljon syvällisemminkin, jos tavoitteena olisi erittäin laaja tutkielma. Näin tehty perusteellisen analyysi edellyttäisi useamman pro gradu -tutkielman laajuisen työn tekemistä. Tämä tutkimus antaa siis aiheita jatkotutkimuksiin. Työtä voi laajentaa joko tässä työssä esitettyjen Nordin kysymysten pohjalta, tai sitten voi ottaa tarkemman tarkastelun kohteeksi jonkin muun käännösprosessin osa-alueen, esimerkiksi käännösstrategian suunnittelun tai kohdetekstin tuottamisen.</p>				
Avainsanat – Keywords				
kääntäminen, venäjän kieli, lähdetekstin analyysi, Christiane Nord, Nordin malli, reaaliat				

ITÄ-SUOMEN YLIOPISTO – UNIVERSITY OF EASTERN FINLAND

Tiedekunta – Faculty		Osasto – School		
Filosofic faculty		School of Humanities		
Tekijät – Author				
Anne Sinikka Kasurinen				
Työn nimi – Title				
Lähdetekstin analyysi kääntäjän työkaluna. Aineistona Ljudmila Ulitskajan romaani <i>Зелёный шатер</i> (‘Source text analysis as a translator’s tool, with the novel <i>Zelënyj šatër</i> by Ljudmila Ulitskaja as the data’)				
Pääaine – Main subject	Työn laji – Level		Päivämäärä – Date	Sivumäärä – Number of pages
Russian language and translation	Master’s Thesis	x	20 th Nov 2015	78
	Thesis for a minor subject			
	Bachelor’s Thesis			
	Thesis for subject studies			
Tiivistelmä – Abstract				
<p>My thesis deals with the translation of fiction. In translation theory, translation is described as a process. One important part of the translation process is the analysis of the source text, and that is the part I examine in closer detail in the light of Christiane Nord’s model of analysis. For data, I use the novel <i>Zelënyj šatër</i> by Lyudmila Ulitskaya, which had not yet been translated into Finnish when I started work for the thesis. The Finnish translation <i>Vihreän teltan alla</i> came out in 2014. I have supplemented Nord’s analytic model with a text corpus and an interview with the translator. This study is descriptive, with Russian as the source language and the above-mentioned novel by Ulitskaja as the source text. The target language is Finnish.</p> <p>The novel <i>Zelënyj šatër</i> includes a considerable number of realia connected with the time and the place (the Soviet Union). As to the translation of realia, the most comprehensive classification comes from the Bulgarian translators and translation researchers Vlahov and Florin. They have published their theory in Russian, and Florin’s article on realia (Florin 1993) has been published in English. In my thesis I present one of Vlahov and Florin’s ways of classifying realia. It divides realia into three main groups: geographical, ethnographical, and societal and political ones.</p> <p>The analysis was carried out on the basis of the questions posed in Nord’s model.</p> <p>On the basis of this study one can state that Nord’s model of analysis is well suited for the translation of fiction. It provides a basis for a good translation. But this study in fact just scratches the surface of the rich material offered by the novel and the analytic possibilities offered by Nord’s model. If a very extensive treatise were the goal, the analyses of the various sub-fields could be carried out in the light of Nord’s model in a much more in-depth fashion. A thorough analysis carried out in this spirit would require a treatise corresponding to several master’s theses in extent. This study, then, calls for further research. The work can be expanded in the light of Nord’s model on the basis of the questions presented in this study, or closer attention can be focused on another sub-field of the translation process, such as the planning of a translation strategy or the production of target text.</p>				
Avainsanat – Keywords				
translation, Russian language, source text analysis, Christiane Nord, Nord’s model, realia				

Sisällysluettelo

1	Johdanto	1
2	Nordin käännsorientoitunut lähdetekstin analyysimalli	3
2.1	Lähdeteksin analyysi käännsprosessin osana	3
2.2	Lähdetekstin analyysi tutkimuksen kohteena	4
2.3	Christiane Nordin malli	9
2.4	Sanajärjestystypologia ja syntaksi	12
2.5	Kääntämisen strategiat	15
3	Reaalioiden kääntäminen, Vlahovin ja Florinin malli	18
3.1	Maantieteelliset reaaliat	20
3.2	Etnografiset reaaliat	20
3.3	Yhteiskunnalliset tai poliittiset reaaliat	25
3.3.1	Aluehallintoon liittyvät rakenteet	25
3.3.2	Organisaatiot ja vallanpitäjät	25
3.3.3	Yhteiskunnalliseen ja poliittiseen elämään liittyvät	26
3.3.4	Sodan reaaliat	27
4	Romaanin <i>Зеленый шатер</i> lähdetekstianalyysi	28
4.1	Tutkimusaineisto ja menetelmät	28
4.2	Tekstinulkoiset tekijät	28
4.2.1	Kuka on Ljudmila Ulitskaja?	29
4.2.2	Kenelle Ulitskaja kirjoittaa?	32
4.2.3	Mikä on viestin tarkoitus? Mikä ei?	32
4.2.4	Minkä välineen kautta?	32
4.2.5	Missä?	33
4.2.6	Milloin?	34
4.2.7	Miksi tekstinä?	35
4.2.8	Mikä on tekstin tarkoitus?	35
4.3	Tekstinsisäiset tekijät	36
4.3.1	Mistä hän kertoo?	37
4.3.2	Mitä kertoo? Mitä ei?	42
4.3.3	Missä järjestyksessä?	44
4.3.4	Mitä ei-verbaalisia elementtejä tekstiin liittyy?	45
4.3.5	Millä sanoilla? (Leksikko)	45
4.3.6	Millaisin lausein? (Syntaksi)	59
4.3.7	Mihin sävyyn?	65
4.3.8	Mikä on tekstin vaikutus?	66
4.4	Suomentajan haastattelu	66
5	Lopuksi	72

Aineisto
Kirjallisuus
Резюме

1 Johdanto

Käsittelen työssäni kaunokirjallisuuden kääntämistä. Käännösteoriassa kuvataan kääntämistä prosessina. Käännösprosessin tärkeä osa on lähdetekstin analyysi, johon tässä työssä perehdyn tarkemmin. Lähdetekstin analysointi on aina käännöstyön perustana. Aineistonani on Ljudmila Ulitskajan romaani *Зелёный шатёр* (*Zelënyj šatër*), jota työtä aloitettaessa ei vielä ollut käännetty suomeksi. Suomennos *Vihreän teltan alla* ilmestyi 2014. Teoriapohjana työssäni ovat Christiane Nordin (2009) käännösorientoitunut tekstianalyysimalli sekä Sergei Vlahovin ja Sider Florinin (2012) teoria reaalioiden kääntämisestä. Tutkimuksen tavoitteena on selvittää, mitä yllä mainitusta aineistosta nousee esille Nordin analyysimallin pohjalta. Olen täydentänyt Nordin analyysimallia tekstikorpuksen ja kääntäjän haastattelun avulla. Tätä työtä varten olen lukenut myös kirjallisuusblogeja. Ulitskajan venäjänkielinen alkuteos on vapaasti saatavilla internetissä, joten loin siitä myös tekstikorpuksen ja sanalistan *WordSmith Tools* -korpusohjelman avulla. Työni on deskriptiivinen. Analyysissa lähdekielenä on venäjä ja lähdetekstinä yllä mainittu Ulitskajan romaani. Kohdekielenä on suomen kieli.

Kääntäjän pitää tuntea lähdekulttuuri ja kohdekulttuuri, lähdekieli ja kohdekieli sekä pystyä löytämään kohdekielestä juuri ne vivahteet, jotka tekevät oikeutta lähdetekstin tyylille ja vivahteille. Nordin teoria on niin laaja, että käyttämäni aineiston pohjalta olisi mahdollisuuksia paljon suurempaan tutkielmaan. Pelkästään käännösorientointuneeseen tekstianalyysimalliin liittyvistä kysymyksistä ”Millaisin sanoin?” (leksikko) tai ”Millaisin lausein?” (syntaksi), jotka esitellään luvussa 2.1.2, voisi hyvin tehdä omat pro gradu -tutkielman laajuiset esityksensä. Reaaliat liittyvät edellä mainittuihin tutkimuskohteisiin. Lähdetekstin analyysia on käsitelty venäläisessä tutkimuksessa esimerkiksi Zinaida Lvovskaja (L’vovskaja 1985). Teoriaosaan on otettu mukaan myös hänen käsityksiään. Kääntämisen strategioita joutuu punnitsemaan jo analyysin yhteydessä (Nordin prosessikaaviossa ne ovat analyysia seuraava vaihe), ja valitulla strategialla on suuri merkitys reaaliota käännettäessä, joten tietoa strategioista on mukana teoriaosassa. Kääntäjän valitsemalla käännösstrategialla on suuri vaikutus tulotekstiin.

Venäjänkielisten nimien translitteroinnissa noudatan tekstissä kansallista translitterointia Ahti Nikunlassin mallin mukaisesti. Otsikossa, kirjallisuusviitteissä sekä lähdeluettelossa noudatan tieteellistä translitterointia. (Nikunlassi 2002: 401–402.) Tähän päädyin, koska kirjailijan sukunimi kirjoitetaan eri tavoin kansallisen ja tieteellisen translitteroinnin mukaan. Kansallisen translitteroinnin mukaan nimi kirjoitetaan *Ulitskaja*, tieteellisen mukaan *Ulickaja*. Suomalaiselle kaunokirjallisuuden lukijalle kirjailijan nimi on tutumpi ensin mainitussa kirjoitusasussa. Christiane Nordin teoria lähdetekstin analyysistä on julkaistu saksaksi ja englanniksi, eikä useita muita lähteenä käytettyjä kirjoja ole käännetty suomeksi.

2 Nordin käännsorientoitunut lähdetekstin analyysimalli

2.1 Lähdeteksin analyysi käännsprosessin osana

Kaunokirjallisuuden kääntäjä on työtä aloittaessaan suuren haasteen edessä. Miten luoda teksti, joka parhaiten tekisi oikeutta lähdetekstille tulokieleessä? Kielet ja kulttuurit ovat erilaisia, ajattelutapa erilainen ja kuitenkin kääntäjän pitäisi pystyä välittämään teksti ja sen sanoma tulokieleen lukijoille. Koska tutkimukseni aineistona on Ulitskajan teos, otan lainauksen hänen toisesta teoksestaan, joka on Arja Pikkupeuran suomentama *Medeia ja hänen lapsensa*. Siinä jo ikäännytynyt kääntäjä Samuil pohtii työtään, ja tuo esille kääntämisen ongelmakohtia. Samuilin kielet ovat venäjä ja heprea, mutta sama pätee myös kieliparissa venäjä–suomi.

Hän ymmärsi pian, ettei kirjaa voinut kääntää tarkkaan. Elämän lopulla hänelle alkoi avautua asioita, joista hänellä ei ollut aiemmin ollut aavistustakaan: että sanat eivät välittäneet ajatuksia kokonaan vaan hyvin likimääräisesti, ja että ajatuksen ja sanan välissä oli eräänlainen välys tai aukko. Täytyäkseen se vaati ankaraa työtä tietoisuudelta, joka siten täydensi kielen rajallisia kykyjä. Tavoittaakseen sen ajatuksen, jonka Samuil nyt kuvitteli kristallin kaltaiseksi, oli sivuutettava teksti, sillä kieli itse tahri arvokkaan kristallin sopimattomilla ja merkityksiään ajan myötä vaihtavilla sanoilla, sanojen ja kirjainten graafisella asulla ja puheen monenkirjavalla kaiulla. Hän havaitsi eräänlaisen merkityssiirtymän: nämä kaksi hänen taitamaansa kieltä, venäjä ja heprea, ilmaisivat ajatuksia hieman eri tavoin. (Ulickaja 2012: 217–218.)

Käännsstyössä lähdetekstin analyysi on kaiken perustana. Käännsstieteen parissa lähdetekstin analyysiin voisi kiinnittää enemmänkin huomiota, koska analyysivaihe on todella tärkeä onnistuneen tekstin luomiseksi tulokielellä. Onnistunut analyysi antaa mahdollisuuden onnistuneen käännsksen tekemiselle. Epäonnistuminen analyysissa taas vaikeuttaa koko jatkoprosessia. Käännsstä ei voida pitää onnistuneena, jos se ei vastaa lähdetekstiä. Kohdeteksti voi vaikuttaa hyvältä, mutta jos se tarkemmin tarkasteltaessa ei kuitenkaan perustu lähdetekstiin, koska analyysivaiheessa esimerkiksi joku kieleen, kulttuuriin tai historiaan liittyvä näkökohta on kääntäjältä jäänyt huomiotta, eikä hän ole ymmärtänyt lähdetekstiä oikein, niin kyseessä voi olla hyvä teksti, muttei hyvä käänns. Kääntäjä etsii samankaltaisia kielellisiä keinoja kuin lähdetekstissä on käytetty. Esimerkiksi jos lähdeteksti ei ole sujuvaa kieltä, ei kohdetekstinkään tule sitä olla.

2.2 Lähdetekstin analyysi tutkimuksen kohteena

Sekä venäläisessä että länsimaisessa käännöstutkimuksessa puhutaan kääntämisestä kieleltä toiselle, mutta samalla on huomioitu, että käännösprosessiin liittyy paljon muutakin. Kyse ei ole pelkästään sanojen kääntämisestä kieleltä toiselle, vaan on huomioitava erilaiset kulttuurit, henkilöt, erilainen tapa ajatella, ajankohta ja erilaiset perinteet (Komissarov 1999a: 11). Tunnettuja monia kääntämisen teorioita, mutta kuten Leonid Barhudarov jo 1975 kirjoitti, olisi naiivia väittää jotakin niistä ainoaksi oikeaksi. Teoriat valaisevat asiaa kukin omalta kannaltaan, eikä mitään niistä voida pitää ehdottomana totuutena tai täysin yleispätevänä. (Barhudarov 1975: 8.)

Kääntäjän työssä kaiken perustana on kyky analysoida lähdetekstiä. Kääntäjä, joka tekee työtä tietoisesti, ei mekaanisesti, arvioi alkutekstissä käytettyjä kielellisiä keinoja. Hän tutkii lähdetekstissä käytettyjä taiteellisia, ideologisia ja kielellisiä keinoja. Hänen tehtävänsä on tehdä työnsä objektiivisesti ja etsiä vastaavuudet käännöstekstiin. (Fedorov 1983: 13.) Käännettäessä on tärkeää huomioida, että kielen suhde kulttuuriin, historiaan ja elämäntapoihin on erottamaton (L'vovskaja 1985: 25). Kaikilla kielillä on mahdollista ilmaista uusia, tuntemattomia tilanteita. Tämä mahdollistaa sen, että vieraalla kielellä voidaan kertoa toiselle kulttuurille tyypillisistä tilanteista tai tapahtumista, vaikkei niille olekaan kielessä olemassa suoraa vastinetta. (Kade 1968: 158; Barhudarov 1975: 14.) On erittäin tavallista, että jollekin sanalle kielessä A ei löydy tarkkaa vastinetta kielessä B (Linell 1995: 63), mutta kaikissa kielissä pystytään ilmaisemaan suurin piirtein sama merkityssisältö (Itkonen 2001: 20). Silloin kääntäjä joutuu käyttämään muita korvaavia ja tulokielessä sopivia ilmaisuja. Walter Benjaminin mukaan käännöksen tarkoituksena on teoksen kieli kokonaisuutena. Yksittäinen tuotos vieraasta kielestä on lähtökohtana, mutta sitä seuraava käännösprosessi on täysin erilainen kuin alkuperäisen tuotoksen luomisprosessi. (Benjamin 2000: 20.) Siinä missä kirjailija toteuttaa omaa intuitiotaan, kääntäjän tehtävä on tehdä oikeutta alkuteokselle toisessa kulttuurissa.

Nidan ja Taberin mukaan käännösprosessi voidaan jakaa kahteen osaan: analyysi ja synteesi. Synteesi-vaiheeseen kuuluu myös uuden tekstin luominen tulokielen keinoilla. (Barhudarov 1975: 233.) Tai käännösprosessi voidaan jakaa kolmeen osaan: 1) analyysi

(analysis) 2) siirtovaihe (transfer) ja 3) uudelleen muotoilu (restructuring) (Nida & Taber 1982: 33). Katso kaavio 1.

Kaavio 1. Analyysimalli Nida & Taber.

Analysointivaiheeseen kuuluu lingvistisen teorian mukaan ainakin viisi osa-aluetta: alustava tekstianalyysi, kieliopillinen analyysi, semanttinen analyysi, tyylianalyysi ja pragmaattinen analyysi (Ingo 1991: 94). Analyysin tulee siis tapahtua monella eri tasolla. Tekstiä ei pysty analysoimaan monelta kannalta yhtä aikaa, joten se pitää lukea läpi moneen kertaan. Ingon mukaan (1991:26) kääntäjällä tulee olla keskimääräistä parempi kielitaito ja varma tyyliantaja.

Nordin käännoorientoitunut lähdetekstin analyysi kuuluu kommunikatiivisiin käännosteorioihin (Mason 1998: 31). Munday lisää, että Nordin malli edustaa yksityiskohtaisempaa funktionaalista mallia, johon sisältyy tekstianalyysin elementtejä (Munday 2012: 126). Andrei Fjodorovin mukaan lingvistinen teoria on riittämätön erityisesti kaunokirjallisten käännosten tutkimukseen. Se ei kata kaikkia käännoosprosessin osatekijöitä, joita kaunokirjallisuutta kääntäessä joutuu miettimään. Esimerkiksi kirjailijan yksilöllisen tyylin piirteiden esiintuominen tulokielen tekstissä vaatii vankkaa kielitieteellistä perustaa. (Fedorov 1983: 17.) Kommunikatiivisten teorioiden myötä alettiin hyväksyä se tosiasia, ettei käännoos pysty välittämään lähdetekstin koko merkitystä, vaan että käännooksen lukijakunnalla on eri tarpeet, taustatiedot ja ajattelutapa kuin lähdetekstin lukijoilla (Vehmas-Lehto 2008: 21). Lukijat ovat aina yksilöitä erilaisissa elämäntilanteissa. Tekstin tulkinta muuttuu tilanteen mukaan, ja teksti saa kerta kerralta uusia yksilöllisiä painotuksia ja tulkintoja. ”Oma minämme hylkää tai hyväksyy lukemaansa, olemme samaa mieltä ja eri mieltä. Olipa kyse mistä tulkinnan muodosta hyvänsä, kääntämisestä tai ääneen lukemisesta, tarina alkaa aina elää uutta elämää” (Oittinen 1995: 30.)

Käännöksen ongelmat ovat analyysiin, tekstin ymmärtämiseen ja rakenteeseen liittyviä ongelmia. Usein käännoyksikkönä pidetään tekstiä, koska kokonaisuuden muodostaa teksti, sen kaikki osat yhteensä (Barhudarov 1975: 233; Jänis 2010: 28; Kinnunen 2012: 585; Vehmas-Lehto 1999: 38). Yksittäisten lausumien ymmärtäminen riippuu niiden suhteesta kokonaisuuteen. Kaikkien kielellisten merkkien merkitys punnitaan suhteessa kokonaisuuteen ja siihen paikkaan joka niillä tekstissä on. Käännöksessä menetetään väistämättä aina jotakin. Kääntäjän tulee yrittää minimoida menetykset, mutta vähäpätöiset yksityiskohdat saavatkin väistyä, jotta kokonaisuudesta tulisi ymmärrettävä. (Komissarov 1999a: 45, 58–59; Barhudarov 1975: 11–12, 17.)

Skopos-teoriassa, joka myös kuuluu kommunikatiivisiin käännosteorioihin (Mason 1998: 31), määritellään, että ”kaiken kääntämisen ratkaiseva tekijä on kääntämisen tarkoitus” eli *skopos* (Reiss & Vermeer 1986: 55) ja ”tarkoitus pyhittää keinot” (Reiss & Vermeer 1986: 59). Tärkeää on käännöksen funktio, eikä lähdetekstin. *Skopos* koostuu useista tavoitteista, jotka voi laittaa tärkeysjärjestykseen. Se tulee joko toimeksiantajalta tai sitten kääntäjä muokkaa sen itse oman kokemuksensa pohjalta. (Vehmas-Lehto 2008: 20.) Käännöstä voidaan pitää kohdekielisenä informaatiotarjouksena lähdekielisestä informaatiotarjouksesta (Reiss & Vermeer 1986: 51–52).

Lähdeteksti ei itsessään ole jotain, vaan se luetaan ja ymmärretään jonakin. Teksti on suhteellinen käsite, sillä ”ei ole olemassa kaikkia vastaanottajia sitovaa ’tekstiä’, vaan annetussa vastaanottotilanteessa aktualisoituva teksti. Tulkinta on dynaaminen tapahtuma ja se voi muuttaa tekstiä. Teksti syntyy lopullisesti vasta sitä vastaanotettaessa – reseptiutilanteessa.” (Reiss & Vermeer 1986: 52.) Lähdeteksti ja kohdeteksti ovat kaksi erillistä informaatiotarjousta. ”Teksti *ei ole* instruktio, sillä sitä ei voi tulkita pelkästään tietyllä tavalla ymmärrettäväksi ja noudatettavaksi tilannesidonnaisiksi ohjeiksi, vaan vastaanottaja voi ymmärtää sen tilanteen edellyttämällä tavalla ja siten osittain yksilöllisesti.” (Reiss & Vermeer 1986: 43.)

Skopos-teoriassa ”ekvivalenssin sijasta huomio keskittyy *adekvaattisuuteen*, siihen, että käänno vastaa tulokielen ja uusien vastaanottajien vaatimuksia ja että se toimii tulokielisessä yhteisössä. Ekvivalenssia ei vaadita, mutta sitä ei kielletäkään; ekvivalenssi on yksi mahdollinen lähtötekstin ja käännöksen välinen suhde.” (Vehmas-

Lehto 2008: 20). Vehmas-Lehto käyttää tässä termiä *lähtöteksti*, joka on rinnakkaistermi työssäni muutoin käyttämälleni *lähdeteksti*-termille.

”Adekvaaattisuus lähdetekstin tai sen osan kääntämisessä tarkoittaa sellaista kohde- tai lähdetekstin välistä suhdetta, jolle on ominaista käänösprosessilla tavoitellun tarkoituksen (skopoksen) johdonmukainen huomioon ottaminen. Kääntäminen on siis adekvaattia, jos kohdekielisten merkkien valinta on alisteinen käänöksen tarkoitukselle.”
”Ekvivalenssi soveltuu käytettäväksi kuvaamaan kohde- ja lähdetekstin välistä suhdetta silloin, kun nämä tekstit omassa kulttuurissaan täyttävät tai voivat täyttää samanarvoisesti saman viestintätehtävän.” (Reiss & Vermeer 1986: 76.)

Fjodorovin *Введение в теорию перевода* (Johdatus käänösteoriaan) vuodelta 1953 edustaa ns. säännönmukaisten vastineiden teoriaa, *закономерные соответствия*, josta puhui ensimmäisenä Retsker 1950. Teorian mukaan käänöksen on välitettävä tarkasti lähdetekstin sisältö, ja sen tulee tapahtua samanarvoisin ilmauksin kuin lähdetekstissä. Teoriaa voi nimittää myös täysiarvoisen tai adekvaattisen kääntämisen teoriaksi. (Vehmas-Lehto 1999: 36).

Säännönmukaiset vastineet ovat lähdetekstin sanoja, sanaliittoja tai lauseita ja niiden adekvaatteja vastineita käänöskielessä. Lähdetekstin ja käänöstekstin välisestä suhteesta riippuen ne voidaan jakaa kolmeen ryhmään: ekvivalentit, analogiset ja adekvaatit vastineet. (Min’jar-Beloručev 1994: 132.)

Minjar-Belorutševin mukaan säännönmukaisia vastineita on alkutekstin ja käänöksen välillä kolmella tasolla: ekvivalentit, analogiat ja adekvaatit vastineet (Min’jar-Beloručev 1994: 132).

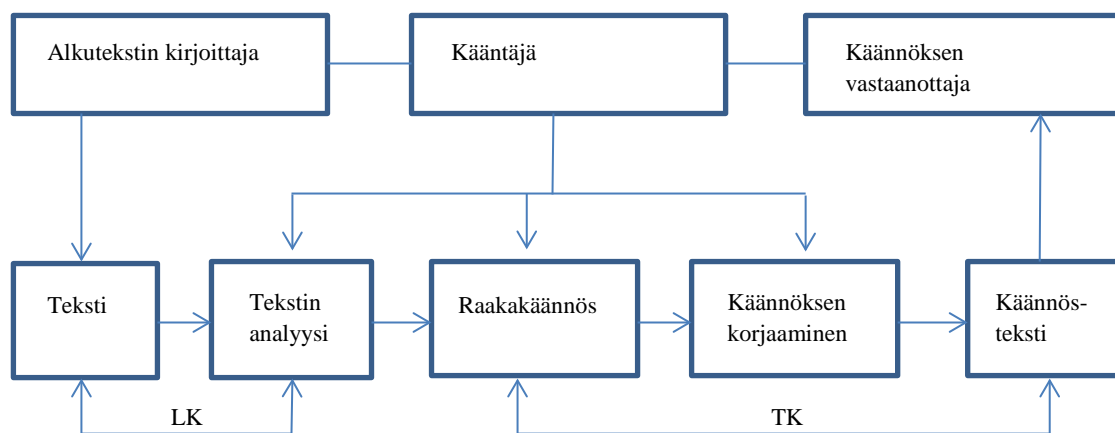
Adekvaatti käänös on lähdetekstin sisällön yksiköiden ja muodon luomista uudelleen toisen kielen keinoin. Adekvaatti käänös on kaunokirjallisuuden kääntämisen tavoite. Termin ”adekvaatti käänös” sijaan käytetään joskus myös termiä ”täysiarvoinen käänös”. (Min’jar-Beloručev 1994: 130.)

Tuskin mitään käänöstutkimuksen käsitettä on käytetty niin kirjavalla tavalla kuin käsitteitä *ekvivalenssi* ja *adekvaattisuus* ja vastaavasti *ekvivalentti* ja *adekvaatti*. Ekvivalenssilla ymmärretään lähdetekstin ja kohdetekstin välistä suhdetta, muttei ole tarkasti selvää millainen se on. On myös ääniä sen puolesta, että käsite ekvivalenssi voitaisiin unohtaa ja puhua vaikkapa approksimaatiosta. Reiss ja Vermeer kuitenkin

kannattavat *ekvivalenssi*-termin säilyttämistä mutta myös täsmentämistä. (Reiss & Vermeer 1986: 70.)

Pragmaattisten muutosten kautta pyritään säilyttämään kohdetekstin kommunikatiivinen vaikutus samankaltaisena kuin lähdetekstin. Pragmaattinen sisältö säilyy samalla kun semanttinen tai syntaktinen sisältö saattaa muuttua kokonaan tai osittain. Transformaatiot muuttavat useimmiten semanttista tai syntaktista sisältöä. Retskerin käyttämä nimitys näille on *комплексная замена*, Vinay ja Darbelnet'n *adaptaatio* ja Šveitserin *прагматическая адаптация*. (Garbovskij 2004: 395.) Transformaatioita on eri tasoilla: leksikaaliset eli leksikaalisen merkityksen korvaaminen toisella, semanttiset transformaatiot eli semanttisen yksikön korvaaminen toisella merkityksellä. Transformaatiot pragmaattisella tasolla eivät ole ainoastaan mahdollisia, vaan jopa toivottavia. (Min'jar-Beloručev 1994: 47.) Pragmaattiset muutokset ovat välttämättömiä, kun käännetään idiomeja ja reaalioita. Näitä käännettäessä kääntäjän ei pidä pyrkiä säilyttämään lähdetekstin syntaktisia ja semanttisia rakenteita. (Garbovskij 2004: 395–396.)

Kaavio 2. L'vovskajan Transformaatiomalli.

(L'vovskaja 1985: 46)

L'vovskajan mallissa¹ lähdetekstin analyysissä arvioidaan lauseen sisältö. Ensin tarkastellaan pintarakennetta, tekstistä poimitaan pääasiat, ja vasta sen jälkeen mennään syvärakenteeseen, yksityiskohtien analyysiin. Analyysin tuloksena saadaan raakakäännös (*транспозиция текста*) ja sen jälkeen käännöstä parannellaan, tehdään

¹ Kaikki sitaattien käännökset tässä tutkielmassa ovat tekijän omia.

esimerkiksi tarvittavat tyylilliset korjaukset (*реконструкция текста*). Tämä analyysimalli antaa valmiuksia monimerkityksellisten ja monimutkaisten rakenteiden analysointiin. (L'vovskaja 1985: 46–47.)

2.3 Christiane Nordin malli

Käännöstutkimuksessa on Christiane Nordin (2009) mukaan alettu 1970-luvulta lähtien kiinnittämään huomiota käännösorientoituneeseen lähdetekstin analyysiin ennen kääntämistä tai ensimmäisenä vaiheena käännösprosessia. Esimerkkejä edellä mainitusta kirjallisuudesta löytyy käännöstieteestä: Reiss 1969, Thiel 1974, Wilss 1977 ja 1980, Koller 1979, Cartellieri 1979 sekä Bühler 1979 ja 1984. (via Nord 2009: 1.) Käännösorientoituneessa tekstianalyysissä huomioidaan nimenomaan niitä tekstin piirteitä, jotka ovat olennaisia kääntämisen kannalta. Nordin mukaan on kyseenalaista, miten esimerkiksi kielellisten ja tekstirakenteiden suhteiden tutkiminen kielen järjestelmään ja normiin nähden palvelee kääntämistä. (Nord 2009: 1.)

Nord korostaa, että käännösprosessia ohjaa toimeksiantaja (*Initiator*) ja hänen tarkoittamansa käännösfunktio (*Translatfunktion*), eikä lähdeteksti itsessään, sen vastaanottajaan tekemä vaikutus tai kirjoittajan tarkoittama funktio, kuten ekvivalenssiin pohjautuvassa käännösteoriassa (Nord 2009: 9). Käännöksen *skopos* on ”se päämäärä, joka on ilmaistu toimeksiannossa ja jota kääntäjä on tarvittaessa modifioinut” (Vermeer 1989: 184 via Vehmas-Lehto 1999: 95). Kommunikaatiotapahtuman alkuunpanija on kuitenkin kirjailija, joka on kirjoittanut lähdetekstin, kirjailija joka on halunnut lähettää viestin vastaanottajalle eli kirjan lukijalle. Kirjailija valitsee aiheen mistä kirjoittaa, mitä, miten ja missä järjestyksessä asiat kirjoittaa sekä miten ne yhdistetään, mitä sanotaan ja mitä jätetään sanomatta. (Nord 2009: 88–89.) Katso kaavio 3.

Kaavio 3. Käännösprosessi: Christiane Nordin malli.

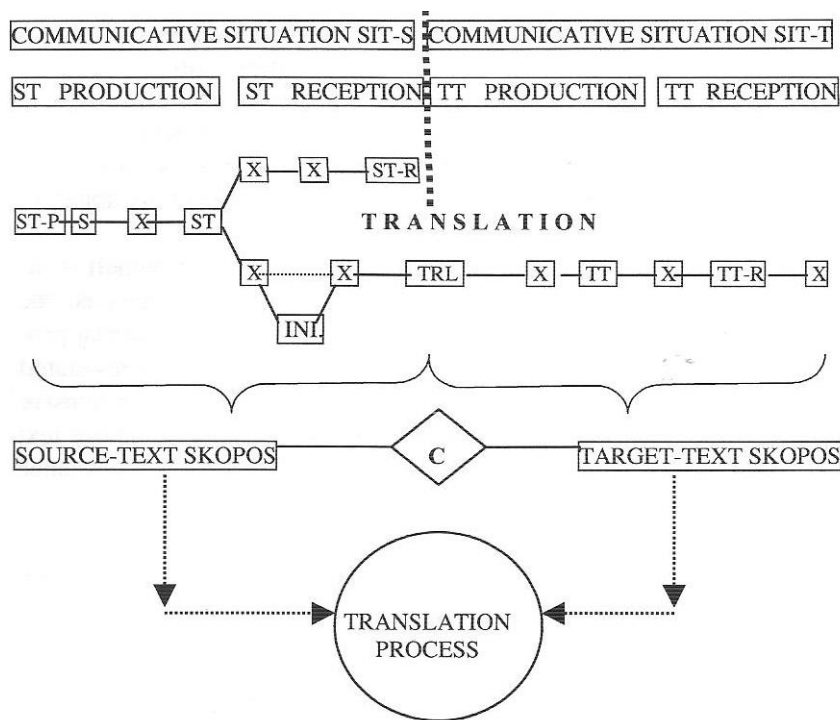

(Nord 2009: 38 ja 1988: 39)

Käännösprosessikaavio muodostaa ympyrän. Jatkossa käytän lyhenteitä LT = lähdeteksti ja KT = kohdeteksti. Prosessin osia ovat 1) käännöstoimeksiannon tulkinta, 2) LT-analyysi ja LT-tilanne, 3) siirtotoimenpiteet, käännösstrategian suunnittelu, KT tuottaminen ja KT-tilanne, jotka kaikki nivoutuvat toisiinsa. Ennen kuin varsinainen analyysi aloitetaan, pitää tarkistaa ovatko käännöstoimeksiänto ja teksti yhteensopivia tekstin *skopoksen* kannalta. Kohdetekstin kannalta merkittävien erityispiirteiden tunnistaminen vaikuttaa sekä LT-analyysin kulkuun että käännösstrategian suunnitteluun ja siirtotoimenpiteet ovat KT-tuottamista sekä käännösstrategian suunnittelua. Kun KT on valmis, ympyrä täyttyy. Joka vaiheessa pitää myös ”katsoa taakse” ja tehdä tarkistuksia. Tekstin funktio (sekä LT:n että KT:n) täyttyy vasta tilanteessa, jossa se on kommunikaatiovälineenä eli vastaanottaja lukee sen. (Nord 2009: 35–37.)

Kirjallisessa viestinnässä lähettäjä ja vastaanottaja eivät ole samalla lailla aikaan ja paikkaan sidottuja kuin tulkkaustilanteessa. Kääntäjä joutuu punnitsemaan sopiiko teksti käännettäväksi. Hän arvioi lähtötilanne- ja tulotilannetekijät ja vertaa niitä keskenään. Molemmissa tilanteissa tulee erotella tekstin tuottaminen ja vastaanottaminen. Lähdetekstin vastaanottoa arvioidaan, kuten myös käännetyn tekstin vastaanottoa. (Nord 2009: 6–7, 36.) Kääntäjä on samaan aikaan lähdetekstin vastaanottaja ja kohdetekstin luoja. Häntä ei voida lukea LT:n tyypillisiin vastaanottajiin, jotka hakevat tietoa omiin tarpeisiinsa, vaan kääntäjän tarkoitus on välittää tieto myös eteenpäin. (Nord 2009: 10–11, 35; Garbovskij 2004: 394.)

Kaavio 4. Käännösprosessin sijoittuminen käännöstapahtumaan

(Nord 1988: 38)

Communicative situation = viestintätilanne

SIT-S = lähdetekstin tilanne, SIT-T = kohdetekstin tilanne, ST Production = LT-tuottaminen, TT reception = KT-vastaanottaminen, ZT Production = KT-tuottaminen, ZT Reception = KT-vastaanottaminen, Translation = käänнос, INI = toimeksiantaja, SOURCE-TEXT SKOPOS = Lähdetekstin *skopos*, TARGET-TEXT SKOPOS = Kohdetekstin *skopos*, C = Viestintätilanne, TRANSLATION PROCESS = käänносprosessi

Kaaviossa 4 kuvataan käänносprosessin (ympyrän muotoinen kaavio alhaalla) sijoittuminen käännöstapahtumaan kokonaisuutena. Lähde- ja kohdetekstin tuottamis- ja

vastaanottotilanteet muodostavat yhdessä lähde- ja kohdetekstin kommunikaatiotilanteet. Kaaviossa vasemmalla ylhäällä on kuvattu LT-viestintätilanne ja oikealla ylhäällä KT-viestintätilanne. Keskellä on *TRANSLATION* eli käännös. Kaavion alaosassa ovat LT-tehtävänasettelu, viestintätilanne, KT-tehtävänasettelu ja käännösprosessi, jotka puolestaan muodostavat kehän. (Nord 1988: 9, 38; 2009: 7, 37).

Zinaida Lvovskajan (L'vovskaja 1985: 66) mukaan viestintätilanteen osatekijöiden määritelmällä on yhtymäkohtia Christiane Nordin teoriaan. Kysymyksenasettelu on samankaltainen: kuka? (henkilö), miksi? (motiivi), mitä varten? (päämäärä), mitä? (aihe), missä? (paikka), milloin? (aika), kenelle? (vastaanottaja).

Christiane Nordin (2009: 40) mukaan analyysi kannattaa tehdä seuraavien kysymysten avulla (*W-Fragen*), joilla saa esiin tekstinsisäiset ja ulkoiset tekijät:

Kuka välittää viestin?

kenelle?

mikä on viestin **tarkoitus?**

minkä välineen **kautta?**

missä?

milloin?

miksi tekstinä?

mikä on tekstin **funktio?**

mikä on **vaikutus?**

Mistä hän kertoo?

mitä?

(mikä ei)

missä järjestyksessä?

mitä ei-verbaalisia elementtejä

siihen liittyy?

millä sanoilla?

millaisin lausein?

mikä sävy?

Tekstinulkoiset tekijät ovat taulukossa vasemmalla, sisäiset oikealla. (Nord 1988: 41–43; 2009: 39–40.) Luokittelusta tekstinulkoisiin ja -sisäisiin tekijöihin on puhunut myös Vilen Komissarov (1999b: 45).

2.4 Sanajärjestystypologia ja syntaksi

Nordin mallissa kysymyksen *Millaisin lausein?* perusteella käsiteltäväksi tulee syntaksi. Venäjän ja suomen syntaksit ovat hyvin erilaiset. Genealogisen luokittelun mukaan venäjän kieli kuuluu indoeurooppalaiseen kieliperheeseen, suomi taas uralilaiseen. Krista Ojutkankaan (2009: 24–25) mukaan olisi hyvä puhua genealogisesta luokittelusta

geneettisen luokittelun sijaan, jota usein käytetään puhuttaessa kielten luokittelusta. Sanajärjestystypologian mukaan kieliä voidaan luokitella neutraalin transitiivilauseen (lause sisältää verbin, joka saa objektin) sanajärjestyksen mukaan. Suomen kielessä neutraali sanajärjestys on subjekti (S), verbi (V), objekti (O), joten voidaan sanoa, että suomi on SVO-kieli. SVO-kieliä ovat myös esim. englanti, ranska, ruotsi ja somali. Esim. japani ja hindi taas kuuluvat SOV-kieliin. 75 prosenttia maailman kielistä kuuluu jompaan kumpaan näistä ryhmistä. (Karlsson 2004: 170.) Marja Jäniksen (2010: 89) mukaan myös venäjän kieli kuuluu SVO-kieliin. Sanan taivutusmuoto (*форма слова*) on venäjän kielessä tärkein keino ilmaista syntaktisia suhteita sanaliitossa ja lauseessa. Myös partikkelien (*служебные слова*), prepositioiden (*предлоги*), konjunktioiden (*союзы*), sanajärjestyksen (*порядок слов*) ja intonaation, jota voi hyödyntää lauseissa, avulla saadaan ilmaistua suhteita. Intonaatio sanan sisällä ei tietenkään voi ilmaista syntaktisia suhteita. (Rozental' 1995: 363–364.)

Venäläisessä syntaksin tutkimuksessa Vinogradov on määritellyt lauseen seuraavasti: «*Предложение – это грамматически оформлен-ная по законам данного языка целостная единица речи, являющаяся главным средством формирования, выражения и сообщения мысли*» (Rozental' 1995: 370) Tässä puhutaan siitä, että lause on kieliopillisesti kielen sääntöjen mukaan muodostettu yksikkö, joka on tärkein väline ajatusten ilmaisemiseksi. Nikunlassin mukaan Venäjän syntaksin standardimallissa ”Lause (*предложение*) määritellään ensisijaisesti funktionaalisiin perusteisiin viittaamalla lauseen keskeisimpään funktioon, predikaatiivisuuteen. Predikaatiivisuudella tai predikaatiivisella funktiolla (*предикативность, предикативная функция*) tarkoitetaan lauseen kykyä sijoittaa kuvaamansa asiantila tietylle aika- tai modaalitasolle. – – Lause näyttää todellakin olevan luonnollisen kielen laajan strukturoitu yksikkö, sillä lausetta laajemmat yksiköt, kuten kappaleet, kokonaiset tekstit tai dialogin puheenvuorot, eivät ole kuvattavissa sanojen tai lauseiden tapaan niiden rakennetta määrittelevinä sääntöinä”. Koska venäjän kielessä ei lauseissa yleensä käytetä *olla*-verbiä (nollakopula), kieliopit ovat perinteisesti määritelleet lauseen predikaatiivisen funktion perusteella. (Nikunlassi 2002: 232–233.) Yhdyslauseet (*сложные предложения*) koostuvat useammasta yksinkertaisesta lauseesta, ja ne liittyvät syntaktisesti toisiinsa (Nikunlassi 2002: 278).

Venäjän kielessä kirjakielisissä esityksissä partisiippeja käytetään paljon. Huomionarvoista on, että partisiippiin liittyvät määreet ovat venäjän kielessä yleensä pääsanana jäljessä, suomen kielessä ne ovat ennen pääsanaa. Jos määreet halutaan pääsanana jälkeen, pitää käyttää relatiivilauseetta (Jänis 2010: 91).

Syntaksin erot venäjän ja suomen kielessä tekevät kääntämisen haastavaksi. Paljon työtä aiheuttavat toisistaan poikkeavat verbit, esimerkiksi verbien aspektit ja aikamuotojen erilainen käyttö. Suomen ja venäjän verbien aikamuodot poikkeavat toisistaan. Menneen ajan ilmaisuun venäjässä on yksi aikamuoto PRETERITI ja suomalaisilla kolme IMPERFEKTI, PERFEKTI JA PLUSKVAMPERFEKTI. Moni asia, joita suomessa ilmaistaan aikamuodolla, ilmaistaan venäjässä aspektin avulla. Esim. ”*Когда я *прочитал книгу, мы *пошли в кино.* Kun olin lukenut kirjan, läksimme elokuvaan” (Mustajoki 1990:14.) Lauseissa on rinnastus- (*сочинение*) ja alistussuhteita (*подчинение*). Kongruenssi (*согласование*) yhdessä rektion (*управление*) kanssa on merkittävimpiä alistussuhteita. (Rozenal’ 1995: 370.) Rektio on tietyn lekseemin ja tietyn sijamuodon välinen suhde (Mustajoki 1990: 244). Täydellisessä kongruenssissa (*полное согласование*) käytetään kaikkia morfologisia muotoja, sana taipuu suvussa, luvussa ja sijassa (*в роде, надежде и числе*) ja epätäydellisessä (*неполное*) taas kaikki muodot eivät kongruoi pääsanana kanssa. Rektio (*управление*) voi olla voimakas tai heikko. Transitivisten verbien yhteydessä (*переходные глаголы*) on voimakas rektio mahdollinen. (Rozenal’ 1995: 370.)

Nordin teorian mukaan tärkeitä lähdetekstin analyysikohteita ovat leksikko ja syntaksi. Ne myös nivoutuvat tiukasti toisiinsa. Analyysissä tulee perehtyä sekä leksikon että syntaksin semantiikkaan, tyylikeinoihin ja rakenteeseen. Leksikaalisia tyylikeinoja ovat esimerkiksi metaforien tai toiston käyttö. (Nord 2009: 124, 131.)

2.5 Kääntämisen strategiat

Lähdetekstin analyysia tehdessä kääntäjä luokittelee tekstistä kohdetekstin kannalta merkittävän aineksen. Usein lähdetekstin sisältö on mahdollista ilmaista useammalla eri tavalla kohdetekstissä. Kääntäjä punnitsee, mikä vaihtoehdoista on paras käännostoimeksiannon huomioon ottaen. Käännösstrategian miettiminen voi tulla esille jo analyysivaiheessa, kun ryhdytään analysoimaan mitä elementtejä tekstissä on tarjolla. Käännösstrategian valinta sijoittuu Nordin kaaviossa (sivu 10) prosessin puoleenväliin.

Kun tekstiä ryhdytään kääntämään, kääntäjä on valinnan edessä. Käännösstrategian valinta on yksi tärkeimmistä valinnoista, ja se vaikuttaa suuresti lopputulokseen. Harvoin koko tekstiin voidaan käyttää vain yhtä strategiaa. Kujamäki toteaa tutkimuksessaan, ettei vastakohtina pidettävien kotouttavan ja vieraannuttavan tai uskollinen ja vapaan (*adaptierend vs. verfremdend, treu vs. frei*) käännostrategian käyttöä voida käännettäessä soveltaa joko/tai-kysymyksinä koko tekstin suhteen, vaan että tekstin sisällä tehdään yksittäisiä ratkaisuja kohta kohdalta. (Kujamäki 1993: 182.)

Suomalaisessa tutkimuksessa puhutaan kääntäjän paikallisstrategioista: säilytä, muuta, lisää ja poista (Leppihalme 2007: 368), jotka ovat mahdollisia käännoiskeinoja reaaliaikaa käännettäessä. Venäläisessä tutkimuksessa strategioiden nimityksiä ovat yläkäsitteen avulla välittäminen, korvaaminen, muunnokset ja muutokset sekä poisto. Venäläisessä käännoستieteessä näiden toimintojen tuloksia kutsutaan generatiivisesta kielitieteestä lainatulla termillä *переводческие трансформации* (käännostransformaatiot). Barhudarov luokittelee ne seuraavasti: *перестановки, замены, добавления, опущения* (muutokset, sanan korvaaminen toisella, lisäykset, poistot). (Jänis 2012: 27; Barhudarov 1975: 127–128). Vehmas-Lehdon käännoiskeinojen luokitus on: korvaaminen alakäsitteellä, korvaaminen yläkäsitteellä, korvaaminen muulla lähikäsitteellä, korvaaminen antonyymillä ja kompensointi. Korvaamista alakäsitteellä vastaa venäläisessä tutkimuksessa *конкретизация*, jolloin asia ilmaistaan tarkemmin kuin lähdetekstissä. (Vehmas-Lehto 1999: 38–39; Min'jar-Beloručev 1994: 48). Konkretisointi on lähdekielen yksikön leksikaalis-semanttinen muutos, jolloin lähdekielen laajempi käsite eli yläkäsite korvataan tulokielen suppeammalla käsitteellä eli alakäsitteellä (Komissarov 2002: 177).

Venäläisessä tutkimuksessa käytetään termiä *генерализация* (Barhudarov 1975: 129; Min'jar-Beloručev 1994: 48), jonka vastine suomeksi on *korvaaminen yläkäsitteellä*. Esimerkkinä korvaamisesta yläkäsitteellä Vehmas-Lehto mainitsee suomalaisen reaalian *kiuas*, jolla on venäläisessä kulttuurissa vastine, mutta saksaksi tai englanniksi sen joutuisi korvaamaan yleisemmällä käsitteellä *Ofen* tai *fireplace*. (Vehmas-Lehto 1999: 39–40.) Minjar-Belorutšev on ottanut tässä yhteydessä esimerkiksi sanat: *синуца* eli *tiainen*, joka käännetään yläkäsitteellä *lintu* ja *виноград* *viinirypäle*, joka käännetään yläkäsitteellä *hedelmä* (Min'jar-Beloručev 1994: 131). Kun sana korvataan yläkäsitteellä, sanan paikallinen tai historiallinen sävy menetetään osittain tai kokonaan.

Korvaaminen muulla lähikäsitteellä (*логическое развитие понятий*) tarkoittaa sitä, että käänöksessä korvataan merkitys toisella merkityksellä ja kääntämisen yhteydessä käytetään seuraavia suhteita: syy ja seuraus, osa ja kokonaisuus, työväline ja työn tekijä (Min'jar-Beloručev 1994: 134). Lähdekielessä voidaan myös puhua prosessista, tulokielessä sen tuloksesta tai vastaavasti lähdekielen materiaalin sijaan puhutaan siitä valmistetusta esineestä. *The pilot had no time to hit the silk*. / Lentäjä ei ehtinyt käyttää laskuvarjoa. (Vehmas-Lehto 1999: 40.)

Kun sana korvataan antonyymillä, tehdään kaksi muutosta: valitaan tulokieleen antonyymi ja muutetaan kielteinen lause myönteiseksi tai päinvastoin. Kompensointi on sanan tai ilmaisun korvaamista jollain muilla keinoin, usein eri kohdassa tekstiä. Esimerkiksi voidaan korvata lähdekielen idiomaattinen ilmaisu tulokielen idiomaattisella ilmaisulla jossain muussa kohdassa. (Vehmas-Lehto 1999: 38–42.)

Transformaatiot, joihin myös adaptaatio lukeutuu, muuttavat useimmiten semanttista tai syntaktista sisältöä. Katso sivu 8. Adaptaatioon pitää suhtautua varauksella, koska sen tarkoitus helpottaa käännöstekstin lukijaa ymmärtämään alkuteoksen ajatussisältöä samalla köyhdyttää kieltenvälistä kommunikaatiota, tasoittaa kielten eroja ja voi luoda lukijalle kuvan, että kaikkialla on samanlaista. Adaptaatiota käytetään joskus reaalioiden kääntämisessä, nykyään paljon harvemmin kuin muita transformaatioita. Joskus adaptaation käyttö voi olla tarpeen alkuteoksen kommunikaatiovaikutuksen saavuttamiseksi. (Garbovskij 2004: 404.) Myös Florin (1993: 127) muistuttaa siitä, että reaalioiden kääntäminen on kommunikatiivinen tapahtuma. Jos lukija ei ole ymmärtänyt reaalia, on käänös epäonnistunut kommunikaatiotehtävässään.

Kun reaaliota käännetään, kohdetekstissä joutuu usein ilmaisemaan implisiittisesti sen, mikä lähdetekstissä on eksplisiittisenä. Implisiittistä ilmaisua käytetään esimerkiksi, kun käännetään amerikkalaisia paikannimiä venäläiseen tekstiin: Massachusetts, Oklahoma, Alberta. *Штат Массачусетс, штат Оклахома, провинция Альберта.* (Barhudarov 1975: 126.) Tarkentavat lisäykset eli eksplisiittinen tieto on alleviivattu.

3 Reaalioiden kääntäminen: Vlahovin ja Florinin malli

Tarkastelen aluksi sitä, mikä reaalia on ja mikä on termi. Švedovan mukaan reaalia on:

РЕАЛИЯ, -и, ж. (книжн.). Единичный предмет, вещь; то, что есть, существует. От нем. *Realie*, мн. *Realia* и *Realien*, восх. к позднелат. *realis*, 'вещественный'. (Švedova 2008: 822)

Tämän sanakirjamääritelmän mukaan reaalia on siis yksittäinen asia tai esine, se mitä on olemassa. Latinalainen termi *realis* tarkoittaa aineellista tai materiaalista. Käännöstieteessä termiä *reaalia* käytetään kuvaamaan kielen käsitteitä, asioita tai ilmiöitä, joille ei helposti löydy synonyymiä saman kielen sisällä, ja joille on vaikea löytää vastinetta käännettäessä kieleltä toiselle. Reaalioiden kääntämisestä ovat bulgarialaiset kääntäjät ja käännöstutkijat Vlahov ja Florin² (2012) tehneet kattavimman luokittelun (Garbovskij 2004: 404). Sider Florinin artikkeli reaaliosta on julkaistu englanniksi (Florin 1993). Esitän tässä yhteydessä Vlahovin ja Florinin aihealueittain tehdyn luokittelun kokonaisuutena, kuten he ovat sen kirjansa luvussa 5 esittäneet, vaikka hieman niukemmin esimerkein. Esimerkkien suomentamisen ongelmana ovat sanat, jotka venäjäksi ovat reaaliota, mutta käännettyinä suomeksi eivät sitä ole (vrt. *область*, suomeksi *alue* Kuusinen & al. 2009 mukaan). Sanaa *alue* ei voi pitää reaaliana. Esimerkiksi lehtiteksteissä näkee myös käännösvastinetta *oblasti*, joka puolestaan on reaalia.

Minjar-Belorutševin mukaan reaaliat (kansalliset) ovat asioita, esineitä, ilmiöitä, perinteitä, tapoja, jotka ovat ominaisia jollekin sosiaaliselle yhteisölle tai etniselle ryhmälle. Reaalioksi lasketaan myös ne sanat ja sanaliitot, jotka kuvaavat edellä mainittuja. Suurin osa kansallisista reaaliosta kuuluu vastineettomaan sanastoon. (Min'jar-Beloručev 1994: 137.) Myös Vlahov ja Florin (2012: 28) puhuvat reaaliosta sanoina ja sanaliitoina, ei esimerkiksi virkkeinä.

Vlahov ja Florin (2012: 55) esittävät neljä tapaa luokitella reaaliota: aiheen, ajan, paikan ja kääntämisen suhteen. Aiheittain luokitellut reaaliat voidaan jakaa kolmeen pääryhmään: maantieteelliset, etnografiset ja yhteiskunnalliset reaaliat. (Vlahov & Florin 2012: 55–61.) Tämä luokittelu esitellään tarkemmin luvuissa 3.1, 3.2 ja 3.3. On

² Vlahov, Sergej ja Sider Florin 2012. = Влахов, С.И., Флорин, С.П. *Непереводимое в переводе*

paljon rajatapauksia, joissa on vaikea selvittää onko kyseessä realia vai termi. On myös sanoja, jotka voidaan luokitella molempiin ryhmiin. (Vlahov & Florin 2012: 19.) Realia voidaan kiistatta luokitella *vastineettomaan sanastoon*, ja *termi* taas on tieteen kielen elementti, joka ei ole kansallisesti tai historiallisesti säilyttynyt. Termiä käytetään tekstissä tyylikeinona. Realiaa käytetään enimmäkseen kaunokirjallisuudessa, jossa tehtävänä on luoda paikallista ja ajallista väriä. Tieteellisessä tekstissä realia on usein mukana tavallisena terminä (Vlahov & Florin 2012: 19.). Nykysuomen sanakirjan mukaan termi on ”1. jonkin erikoisalan käsitteen vakiintunut nimitys, ammattisana. Esim. Lääketieteen, tekniikan termit. Korttipelitermi.” (Suomisanakirja 2013). Realia kuuluu sen kansan kulttuuriin, jonka parissa se on syntynyt. Muiden kansojen tietoisuuteen se voi tulla kaunokirjallisuuden tai joukkotiedotusvälineiden kautta. (Vlahov & Florin 2012: 20.)

Realian tärkein piirre on, että se on useimmille kielenkäyttäjille tuttu ja usein käytetty omalla kielialueella, mutta vieras ihmisille toisella kielialueella. Kääntämisen ja käännettävyyden kannalta ne vaativat erityistä lähestymistapaa. Reaaliota esiintyy eniten murteissa ja alemmassa tyyllilajissa. On paljon kulttuuriin, tapoihin, ja historiaan liittyviä aineksia, joita pitää osata lukea rivien välistä. Kielenulkaisen todellisuuden kuvaaminen reaalioiden avulla on käännteorian vaikeimpia kohtia ja se on myös erittäin tärkeä osa kaunokirjallisuuden kääntäjän työtä. (Vlahov & Florin: 20, 23, 24, 26 ja 27.) Kääntäjän tulee osata lukea tekstiä ”rivien välistä”. Kielenulkosten tekijöiden ymmärtäminen on hyödyksi myös tulkaustilanteissa. Venäjällä on esimerkiksi alkoholin nauttimista kuvaava ele, jossa käsi viedään kaulalle ja sormilla napsautetaan kevyt ”luunappi”. Se on esimerkki kielenulkaisesta reaaliasta, jota keskiverto suomalainen ei tunnista.

Historialliset reaaliat esiintyvät yleensä oman kulttuurin yhteydessä. Poikkeuksena ovat antiikin Rooman ja Kreikan reaaliat (*tooga*, *amfora*, *arkontti*, *ostrakismos*), jotka tuovat historiallista väriä ennemmin kuin kansallista. Sovjetismeiksi sanotaan reaaliota, jotka olivat aikoinaan uudissanoja Neuvostoliitossa ja jotka kuvaavat neuvostoajan ilmiöitä. Sovjetismeillä on kolmitasoinen konnotaatio: ne ovat kansallisesti, historiallisesti ja sosiaalisesti värittyneitä. (Vlahov & Florin 2012: 71, 138 ja 140.)

Fjodorov luettelee kolme tapaa kääntää reaaliota: 1) translitterointi, 2) uuden sanan, sanaliiton tai yhdyssanan luominen ja 3) kotouttava käännös, jossa valitaan joku tulokielessä tuttu reaalialle, vaikka se ei olekaan tarkka käännös alkutekstin reaalialle (Fëdorov 1953: 139). Reaaliota käännettäessä tulee huomioida lukijakunta. Esimerkiksi lapsilukijoille tarvitaan erilaiset käännökset kuin silloin, kun kohderyhmänä ovat aikuiset (Vehmas-Lehto 2008: 21). Sider Florin (1993: 127) muistuttaa, että reaalioiden kääntäminen on kommunikatiivinen tapahtuma. Jos lukija ei ole ymmärtänyt reaalialle, on käännös epäonnistunut kommunikaatiotehtävässään. Seuraavassa reaalioiden luokittelussa tiedot ovat Vlahovin ja Florinin, ellei muuta lähdettä ole erikseen mainittu.

3.1 Maantieteelliset reaaliat

Maantieteelliset reaaliat jaotellaan kolmeen ryhmään. Ensiksi tulevat maantieteelliset alueet ja ilmiöt. Näihin luetaan myös meteorologiset ilmiöt, kuten *tornado*. Toiseen ryhmään kuuluvat ne maantieteelliset kohteet, joita ihminen on toiminnallaan muokannut, esimerkiksi *polderi*. Kolmanteen ryhmään kuuluvat kotoperäiset lajit, kuten Australian luontoon kuuluva *koala*.

1. Maantieteelliset alueet ja ilmiöt, myös meteorologiset: *aro, preeria, pampas, pusta; sopka; vuono; samum[tuuli], tornado, tsunami*

2. ihmisen toimintaan liittyvät maantieteelliset kohteet: *polderi; jazovir (bulg.)*

3. kotoperäiset lajit: *kiivi, koala; lumimies, jeti; Turkinmänty.* (Vlahov & Florin 2012: 55–61.)

3.2 Etnografiset reaaliat

Etnografisiin reaaliioihin on otettu mukaan ne reaaliat, joita tutkii kyseinen kansojen tapoja ja kulttuuria tutkiva tiede. Vlahov ja Florin huomauttavat, että maantieteellisten ja etnografisten reaalioiden luokittelua on tarkennettu edelliseen painokseen verrattuna.

Etnografisten reaalioiden pääluokat ovat: 1) elämäntapoihin liittyvät, 2) työ, 3) taide ja kulttuuri, 4) etniset reaaliat ja 5) mittayksiköt ja rahat.

1. Elämäntapoihin liittyvät

a) ruoka, juomat:

tšeburek, spagetti, knöödelit; siideri, tsuika (mold.) tšihir (kaukasialainen viini)

arkielämään liittyvät laitokset (ruokailuun tms. liittyvät): *taverna, trattoria, bistro, hamam, sauna*

b) vaatteet (myös jalkineet, päähineet jne.)

kimono, sari, saronki, tooga; kamikki, mokkašiniit, virsut; sombrero, burka

korut, asut

fibula, kokošnik, pendara

c) asuminen, huonekalut, astiat, muut tarvikkeet

kota, jurtta, iglu, wigwam, bungalow, hacienda; amfora, pithos; furo

d) liikennevälineet ja niiden kuljettajat

riksa, fiacre, cab, troikka, nartta, katamaraani, džonkki; riksankuljettaja, vossikka, gondolieeri

e) muut:

syöttöpussi, kessu, dom otdyha, putjovka, kizjak (Vlahov & Florin 2012: 55–61)

2. Työ

a) Työn suorittajat

iskurityöläinen, prikaatinkenraali, tuntikirjuri, fellah, gaucho

b) Työvälineet

ketmen, viidakkoveitsi, lasso, boleadoras

c) Organisaatiot

kolhoosi, ranch, latifundio, GLAVK, agrokomples, prikaati, kilita

3. Taide ja kulttuuri

a) Musiikki ja tanssi

kazatšok, gopak (ukr.), lezginka, krakowiak (puol.), horo (bulg. myös hora), canzonetta, blues, reel, Hully-Gully

b) Soittimet

balalaikka, tamtam, gusli, kaval (bulg.), kastanjetit, banjo

c) kansanperinne, kansanrunous

saaga, bylina, runa, bogatyr

d) Teatteri

kabuki, Nō-teatteri, commedia dell'arte, harlekiini, petruška, Punch, polichinelle

e) Muut taiteet ja välineet taiteen tuottamiseksi

ikebana, sino, makonde

f) Esiintyjät

Minnesinger, trubaduuri, akyn (kirg./kaz.), ministerialis, skald, bardi; skomoroh, geisha, hetaira

g) Tavat, rituaalit

martenitsa (bulg.), koljada, konfirmaatio, vendetta, teeseremonia; sourvakar, kuker (bulg.), tamada (gruusial.); maslenitsa (venäl.)

h) Juhlat, leikit

vappu, voitonpäivä, holi, pääsiäinen, pesah, kiitospäivä; lapta (venäl.), gorodki (venäl.), kriketti; pitcher

Reaaliosta juhlat ja leikit ovat hyvin keskeisiä jokaisen ihmisen elämään liittyviä asioita, jotka ovat hyvin kulttuurisidonnaisia. 1950- tai 1970-lukujen leikkien tutkimuksesta ei löydy helposti tietoa. Vanhemmista leikeistä on kansatieteen tutkimusta, mutta esimerkiksi A. Tereštšenkon (*Терещенко*) varsin mittava teos, *Быт русского народа* ei sisältänyt Ulitskajan kirjassa esille tulleita leikkejä *расшибалочка* ja *казаки-разбойники*. Neuvostoliitossa leikityissä leikeissä on yhtäläisyyksiä ja eroja verrattaessa Suomessa leikittyihin. Leikkiä tutkineen Rafael Helangon (Helanko 1980: 82) mukaan maailman tunnetuin taisteluleikki näyttäisi olevan rosvo ja poliisi. Tämän leikin muunnelma Venäjällä on kasakat ja rosvot -leikki. Helanko toteaa myös, että suosituilla leikeillä, kuten rosvo ja poliisi -leikillä esiintyy nimestä kymmeniä variaatioita (Helanko 1980: 75). Tämä siis jo suomen kielialueella. Leikit myös muuttuvat ajan myötä. ”Leikki heijastaa kulttuuria ja omaa aikaansa. Viisikymmentä vuotta sitten leikittiin eri tavalla kuin nyt. Jo muutaman sukupolven aikaero, kulttuurin sisällön muuttuminen, muuttaa leikin ilmiä.” (Helenius 1993: 20.) Myös kolikonheittoleikit eri muodoissaan ovat olleet suosittuja.

i) Mytologia

hiisi, Pakkasukko, troll, valkyria, huuri, nymfi, keiju, maahinen, baba-jaga (venäl.), lentävä matto, tulilintu

j) Kultit: palvelijat ja seuraajat

lama, Ksiądz (puol. pappi), apotti, šamaani, bonsi; hugenotit, hlystit, mormonit, bogomiilit, kveekarit, dervissi, hadž

Kulttirakennukset ja -välineet

moskeija, pagodi, kościół, synagoga, skiitta; ristiinnaulitseminen, rukousmylly

k) Kalenteri

vaisakha, saratan; Baba Dochia (rom.), Baba Marta (bulg.), goreštšnitsi, intiaanikesä

4. Etniset reaaliat

a) etniset ryhmät

apassi, bantu, hutsuli, kafferi, kopti, kazakki, totonaakki, baski, nganasani

b) kutsumanimet (leikkisiä tai loukkaavia)

katsap (ukr.), hohol, cocney, boche (ranska), Fritz, Schwab; liguuri; gringo, gorilla, haukka; jenkki

c) Tietyn alueen asukkaiden nimityksiä

taraskonilainen, gabrovolainen, aberdeenilainen, auvergnelainen, carioca, kanakalainen

5. Mittayksiköt ja rahat

a) Mittayksiköt

arsina, jalka, syli, jaardi; puuta; desjatiina, eekkeri, morgen, arpent; quarto, tsetvertti, bushel, barrel; kyynärä, aari; (vanh.) puuta, tšetverik = 4 puutaa

b) Rahayksiköt

lev, rupla, stotinka, kopeekka, liira, frangi, centime, dinari, peseta, peso; tugrik; (vanh.) talentti, dinari, louis d'or; hopearupla, tšervonets, dukaatti; dime (10 sentin kolikko).

3.3 Yhteiskunnalliset tai poliittiset reaaliat

Yhteiskunnalliset ja poliittiset reaaliat jakautuvat neljään pääluokkaan, jotka ovat: 1) aluehallintoon liittyvät rakenteet, 2) organisaatiot ja vallanpitäjät, 3) yhteiskunnalliseen tai poliittiseen elämään liittyvät ja 4) sodan reaaliat.

3.3.1 Aluehallintoon liittyvät rakenteet

a) aluehallintoyksiköt

kuvernementti, oblasti, departementti, kreivikunta, okolija (bulg.), wilayah (arab.), kantoni, voivodikunta (puol.)

b) asutuskeskukset

aul, stanitsa, hutor, otrub, bidonville (ransk.)

c) asutuskeskusten osat

arrondissement (ransk.), souk (arab.), medina, kreml, promenadi, largo (it.); agora, forum

3.3.2 Organisaatiot ja vallanpitäjät

a) vallan elimet

kansalliskokous, skupština, stortinget, kneset, cortes, majlis (arab.), sejm, riksdag; vetše, duuma; aluevaltuusto, toimeenpaneva komitea, ylähuone

b) vallankäyttäjät

kansleri, kaani, tsaari, šaahi, doge (it.), faarao, inka; lord mayor, šeriffi, visiiri, hetmani, ajatollah

3.3.3 Yhteiskunnalliseen tai poliittiseen elämään liittyvät

Yhteiskunnalliseen ja poliittiseen elämään liittyvät reaaliat on luokiteltu kahdeksaan osaan alkaen poliittisista organisaatioista ja toimijoista aina säätyjen tunnuksiin ja symboleihin asti.

a) Poliittiset organisaatiot ja poliittiset toimijat

peronismi, tupamaros; Ku Klux Klan, John Birch Society; whigit, toryt, roundheads, presbyteriaani

b) Isänmaalliset ja yhteiskunnalliset liikkeet (ja niiden kannattajat)

partisaanit, geuzen, haidutit (bulg.), carbonarit (ital.), maquis (ransk.), klephtit (kreikk.); zapadnikit, slavofiilit; Punainen puolikuu

c) Sosiaaliset ilmiöt ja liikkeet (ja niiden edustajat)

kieltolaki, suhdetoiminta, bisnes; NEP, lobbi, lobbisti; fani, tifosi (ital.); stiljagit, hipit, swing, Kibits (saksal.), kibik (bulg.)

d) Nimitykset, arvoasteet, tittelit, puhuttelu

kandidaatti, Bachelor of Science, kansantaiteilija, lisensiaatti, agrégé (ranskal.); ruhtinas, prinssi, kreivi, paroni, herttua, lordi; mister, sir, madam, rouva, Herr (saksal.), massa; edunvalvoja

e) Virastot

OBLONO, NARKOMPROS, siviilirekisteritoimisto; kaupallinen edustusto, taide- ja kulttuurikomitea

f) Oppilaitokset ja kulttuuri-instituutiot

college, Kelijnojen koulu, lyseo, madrasa (arab.); kampus

g) Säädyt ja kastit (ja niiden jäsenet)

aatelisto, porvaristo, kauppiassääty; junkkerit, kolmas sääty, gentry (engl.); grandes (esp.), junkkeri, aatelisherra; varna, bramiini, kshatriya, vaišyo, šudra, paaria tai kastiton; samurai; tilanherra, talonpoika, fellah

h) Säätyjen tunnukset ja symbolit

punalippu, viisisakarainen tähti, lilja (fleur de lis); puolikuu, Dannebrogin ritarikunta, Union Jack

3.3.4 Sodan reaaliat

Sodan reaaliat on jaettu neljään pääluokkaan, jotka ovat: yksiköt, aseet, vaatetus ja sodan toimijat sekä komentajat.

a) Yksiköt

legioona, falangi, centuria, orda, leegio, kohortti

b) Aseet

varsijousi, hakapyssy, musketti, jatan, katjuša, V2-ohjus, muurinsärkijä, puukko

c) Vaatetus

kypärä, rengashaarniska, pelisse, temljak, gymnastjorka, tšekmen

d) Sodan toimijat ja komentajat

atamaani, jesaul, sotnik, desjatnik, sevastokrator, catapano (ital.), sardar (serdar), praporštšik, gardemarin (venäl.), drabantti, Feldwebel, uprjadnik, atamaani; rakuuna, kyrassieeri, plastun. (Vlahov & Florin 2012: 55–61.)

4 Romaanin *Зеленый шатер* lähdetekstianalyysi

4.1 Tutkimusaineisto ja menetelmät

Aineistonani on Ljudmila Ulitskajan romaani *Зеленый шатер*, jota ei työtä aloitettaessa vielä ollut käännetty suomeksi. Suomennos *Vihreän teltan alla* ilmestyi 2014. Tutkimuskohteena on venäjänkielinen alkuteksti, mutta käännökseen ilmestyttyä työn loppuvaiheessa sain tilaisuuden kääntäjän haastatteluun sähköpostitse, joten on mielenkiintoista kuulla myös ammattikäntäjän mielipiteitä lähdetekstin analyysistä. Suomentaja Arja Pikkupeuran haastattelu on luvussa 4.4. Venäjänkielinen alkuteos on vapaasti saatavilla internetissä, joten loin siitä tekstikorpuksen. Analyysin olen tehnyt Christiane Nordin (2009) käännösohjeistuneen tekstianalyysimallin pohjalta, reaaliota olen tutkinut Vlahovin ja Florinin (2012) teorian pohjalta. Reaaliat kuuluvat Nordin mallissa leksikkoon ja syntaksiin eli kysymysten *Millä sanoilla?* ja *Millaisin lausein?* alle. Lisäksi muodostin sanalistan WordSmith Tools -korpusohjelman avulla. Työssäni lähdekielenä on venäjä ja lähdetekstinä yllä mainittu Ulitskajan romaani. Kohdekielenä on suomen kieli. Analyysi pohjautuu siis Nordin analyysimallissa esitettyihin kysymyksiin, ja kysymykset ovat luvussa 4 alaotsikkoina. Pitääkseni työn pro gradu -tutkielman laajuusena, monet kysymyksistä on käsitelty hyvin suppeasti. Nordin kysymysten mukaan luokitelluista alaluvuista moni on oikeastaan liian lyhyt itsenäiseksi luvuksi, mutta näin Nordin analyysimallista saa paremman kokonaiskuvan tämän työn puitteissa. Kaikkien kysymysten perusteellinen käsittely edellyttäisi paljon laajempaa tutkielmaa. Pääjaottelu on tekstinulkoisiin (luku 4.2) ja -sisäisiin (luku 4.3) tekijöihin.

4.2 Tekstinulkoiset tekijät

Tekstinulkoiset tekijät antavat tietoa tekstin tuottajasta/jista ja hänen/heidän pyrkimyksistään. Tekstinulkoiset tekijät antavat tärkeää taustatietoa analyysille. Lukijalle on merkitystä sillä, kuka on tekstin takana ja millaiset arvot ja tarkoitusperät kirjoittajalla on. Kääntäjä joutuu valintojen eteen välittäessään viestiä eteenpäin. Ei ole yhtä absoluuttisesti oikeaa käännöstä, vaan kääntäjä joutuu valitsemaan useammista käännösratkaisuista parhaana pitämänsä vaihtoehdon. Tekstinulkoisissa tekijöissä

haetaan vastausta seuraaviin kysymyksiin: 1) Kuka on Ljudmila Ulitskaja? Kirjailijan persoonalla, tarkoitusperillä ja arvomaailmalla on vaikutusta tekstiin. 2) Mistä Ulitskaja kirjoittaa? Kaunokirjallisen teoksen kirjoittaja valitsee itse aiheen, sisällön, rakenteen ja sen mitä kertoo, mitä jättää sanomatta. Kääntäjä puolestaan perehtyy kirjailijan tekstiin ja välittää sen KT:n lukijoille kohdekielen keinoin. 3) Kenelle Ulitskaja kirjoittaa? Tilaisuutta Ulitskajan haastatteluun minulla ei ole ollut. Tekstin perusteella voi saada selville jotakin siitä, kenelle teksti on kirjoitettu. Vielä kysytään: 4) Mikä on viestin tarkoitus? (Mikä ei?) 5) Minkä välineen kautta teksti julkaistaan? 6) Missä järjestyksessä? Mikä on tekstin kronologia? 7) Missä? Paikan pragmatiikka (Nord 2009: 66) on otettu mukaan tekstinulkoisiin tekijöihin. Kääntäjän on otettava huomioon KT:n lukijoille hyvinkin vieras LT:n paikka ja aika. Aineistona olevassa teoksessa tapahtumat sijoittuvat Neuvostoliittoon ja kuvattu ajanjakso alkaa 1950-luvulta. Paikka ja aika ovat lähtökohtaisesti vieraita keskiverto suomalaiselle lukijalle. Tosin venäläisellä kirjallisuudella on Suomessa oma vankka lukijakuntansa, joka tuntee hyvin Neuvostoliiton historiaa.

4.2.1 Kuka on Ljudmila Ulitskaja?

Tekstinulkoisilla tekijöillä selvitetään, kuka kirjailija on, mikä on hänen kieli- ja kulttuuritaustansa, mitkä ovat hänen tarkoitusperänsä ja kenelle hän kirjoittaa. (Nord 2009: 41–55.) Kun kyse on kirjailijasta, hänen nimensä luo odotuksia tekstin suhteen jo ennen kuin lukeminen aloitetaan (Nord 2009: 40). Ljudmila Ulitskaja on syntynyt 1943, ja on yksi Venäjän arvostetuimmista nykykirjailijoista. Moskovassa asuva Ulitskaja on koulutukseltaan biologi, joka on erikoistunut perinnöllisyystieteeseen. *Medeia ja hänen lapsensa* -kirjan esittelytekstin mukaan: ”Novellien ja romaanien lisäksi hän on kirjoittanut näytelmiä ja elokuvakäsikirjoituksia. Hän on saanut useita palkintoja, muun muassa Venäjän *Booker*-palkinnon, ranskalaisen *Prix Médicis* -palkinnon, venäläisen *Bolšaja kniga* -palkinnon, sekä kansainvälisen *Simone de Beauvoir* -ihmisöikeuspalkinnon sukupuolten tasa-arvoisuuden edistämisestä.” Suomeksi on julkaistu romaanit *Iloiset hautajaiset* (Tammi 2002), *Naisten valheet* (Siltala 2011), *Medeia ja hänen lapsensa* (Siltala 2012) ja *Vihreän teltan alla* (Siltala 2014) sekä kertomussikermä *Tyttölapsia* (Siltala 2015).

Ljudmila Ulitskaja syntyi 23.2.1943 Baškiriassa, jonne hänen perheensä oli evakuoitu. Sodan jälkeen hän palasi takaisin Moskovaan. Hän on valmistunut Moskovan valtionyliopiston biologisesta tiedekunnasta. Ulitskaja työskenteli kaksi vuotta yleisen genetiikan instituutissa, kunnes sai sieltä potkut maanalaisen kirjallisuuden (samizdat) levittämisen takia vuonna 1970. Sen jälkeen hän ei ole toiminut valtion palveluksessa, vaan on elänyt kirjoittamalla. Hän on ollut dramaturgina juutalaisessa teatterissa, kirjoittanut esseitä, lasten näytelmiä, kuunnelmia radioon, esityksiä lasten- ja nukketeatteriin, toiminut näytelmäkritikkona ja kääntäjänä. Ulitskajan opettajia ovat olleet geneetikot. He opettivat hänet ajattelemaan, katselemaan ja tekemään havaintoja. Kirjoittamaan taas piti opetella itsenäisesti. (Ulitskaja 2009.)

1980-luvun lopulla hänen kertomuksiaan alettiin julkaista aikakauslehdissä. Kuuluisuuteen Venäjällä hän nousi kahden käsikirjoittamansa elokuvan, *Сестрички Либерти* (1990, ohjaaja Vladimir Grammatikov) ja *Женщина для всех* (1991, ohjaaja Anatolij Mateško) sekä *Новый Мир* -aikakauslehdessä julkaistun novellin *Сонечка* (1992) jälkeen. Viimeksi mainittu on käännetty muun muassa ranskaksi ja se valittiin Ranskassa 1994 vuoden parhaaksi käännöskirjaksi. Sille myönnettiin myös arvostettu ranskalainen *Prix Médicis étranger* -palkinto. (Ulitskaja 2009.) Vuonna 2014 Ulitskajalle myönnettiin erittäin arvostettu Itävallan valtion kirjallisuuspalkinto (Siltala 2015 ja Literaturpreisgewinner 2015).

Ulitskaja on eronnut, mutta hänellä on uusi puoliso. Hänellä on kaksi poikaa, jotka ovat opiskelleet myös Amerikassa, mutta haastatteluhetkellä asuivat taas Venäjällä. Toinen on liikemies ja toinen muusikko ja simultaanitulkki. Ulitskajalla on myös lapsenlapsia. (Ulitskaja 2009.)

Ulitskaja on yhteiskunnallisesti aktiivinen. Hän on ollut esimerkiksi kehittämässä venäläistä kirjastolaitosta projektissa *Хорошие книги*. Ulitskajan mielestä on tärkeää, että myös syrjäisemmillä seuduilla kirjastoissa olisi tarjolla monipuolista kirjallisuutta. Valtion tulisi olla mukana tukemassa kirjastolaitosta. Viime aikoina tällainen toiminta on aloitettukin. Ulitskaja on perustanut rahaston, jonka tarkoituksena on auttaa

kirjastoja hankkimaan hyviä kirjoja. Rahasto on perustettu kokoneiden alan ammattilaisten kanssa. Virallisia teitä kirjastot kyllä saavat kirjoja, mutta eivät riittävästi. Rahaston yksi tavoite on levittää kirjallisuutta suvaitsevaisuudesta. Monet eri aloilla toimivat hyväntahtoiset ja toimeliaat ihmiset antavat toivoa paremmasta tulevaisuudesta nyky-Venäjäällä. Ulitskaja toivoo, että yhteiskunnassa nyt vallitsevaan toivottomuuden ja passiivisuuden ilmapiiriin saadaan muutosta. (Ulickaja 2009.)

Ulitskaja on osallistunut lastenkirjasarja *Другой, другое, о другом* toimittamiseen. Sen teemana on suvaitsevaisuuden opettaminen lapsille. Kirjasarja kertoo kulttuuriantropologiasta ja sen kirjoittajina on antropologeja, kirjailijoita ja tutkijoita. Ulitskaja pitää tärkeänä sitä, että lapsille ainakin yritetään opettaa suvaitsevaisuutta. Se on tarpeen, koska Venäjäällä sattuu joskus niinkin, että kaduilla tapetaan tadžikkityttöjä ja pakistanilaisia tai kongolaisia opiskelijoita. Ikävintä on, että tapettujen joukossa on alaikäisiä. Siis lapsia. Köyhiä, lapsia, joista ei ole huolehdittu, joita ei ole hellitty, lapsia, joille äidit eivät ole lukeneet kirjoja. (Ulickaja 2009.)

Kysymykseen *Kuka on Ljudmila Ulitskaja?* saamme osaltaan vastauksen siitä, mitä aiheita hän tuotannossaan käsittelee. Näytelmässä *Русское варенье* kohtaavat tšehovilaiset juonet Kirsikkapuisto ja Kolme sisarta. Näytelmä on sävyltään pessimistinen. Ulitskajan mukaan voi sanoa, että hillomme on huonoa, koska hillopurkissa on käynyt hiiri, ja hillo pitää keittää uudelleen. Hilloa keitetään koko ajan, elämä jatkuu. Tšehov kuvasi ajanjaksojen murrosta, kuinka suurtilat joutuivat väistymään uudistusten tullessa. Tämä Ulitskajan kertomus on kuvaus toisenlaisen ajanjakson loppumisesta, ehkä tarpeettoman. (Ulickaja 2009.)

Ulitskaja on kotimaassaan, mutta myös kansainvälisesti palkittu kirjailija. Seuraavassa taulukossa esitetään Ulitskajan kotisivuilla lueteltuja kirjallisuuspalkintoja, ensin venäjäksi, sitten suomeksi tai translitteroituna latinalaisin aakkosin, palkinnon myöntämivuosi, viimeisenä palkitun kirjan nimi:

Taulukko 1. Ulitskajalle myönnettyjä palkintoja

Palkinnon nimi venäjäksi	Palkinnon nimi suomeksi tai translitteroituna, vuosi	Kirja
Букеровская премия	Venäläinen Booker-palkinto, 2001	«Казус Кукоцкого», Kazus Kukotskogo

Премия Большая книга	Bolšaja kniga -palkinto, 2007	«Даниэль Штайн, переводчик» Daniel Štein, perevodčik
Литературная премия Гринцане Кавур,	Kirjallisuuspalkinto Grinzane Cavour, (Italia), 2008	«Искренне Ваш, Шурик», Iskrenne Vaš, Šurik.

(Ulitskaja 2009.)

Ulitskaja on saanut myös arvostetun Itävallan valtionpalkinnon 2014 romaaneista *Даниэль Штайн, переводчик* ja *Зеленый шатер* (Literaturpreisgewinner 2015).

4.2.2 Kenelle Ulitskaja kirjoittaa?

Lukijan ikä, sukupuoli, koulutus, sosiaalinen tausta ja asema ovat tässä kohden selvitettävänä (Nord 2005: 59). Yleensä kuitenkin kirjoittaja ei tarkkaan tiedä ketkä ovat lukijoita eli viestin vastaanottajia (Linell 1995: 233). Myös aikaperspektiivillä lukijakuntaa on vaikea määrittää, kaunokirjallisuutta kun saatetaan lukea usean sukupolven ajan. Ulitskajan lukijakunta on hyvin laaja ja kansainvälinen. Kirjoja on käännetty jo useille kielille (Minun Venäjäni -blogi 2011).

4.2.3 Mikä on viestin tarkoitus? Mikä ei?

Ulitskaja kertoo kotisivuillaan, ettei ole yhteiskunnallinen vaikuttaja. Hänen toimintansa antaa kuitenkin toisenlaisen viestin. Hän osallistuu aktiivisesti moniin yhteiskunnallisesti merkittäviin toimiin, esimerkiksi kirjastojen kehittämiseen, katso luku 4.2.1.

4.2.4 Minkä välineen kautta?

Väline tai kanava, jonka kautta viesti välitetään vastaanottajalle, tuo viestiin omat erityispiirteensä. Puheessa käytetään eri keinoja kuin kirjallisessa ilmaisussa. Kanavan valinta luo vastaanottajalle ennako-odotuksia. On myös mahdollista, että viestin lähettäjä haluaa yllättää yleisönsä. Ljudmila Ulitskaja on kirjoittanut novelleja, romaaneja, teatteriesityksiä, runoja (esimerkiksi Medeia ja hänen lapsensa sisältää myös runoja) enimmäkseen hänen tuotantoaan on saatavana kirjallisena, siis paperille

painettuina kirjoina, mutta myös nettijulkaisuina tai äänikirjoina. *Kazus Kukockogo* (kirja julkaistiin 2001) filmatisoitiin ja 12-osainen TV-sarja valmistui 2005 Juri Grymovin ohjaamana. (KinoPoisk 2012).

Ulitskaja (Ulickaja 2009) kertoo, että hänen ensimmäinen kirjansa ilmestyi 1993, kun hän oli 50-vuotias. Kirjoittamisen saralla hän ei 1980-luvulla kieltäytynyt mistään työstä. Hän käänsi runoja, kirjoitti esseitä, teki opetusohjelmia televisioon, lisäksi vielä näytelmiä teatteriinkin sekä käsikirjoituksia televisioon. Ulitskaja muistelee, että *Kazus Kukotskogo* -kirjan kirjoittamisen hän aloitti käsin, jatkoi kirjoituskoneella ja loppuvaiheen kirjoitti tietokoneella. Hänen miehensä, joka on taiteilija, järjesti *Kazus Kukotskogan* kirjoittamisen vaiheista näyttelyn. Se oli äärimmäisen kiinnostavaa, koska miljoonat ihmiset tällä planeetalla ovat nähneet tämän saman kehityskulun, hän toteaa. Ulitskaja opetteli tietokoneen käytön 55-vuotiaana ja autolla ajamisen 45-vuotiaana. (Ulickaja 2009.)

4.2.5 Missä?

Nordin mukaan ensin mitättömältä tuntuva kysymys ”Missä?” on kuitenkin yhdessä kysymysten ”Miksi?” ja ”Milloin?” kanssa erittäin tärkeä lähdetekstin analyysin yhteydessä. Tämä kysymys sisältyy tekstinulkoisiin tekijöihin. Kyseessä on paikka, jossa teksti on tuotettu. Tässä yhteydessä Nord on ottanut esimerkiksi Münchenissä julkaistun portugalinkielisen esitteen, jota brasilialaiset pitivät hyvänä, mutta portugalilaisten mielestä teksti ei ollut idiomaattinen, eikä kielen normin mukainen. Myös maantieteelliset, historialliset ja sosiokulttuuriset seikat vaikuttavat tuohon kommunikaatiotilanteeseen, jossa kääntäjä saa käännettäväksi kirjailijan tekstin alkukielellä ja hänen tehtävänä on välittää viesti kohdetekstin lukijoille tehden oikeutta alkuperäiselle tekstile. (Nord 2009: 66–67.) Ulitskaja asuu Venäjällä, syntyi Neuvostoliitossa ja on itse elänyt sen ajanjakson, josta aineistona olevassa teoksessa kirjoittaa. Hän tuntee sisältä päin paikan ja ajan, josta kirjoittaa.

Elämme täällä Suomessa hyvin erilaisessa yhteiskunnassa kuin mitä oli 1960-luvun Neuvostoliitto. Myös nyky-Venäjä on erilainen kuin Neuvostoliitto edellä mainittuna ajankohtana. Ulitskajakin toteaa, että yhteiskunta on muuttunut. Kirjailijoilla on

Venäjällä ja Neuvostoliitossa perinteisesti ollut yhteiskunnallista merkitystä. Heidän mielipiteitään on kuunneltu ja heiltä on odotettu ohjeita miten tulee elää. Ulitskajan mukaan Venäjällä on nyt menty siihen suuntaan, että kirjailijan rooli on viihdyttää. Menneet ovat ne ajat, jolloin kirjailijat ohjasivat yleistä mielipidettä ja muokkasivat makua. Tilanne on muuttunut päinvastaiseksi, lukijan maku muokkaa kirjailijaa. Elämme markkinavoimien aikaa. Jos joku ei miellytä, sitä ei osteta. Nykykirjailijoilta ei myöskään enää odoteta elämänohjeita. Jos jotkut haluavat ratkoa maailmanlaajuisia ja ikuisia kysymyksiä, heillä on Dostojevski ja Tolstoi, Kamja ja myös Umberto Eco. Suuri (klassikko)kirjallisuus on suurta, koska se ei vanhene. 10 000 Coelhoa syntyy ja kuolee, mutta Shakespeare jää. Ja se on tärkeintä. Ei se, kuinka moni häntä lukee. Aina jää kuitenkin kourallinen niitä, jotka lukevat vaikeasti ymmärrettävällä sen ajan englannin kielellä kirjoitetun version, niitä jotka lukevat käännetyn version ja niitä, jotka menevät teatteriin tai elokuvaan. Hamlet, Mackbeth ja Othello jäävät ihmiskunnalle maailman loppuun saakka, koska Shakespeare on loistava ihmisluonnon kuvaaja. (Ulickaja 2009.)

4.2.6 Milloin?

Kysymyksen Milloin? alla Nord käsittelee sekä julkaisuajankohtaa, että aikaa josta kerrotaan. Kirjoittamisen ajankohdalla on analyysissa suuri merkitys. Kieli muuttuu koko ajan. Niinpä on tärkeää tietää, koska käännettävä teksti on kirjoitettu. Oikein ymmärtämisen kannalta on ratkaisevaa tietää koska teksti on kirjoitettu, onko ajankohta 90 vuotta sitten vai onko teksti tuotettu hiljattain. Tässä yhteydessä Nord puhuu myös siitä, että aika ja tekstilajit ovat kytköksissä toisiinsa. Sankariepos ja tv-sarja ovat eri aikakausien tuotteita. Saman tekstilajinkin sisällä, esimerkiksi sanomalehtitekstien, konventiot muuttuvat ajan myötä.

Kaunokirjallisista teoksista julkaisuajankohta on helppo määrittää. Tämä teos on ilmestynyt 2011, eli on melko uusi. Kieli on nykykieltä, mutta ajankohta, josta kerrotaan, on mennyttä aikaa.

4.2.7 Miksi tekstinä?

Kirjailijan tapa kommunikoida on luoda tekstiä. Kuvataiteilija ilmaisee itseään visuaalisin keinoin. Kirjoittajana Ulitskaja on monipuolinen. Hän on kirjoittanut monta romaania, tehnyt käännöksiä, kirjoittanut myös esseitä, näytelmiä teatterille ja käsikirjoituksia televisiolle. (Ulickaja 2009.) Katso luku 4.2.1. Lukijan on puolestaan hyvä tekstiä lukiessaan pohtia kuka tekstin on tuottanut ja miksi – ja kääntäjän tietysti vielä suuremmasta syystä. Nord korostaa LT tilanteen tuntemista. Nord kertoo vielä kiinnostavasta kokeilusta, jossa brasilialainen kääntäjä Mauricio Mendonça Cardozo käänsi Theodor Stormin novellin *Der Schimmelreiter* kahdella eri tavalla. Toinen versio on dokumentaarinen tiukasti lähdetekstiin perustuva, toinen tuo pohjoissaksalaisen sankarin tilalle brasilialaisen sanan *sertão*. (Nord 2010: 126.) Tämä osoittaa, että lukijan on hyvä tuntea sekä kirjailijan että kääntäjän taustaa ja tarkoitusperiä, koska tekstin, olkoon se sitten alkuperäinen tai käännetty, tekijällä ja hänen tarkoitusperillään on suuri vaikutus tekstiin.

4.2.8 Mikä on tekstin tarkoitus?

Tekstin kirjoittaja haluaa tekstissään nostaa esille juuri ne asiat, joita käsittelee, joiden avulla herättää lukijansa ajattelemaan. Kaunokirjallisiin teksteihin suhtaudutaan kuitenkin toisin kuin vaikkapa lehtiartikkeleihin. Sanomalehden toimittajan tekstin tarkoitus on toisenlainen kuin kaunokirjallisen tekstin. Kaunokirjallisen tekstin funktio on siinä mielessä monipuolisempi. Kaunokirjallisuudessa voi ikään kuin vertauskuvien avulla epäsuorasti käsitellä hyvinkin ajankohtaisia asioita. Lukija taas voi valita suhtautuuko tekstiin vain viihteenä vai miettiikö asioita syvällisemmin. Ljudmila Ulitskaja kertoo omasta puolestaan, että hänen tehtävänsä on asettaa kysymyksiä: Tehtäväni on esittää kysymyksiä, ei antaa valmiita vastauksia. Siinä olen omimmillani. Kirja *Daniel Štain* (engl. *Daniel Stein, Interpreter*) ei anna vastausta yhteenkään kysymykseen, vaan se esittää kysymyksiä. Niiden ympärillä pitää kiertää, niitä pitää haistella ja hypistellä, jotta niitä voisi edes vähän ymmärtää. Ennen sitä ongelmaa ei pidä ratkaista. Nykyään yritetään löytää vastauksia ongelmiin, joita ei ole täysin ymmärretty, ja siitä seuraa valtavasti uusia ongelmia. (Ulickaja 2009.)

Ulitskaja kirjoittaa heikoista ja erehtyvistä ihmisistä, ja siitä että tulee pyrkiä parempaan. Meidän tulee kantaa vastuu teoistamme, emmekä voi vetäytyä olosuhteiden taa. Sitaatti kirjan alusta Arja Pikkupeuran käännöksen mukaan (Ulickaja 2014):

Älkää lohdutelko itseänne ajan väärämielisyydellä. Sen moraalinen vääräys ei tee meistä oikeassaolijoita, eikä sen epäinhimillisuus riitä tekemään sen kanssa eri mieltä olevasta jossillään ihmistä.

Joskus kaunokirjallisessa teoksessa esitetty historia voi nousta lukijoiden mielissä todelliseksi historiankirjoitukseksi. Romaanissa opettaja Viktor Juljevitš kertoo kaunokirjallisuuskerhon oppilaille esimerkin Leo Tolstoin kuvauksesta Borodinon taistelusta. Vaikka historioitsijat löytävät Tolstoin kuvauksesta virheitä historiallisiin dokumentteihin verraten, pitävät ihmiset juuri Tolstoin kuvausta oikeana historiankirjoituksena. (Ulickaja 2011a: 54.)

4.3 Tekstinsisäiset tekijät

Tekstinsisäisissä tekijöissä perehdytään tematiikkaan, tekstin sisältöön. Nyt haetaan vastaukset seuraaviin kysymyksiin: 1) Mistä kirjailija kertoo? 2) Mitä kertoo? (Mitä ei?) 3) Missä järjestyksessä? 4) Mitä ei-verbaalisia elementtejä tekstiin liittyy? 5) Millä sanoilla Ulitskaja kirjoittaa? 7) Millaisin lausein? 9) Mihin sävyyn? Kun olemme saaneet vastaukset kysymyksiin tekstin sisäisistä ja ulkoisista tekijöistä, saamme Nordin teorian mukaan myös vastauksen taulukossa alinna olevaan kysymykseen: Mikä on tekstin vaikutus? Nordin teoriassa mielestäni keskeistä on takaisin palaaminen. Kerratakseni käännösprosessikaaviota (luku 2.3), lähdetekstin analyysiin liittyy tiiviisti KT:n kannalta merkittävien LT:n erityispiirteiden tunnistaminen, josta seuraava vaihe on käännösstrategian suunnittelu. Kaavio on ympyrän mallinen, ja nuolia on myös paluusuuntaan. Joka kohdassa tarkistetaan ovatko tehdyt toimenpiteet tai ratkaisut sopusoinnussa edellisten vaiheiden kanssa. Esimerkiksi onko valittava käännösstrategia sopusoinnussa LT-tilanteeseen nähden.

On huomioitava, että kaunokirjallisen tekstin on luonut kirjailija. Hän on jossain vaiheessa päättänyt kirjoittaa kirjan, luoda viestin, jonka vastaanottaja lukija on. Kun

kirja käännetään vieraalle kielelle, kommunikaatiotapahtumassa on mukana myös kääntäjä viestin välittäjänä KT:n lukijoille. Toisaalta kääntäjän tehtävä on analysoida teksti ja toisaalta hänen on huomioitava käännöstoimeksianto. Käännöstekstin funktio ei ole sama kuin lähdetekstin funktio. Venäläiselle lukijalle kirjoitetun kirjan funktio ei ole sama kuin suomalaiselle lukijalle kirjoitetun käännöksen funktio. (Ks. luvut 2.1 ja 2.2)

4.3.1 Mistä hän kertoo?

Tässä työssä tutkittu romaani kertoo 1960- ja 1970-lukujen toisinajattelijoiden elämästä Neuvostoliitossa. Kirjan sankarit eivät ole mitään supersankareita, vaan inhimillisiä ihmisiä heikkouksineen. On aika vaikea erotella tarinan ”hyviksiä” tai ”pahiksia”. Päähenkilöinä on kolme poikaa, Ilja, Sanja ja Miha, ja kolme tyttöä, Galja, Olja ja Tamara, joiden koko elämänkaari käydään läpi. Heidän elämänsä peilautuu historiallisia tapahtumia vasten, kuten esimerkiksi heti kirjan alussa Stalinin kuolema ja hautajaiset. Koululaiset kasvavat aikuisiksi, kouluttautuvat ammatteihin, avioituvat, käyvät läpi onnen ja tuskan hetkiä. Mielenkiintoinen ja keskeinen hahmo on myös Viktor Juljevitš, poikien kirjallisuuden opettaja, jonka pitämässä kirjallisuuskerhossa oppilaat saavat vankat tiedot venäläisestä kirjallisuudesta. Ulitskaja kuvaa yksityiskohtaisesti ihmisten ulkonaista olemusta, mutta myös heidän luonteenpiirteitään ja edesottamuksiaan.

Moskovan kaupunki, paikannimet ja liikennevälineet luovat taustaa tapahtumille. Ulitskaja kuvaa koulunkäyntiä, harrastuksia ja leikkejä. Myös leikit luovat ajankuvaa. ”Leikki heijastaa kulttuuria ja omaa aikaansa. Viisikymmentä vuotta sitten leikittiin eri tavalla kuin nyt. Jo muutaman sukupolven aikaero, kulttuurin sisällön muuttuminen, muuttaa leikin ilmeä.” (Helenius 1993: 20) Ihmisten asuntoja tekstissä on kuvattu siellä leijuva tuoksuja myöten:

Esim. 1. *В большой комнате с тремя окнами и еще половиной окна, рассеченного надвое перегородкой, под высоким потолком с лепниной, тоже рассеченной, гнездились невиданные книги, и даже на иностранных языках. В позе всегдашней боевой готовности стояло пианино с упрятанной в него музыкой. Время от времени всплывали непривычные, но восхитительные запахи — настоящего кофе, мастики, духов. (Ulitskaja 2011: 25–26)*

Esimerkissä 1 kerrotaan Sanja Steklovin kodista. Suuressa huoneessa oli kolme ikkunaa ja lisäksi puolikkaat ikkunat, jotka oli sermillä jaettu kahteen osaan. Huone oli todella korkea ja kipsikoristeisen katon alla oli ennennäkemättömiä vieraskielisiä kirjoja. Piano odotti kuin valmiina taistoon sisäänsä kätketyn musiikin kera. Toisinaan huoneeseen tulvivat uudet hurmaavat tuoksut: aidon kahvin, lattiavahan, hajuveden. Huoneen kuvaus sisältyy venäjänkielisessä tekstissä yhteen virkkeeseen.

Esim. 2. *Афанасий же Михайлович вспомнил, что на Смоленской набережной он видел мебельный магазин, и сказал жене, что сам купит. Он туда и заехал после работы. Магазин оказался антикварный. Генерал долго ходил между мебельями всех времен и народов и вспоминал своего деда-краснодеревщика. Лет пятьдесят о нем думать не думал, и вдруг, посреди зыбких бамбуковых этажерочек, монументальных бюро с секретами и ампирного бело-золоченого мелкокося стульев и полукресел, воскрес тощий низенький старик с огромными коричнево-черными кистями и острыми глазами в нежных водянистых мешках подглазий... И запах дедовой мастерской всплыл — скипидарно-спиртовой, лаковый, густой и почти съедобный, и как учил дед его, мальчонку, пошкурить, поциклевать, полировочку навести. (Ulickaja 2011: 165–166)*

Esimerkissä 2 kerrotaan, kuinka Afanasi Mihailovitš kävi Smolenskin rantakadulla antikvariaatissa, jossa hän katseli huonekaluja. Hän katseli kauan erilaisia kalusteita. Tuoksusta tuli mieleen koristepuuseppä isoisän verstaan tuoksu. Siinä oli tärpätin, pirtun ja lakan sekoitusta.

Esim. 3. *Сзади топорицались фрагменты быта, ничем не напоминавшие отрезок малой залы бывшей усадьбы Апраксиных-Трубецких, в котором обитало семейство Сани. (Ulickaja 2011: 26)*

Sanja katsoo tässä valokuvaa, jossa taustanäkymät eivät muistuttaneet sitä entistä Apraksin-Trubetskoin kartanon pienen salin osaa, jossa Sanjan perhe oli asunut. Neuvostoliiton aikaan entiset rikkaiden asumukset oli jaettu useiden perheiden kesken. Sanjan perhe on siis myös asunut tällaisessa entisessä aateliskartanossa, joka nyt oli kommunalka. Kommunalkasta on kerrottu enemmän luvussa 4.3.5 sivulla 47.

Ulitskajan teemat ovat yleisinhimillisiä. Hän havainnoi tarkasti ihmisten elämää, hyvin monenlaisten ihmisten, kuin sivustakatsojana, ilman kannanottoja. Suomennetuissa teoksissa korostuu naisten rooli. Tomi Huttunen kirjoittaa: ”Ulitskajan proosalle

tyypillistä on, että naisten yksityiselämä kasvaa kirjan edetessä yleisemmiksi kysymyksiksi ajasta, paikasta ja yhteiskunnasta, lopulta ideologioista ja uskonnoistakin. Huttunen toteaa myös, että Ulitskaja jättää totuudet ja ratkaisut lukijan harteille, täysin avoimiksi. Aivan kuten Anton Tšehov, johon Ulitskajaa usein verrataan – ja aiheesta.” (Huttunen 2012.) ”Monissa saksalaisissa ja ranskalaisissa arvosteluissa Ulitskajaa onkin verrattu Tsehoviin paitsi nyansoidun, täsmällisen proosansa tähden, myös juuri teostensa näennäisesti vähäpätöisten, mutta tehokkaasti syvenevien teemojen vuoksi” (Nikkilä 2011).

Naisten valheet -kirjaa koskevassa kirja-arvostelussaan Tomi Huttunen kirjoittaa siitä, kuinka Ulitskaja käsittelee Venäjällä kipeää kansallisuusteemaa: päähenkilö Ženja palkkaa tšetšeenisiivoojan, häntä hoitavat azerbaidžanilaistohtori ja tadžikkihieroja. Kirjavasta sekoituksesta Ulitskaja nostaa juutalaisuuden teeman muiden yläpuolelle, kuitenkin vailla mitään kannanottoa. (Huttunen 2011.) Romaanissa *Зеленый шатер* esille nousevat juutalaiset ja tataarit. Päähenkilöistä Miha on juutalainen.

”Jokapäiväisen tapahtumisen ensisijaisuus tulee esiin myös esimerkiksi Ljudmila Ulitskajan tuotannossa, jossa historia häivytetään taustalle ja etualalle nostetaan arkea pyörittävät selviytyjänaiset” (Huttunen & Klapuri 2012: 16). Myös tässä työssä on pureuduttu arjen historiaan. Kun aiemmin suomennetuissa kirjoissa, joista Huttunen ja Klapuri puhuvat, päähenkilöinä on ollut naisia, nyt päärooleissa on kolme miestä.

Romaaneissaan Ulitskaja käsittelee miesten ja naisten välisiä vaikeuksia ymmärtää toisiaan. Perinnöllisyystieteilijänä hän tuntee sukupuolten väliset erot hieman paremmin kuin ihminen, jolla ei ole koulutusta biologiassa. Ero on valtava, se on kirjoitettu joka soluun: erilainen kemia, erilaiset hormonit, erilainen psyyke. Mutta mies ja nainen tarvitsevat toisiaan, heidät on luotu toisilleen rakkautta varten, suvunjatkamista varten, lasten kasvattamista varten, kumppanuutta varten toiminnan eri tasoilla. Toisen ymmärtäminen on tässä yhteydessä välttämätöntä, se pitää vain oppia. (Ulitskaja 2009.)

Ulitskaja käsittelee mielellään suurempia kokonaisuuksia teoksissaan, kuten *Kazus Kukotskogossa* päähenkilön Pavel Aleksejevitsin koko elämäkerran, joka sijoittuu 1900-luvun puoliväliin ja loppupuolelle. Kukotskin henkilöhistoriaan hän nivoo Neuvostoliiton historian merkittäviä ilmiöitä, kuten laittomat abortit, genetiikan

murtamisen, lysenkolaisuuden, pidätykset ja vankileirit, Stalinin hautajaiset, Hruštšovin suojaan ja 60-luvun euforian. Se kertoo moskovalaisten boheemien elämästä ja jazz-musiikista. Elokuvan sankari Pavel Aleksejevits̄ Kukotski on kirurgi kolmannessa polvessa. Hän on aikansa nimekkäimpiä kirurgeja ja kehittää laajan ohjelman laittomia abortteja vastaan sekä saa aikaan sen, että 1936 säädetty laki aborttien kieltämisestä kumotaan. Elokuvan sivujuonena on Kukotskin vaimon Elenan muistinmenetyks. (KinoPod 2012.)

Teoksessa *Kenen aika?* Tomi Huttunen ja Tintti Klapuri (2012) sanovat, että 2010-luvun Venäjällä kirjailija ei enää toimi samalla lailla suunnannäyttäjänä kuin ennen, mutta kirjailijoita kuunnellaan. Heidän mukaansa Ulitskaja, Bykov, Akunin, Limonov, Rubinštein ja Ševtšuk ovat kaikki toivottuja esiintyjiä poliittisen opposition tilaisuuksissa. (Huttunen & Klapuri 2012: 20–21.)

Ulitskaja muistuttaa, että maailmassa moni asia on todella huonosti. Maan päällä ei ole sellaista saarta, jossa maanpäällinen paratiisi olisi toteutunut. Maa, jossa asumme on meille yhteinen. Ei ole minne lähteä. Voimme yrittää kasvaa sisäisesti, jotta meillä olisi hyvä olla, että meidän ystävillemme ja lapsillamme olisi hyvä olla. On hyvä matkustella, käydä katsomassa millaista muualla on ja on ihmisiä, jotka ovat löytäneet paikkansa muualta. Meillä on vapaus valita asuinpaikkamme, mutta aikaa, jota elämme, emme voi valita. Elämme omaa aikaamme sellaisena kuin se meille annettiin, ja meidän pitää yrittää elää elämämme arvokkaasti. (Ulitskaja 2009.)

Ihmisiä kuvataan hyvinkin yksityiskohtaisesti. Ulkomuotoa kuvataan hiuksista varpasiin. Tavat ja erityispiirteet kerrotaan myös lukijalle, joskus heti ensi esittelyssä. Esimerkissä 4 on esitelty Miha, joka yhdisti Iljan ja Sanjan toisiinsa. Mihan saapuminen luokkaan kyllä huomattiin. Olihan hänessä ainesta pilkan kohteeksi: punapäätä, rillipää ja juutalainen.

Esim. 4. *«Соединил Илью и Саню Миха, когда появился в пятом классе, вызвав общий восторг: он был идеальной мишенью для всякого неленивого — классическим рыжим. Наголо стриженная голова, отливающий красным золотом кривой чубчик, прозрачные малиновые уши парусами, торчком стоящие на неправильном месте головы, как-то слишком близко к щекам, белизна и веснушчатость, даже глаза с оранжевым переливом. К тому же — очкарик и еврей.»* (Ulitskaja 2011: 13.)

Esim. 5. *«Саня ни с того ни с сего вдруг открыл свою тайну — руки у него маленькие, «непианистические», и это для исполнителя большой недостаток.»* (Ulickaja 2011a: 15)

Ulitskaja kuvaa usein myös ihmisten käsiä. Esimerkeissä 5 ja 6 katsotaan Sanjan ja Iljan käsiä: ”Ilman sen kummempaa syytä Sanja tuli äkkiä paljastaneeksi salaisuutensa: hänellä oli pienet, pianistille sopimattomat kädet, mikä oli esiintyvälle taiteilijalle suuri puute” (Ulickaja 2014: 15).

Esim. 6. *«Он смотрел на костлявые руки Ильи в желтых и темных пятнах, в ссадинах. Длинные пальцы, две октавы возьмет такими пальцами.»* (Ulickaja 2011a: 15)

”Hän katseli Iljan kellansinertävien mustelmien ja ruhjeiden kirjomia luisevia käsiä. Pitkät sormet, tuollaiset ulottuvat kahden oktaavin leveydelle.” (Ulickaja 2014: 15.)

Esim. 7. *«Новая тетка, Геня, была женщина слабая. У нее не было какой-то определенной болезни; скорбно и значительно она говорила про себя: «Я вся больная» — и постоянно жаловалась на боли в ногах, в спине, в груди и в почках. Кроме того, у нее была дочь-инвалид, что тоже плохо отражалось на ее здоровье. Всякая работа была ей тяжела, и в конце концов семья решила, что сироту-племянника поелят у нее, а ей будут собирать по родне деньги на его содержание.»* (Ulickaja 2011: 16)

Kirjan henkilöt ovat hyvin erilaisia ulkomuodoltaan ja luonteeltaan. Esimerkissä 7 on kerrottu kuinka Mihan Genja-täti otti orpopojan luokseen asumaan. ”Uusi täti, Genja, oli heiveröinen naisihminen. Mitään tarkemmin määriteltyä sairautta hänellä ei ollut; hän kuvaili itseään murheellisen merkitsevään sävyyn: ’Olen ihan kaikkiaan sairas’, ja valitteli koko ajan jalka-, selkä-, rinta- tai munuaissärkyä. Hänellä oli myös vammaisen tytär, ja tämäkin seikka vaikutti kielteisesti hänen terveyteensä. Kaikenlainen työnteko oli tädille liian raskasta, ja lopulta perhe oli päättänyt sijoittaa orvon sukulaispojan hänen luokseen ja kerätä pojan elantoon tarvittavat rahat suvun keskuudesta.” (Ulickaja 2014: 16.)

4.3.2 *Mitä kertoo? (Mitä ei?)*

Ulitskajan romaani on historiallinen romaani toisinajatteliijoista. Fiktiiviset henkilöt elävät elämäänsä todellisten historiallisten tapahtumien ollessa taustalla. Henkilöhahmoille sattuu asioita, joita on hyvin voinut tapahtua tuossa ajassa eläneille, jollekin jossakin Neuvostoliitossa. Laajassa romaanissa jokaisella sivulla on lukuisia yksityiskohtia, joiden analysoimiseen kielen opiskelijalta kuluisi vuosikausia. Tästä syystä jätän analyysin siitä, mitä Ulitskaja ei kerro tästä työstä pois. Viimeistään tätä analyysia tehdessä ymmärsin, että ammattikäntäjällä on oltava valtava tietomäärä niin kielen- kuin maan- kuin tässä tapauksessa historianantuntemuksenkin suhteen. Lisäksi pitää olla erittäin taitava kirjoittaja. Siis taitava kirjailija, joka tuo esille toisen kirjoittamaa tekstiä, ei omaansa.

Esim. 8. Время было молчаливым, к откровенности не располагающим. Разговаривать стали несколько лет спустя. (Ulitskaja 2011a: 62)

Esimerkissä 8 kerrotaan ajasta toisen maailmansodan jälkeen. Se oli vaiteliasta aikaa, joka ei suosinut avoimuutta. Puhumaan alettiin vasta joitakin vuosia myöhemmin. Ajankuvaa Neuvostoliitosta.

Esim. 9. Приехал из госпиталя в Москву. Институт, в котором учился до войны, тем временем расформировали и остатки влили в филфак. Туда он и вернулся в шинели, сохранявшей запах войны, и в офицерских, не по чину, сапогах.

Университет на Моховой! Какое это было счастье — полных три года он восстанавливал себя сам: чистил кровь Пушкиным, Толстым, Герценом...

В сорок восьмом, незадолго до окончания, предложили аспирантуру: и руководитель был прекрасный, медиевист и великий знаток европейской литературы, и тема интересная — с романо-германским уклоном, по связям Пушкина с этой самой зарубежной литературой. Виктор Юльевич колебался — еще хотелось преподавать детям, — казалось, что он знал теперь, чему учить. Выбор, выбор...

Где же тот голос, который в решающие моменты подсказывает? Но никакой голос не понадобился — несостоявшемуся руководителю надавали по шее за низкопоклонство перед Западом и космополитизм, а спустя какое-то время посадили...

Не получилось с аспирантурой. Отправили по распределению в среднюю школу поселка Калиново Вологодской области преподавать русский язык и литературу. (Ulickaja 2011a: 58–59.)

Esimerkissä kerrotaan poikien opettajan Viktor Juljevitšin elämästä sodan jälkeen, jolloin hän sodanhajuisena ja upseerin saappaissa palasi Moskovaan. Entistä opiskelupaikkaa ei enää ollut. Hän sai jatko-opiskelupaikan hyvän ohjaajan johdolla. Pian edessä oli valinta lähtisikö tutkijaksi vai opettajaksi. Tutkijanura kuitenkin jäi, kun Viktorin opettaja vangittiin ja Viktor passitettiin Vologdan alueelle opettamaan koululaisille venäjän kieltä ja kirjallisuutta. Tässä tulee esille yksityiskohtia koulutusjärjestelmästä, sekä lasten koulutuksesta *в среднюю школу* että yliopisto-opiskelusta *институт, филфак, аспирантура, руководитель*. Herää kysymys, miksi Viktorin ura sai uuden käänteen, kun hänen ohjaajansa pidätettiin? Miksi tämä vaikutti niin paljon myös Viktorin elämään? Presuppositioiden ymmärtäminen jää lukijan maan- ja historiantuntemuksen varaan.

Esim. 10. «Через два часа, когда ребята уже входили в пивную, их разыскал Пьеров дядька, француз по имени Николай Иванович, с русской фамилией Орлов. Он был пожилой, розовый и толстенький, напоминал веселого поросенка Ниф-Нифа, говорил на петербургском наречии, давно вышедшем из советского словооборота. Одет был смешно — в соломенной шляпе и в украинской рубаше, вышитой по вороту, — точно как Хрущев. Иностранца в нем заподозрить было невозможно. По виду бухгалтер из провинции, с тертым портфельчиком». (Ulickaja 2011a: 159.)

Esim. 11. Оленька, луковка желто-розовая, плотная, в шелковистой тонкой кожице, без гнильцы и помятинки, нравилась и мужчинам, и женщинам, и кошкам, и собакам. И непонятно было, как это она, такая здоровая и веселая, в улыбочных ямочках, родилась от сумрачных немолодых родителей, карьерных, партийных, с большими секретными заслугами и явными знаками благоволения властей — орденами, персональными автомобилями, дачей в генеральском поселке и продовольственными заказами в коричневых крафтовых пакетах и картонных коробках, прямо на дом доставляемых из закрытого распределителя. (Ulickaja 2011a: 163)

Esim. 12. Там были изображены бедные некрасивые люди, сильно его разочаровавшие, — мама с фальшивой улыбкой на маленьких темных губах и с огромным бесстыжим

бюстом и папа, толстый коротышка с необыкновенной важности лицом. (Ulitskaja 2011: 26)

Esimerkeissä 10, 11 ja 12 on Ulitskajan käsialan näköisiä ihmiskuvauksia. Ihmisten ulkomuotoa ja olemusta kuvataan värikkäin sanakääntein, vertauksin jopa satuhahmoihin tai kasvikuntaan. Esimerkissä 10 esitellään Ranskasta tullut hassusti pukeutunut Nikolai Ivanovitš Orlov, joka muistuttaa iloista possu Nöf Nöfiä. Esimerkissä 11 kuvataan Olga. Häntä verrataan sipuliin, joka on tiivis, keltainen ja roosanvärinen. Luonnetta kuvataan miellyttäväksi: miellytti miehiä ja naisia, kissoja ja koiria. Olgan vanhemmat olivat urallaan menestyneitä puolueihmisiä, jotka nauttivat erinäisistä eduista asemansa tähden. Mihan jo sodan aikana kuolleet vanhemmat esitellään esimerkissä 12: kuvassa äidillä on teennäinen hymy ja häpeämättömät rinnat, hänen vieressään on lyhyt ja lihava isä tärkeilevän näköisenä.

Presuppositiot tekstissä, se mitä ”rivien välissä” kerrotaan, avautuvat paremmin kirjailijan kanssa saman kulttuurin lukijoille. Kääntäjän puolestaan on tehtävä käännösstrategian valinta sen suhteen, miten välittää sanoman kohdetekstin lukijoille. Hän voi esimerkiksi eksplikoida eli selittää tarkemmin kohdan, joka ei ilman taustatietoa avaudu kohdetekstin kulttuurin lukijoille.

4.3.3 Missä järjestyksessä?

Romaani koostuu katkelmista henkilöahmojen elämän varrelta. Järjestys ei ole kronologinen, kokonaisuus hahmottuu matkan varrella. Jo kirjan alussa tekstin seassa tulee vihjeitä tulevista tapahtumista. Kirjan luvut eivät myöskään ole aikajärjestyksessä. Haastattelussa luvussa 4.4 Arja Pikkupeura kuvaa rakennetta sanoilla kronologialtaan poukkoileva. Pikkupeuralle Ulitskaja on kertonut olevansa oikeutettu romaanin muodon uudistamiseen. Suomennoksen rakenne on samankaltainen kuin alkuperäisen teoksen, joten otan tähän kommentin suomennoksen lukeneelta blogisti Jaana Tornioja-Laturilta. Hän kuvaa romaanin rakennetta seuraavasti:

Ulitskajan kirja oli minulle kaiken kaikkiaan erittäin nautinnollinen lukukokemus, kun alun hämmennyksen jälkeen pääsin hänen luomaansa maailmaan kunnolla kiinni.

Hämmennystä herätti nimenomaan se, että romaani katkelmallisuudessaan ja vaihtelevissa näkökulmissaan heitti lukijan aina keskelle uutta tilannetta, johon hänen oli jollakin lailla orientoituttava. Kun sain langan päästä kiinni, nautin Ulitskajan romaanin monimuotoisuudesta ja koin lukevani klassikkojen jäljissä kulkevaa suurta venäläistä romaania. Henkilöhahmojensa kautta Ulitskaja piirsi moniulotteisen kuvan venäläisestä ihmisestä, jonka luonteeseen kuuluivat sekä traagisuus että koomisuus. Yhden nautinnollisen ulottuvuuden minulle toi myös se, että kirjan tapahtumat sijoittuivat pääosin Moskovaan, itselleni rakkaaseen kaupunkiin ja monet kirjan tapahtumapaikat olivatkin jollain lailla tuttuja. (Tornioja-Laturi 2015.)

Esimerkissä 13 kuvataan yhtä päähenkilöistä, Sanjaa.

Esim. 13. С этого дня он хотя не вошел в «Трианон» полноценным членом, но считался сочувствующим. Дальнейшее развитие событий, растянувшееся, правда, на четверть века, подтвердило, что все на свете закономерно — не напрасно потрепали этого будущего диссидента сверхъестественно прозорливые мелкие хулиганы. (Ulitskaja 2011a: 33)

Sanjan, joka harrasti pianonsoittoa, sormet vammautuivat pysyvästi pihatappelussa. Pianonsoitosta ei siis voisi tulla Sanjan ammattia. Tässä todetaan, että kaikella on tarkoituksensa. Neljännesvuosisadan jälkeen voi ymmärtää paremmin miksi näin tapahtui. Lukija saa jo varhaisessa vaiheessa vihjeen mitä tuleman pitää.

4.3.4 Mitä ei-verbaalisia elementtejä tekstiin liittyy?

Kaunokirjalliseen tekstiin ei samalla lailla liity ei-verbaalisia elementtejä kuten esimerkiksi teatteriesitykseen. Intonaatio, eleet, yleensäkin kehon kieli jää paljolti lukijan mielikuvituksen varaan. Tulkinnoille jää tilaa. Ulitskajan teksti on toki kuvailevaa, lukijalle muodostuu tekstin kautta kuva henkilöistä, ajasta ja paikoista.

4.3.5 Millä sanoilla? Leksikko

Kun lähdetekstin sanastoa analysoidaan, tarkoitetaan leksikon, syntaksin ja semantiikan sekä myös tyylin analyysia (Nord 2009: 124). Analyysia olen tehnyt jo ennen kuin käännös ilmestyi. Kun työn loppuvaiheessa suomennos oli käytössä, olen vertaillut

joitakin kohtia myös suomennokseen. Leksikon, syntaksin, semantiikan tai tyylin analyyseista voisi kustakin kirjoittaa omat pro gradu -tutkielman laajuiset työnsä. Tässä luvussa mukana ovat myös reaaliat, koska ne ovat osa leksikkoa.

Nord ei mainitse teoriassaan korpustutkimusta, mutta se on hyödyllinen apuväline tutkittaessa leksikkoa, ja tässä kohden käytän sitä täydentämään tutkimusta. Muodostin sanalistan *WordSmith Toolsin* avulla. Frekvenssiltään 10 yleisintä sanaa ovat *и, в, не, на, с, что, он, а, но* ja *из*. Eniten käytettyjä sanoja ovat konjunktiot, kuten teksteissä aina. Kieltosana *не* on listalla kolmantena. Ensimmäinen etunimi tällä listalla on sijalla 27: *Илья. Миша* on sanastossa sijalla 31 ja *Саня* 43. Tälläkin perusteella juuri pojat ovat kirjan tärkeimmät henkilöt. Ensimmäinen naisen nimi *Ольга* on sijalla 59. Tosin samasta henkilöstä käytetään usein myös nimiä *Оленька* ja *Оля*, joka onkin listalla seuraava naisen nimi sijalla 68.

Kirjassa on luonnollisesti käsiteltyyn ajanjaksoon ja Neuvostoliiton historiaan liittyvää sanastoa. Venäjän kieleen liittyviä asioita on esimerkiksi etunimien käytön kirjavuus, kuten *Ольга, Оля, Оленька* (*Olga, Olja* tai *Olenka*), jotka kaikki tarkoittavat samaa henkilöä.

Kolme kaverusta eli pojat *Илья, Миша* ja *Саня* valitsevat kolmen ystävyksen muodostamalle joukolle oman nimityksen. Vaihtoehtoina on *троица, трио* ja *трианон* (Ulickaja 2011: 17).

Esim. 14. троица 1. В христианстве: триединое божество (Бог Отец, Бог Сын, Бог Дух Святой), Святая Т. 2. В православии: один из двенадцати (двунадесятьх) основных церковных праздников, отмечаемый 50-й день от Пасхи (Пятидесятница) в память Святой Троицы. Праздновать Троицу. (Švedova 2008.)

троица helluntai (s), Троица (с, ж), троицын день (с, м)
kolminaisuus (s), троякость (с, ж), тройственность (с, ж), троица (>рел, с, ж)
kolmiyhteys (usk, s), троица (>рел, с, ж) (MOT-sanakirja 2015)

Esim. 15. трио нескл., ср. 1. Музыкальное произведение для трёх исполнителей (музыкантов, певцов, танцовщиков) с самостоятельными партиями для каждого. 2. Ансамбль из трёх исполнителей. Т. баянистов. Струнное, фортепьянное т. (Švedova 2008.)

Esim. 16. трианон ТРИАНОНСКИЙ МИРНЫЙ ДОГОВОР 1920 подписан в Большом Трианонском дворце Версаля 4 июня потерпевшей поражение в 1-й мировой войне участницей австро-герм. блока Венгрией, с одной стороны, с другой - одержавшими победу в войне "Главными союзными и объединившимися державами" - США, Брит. империей, Францией, Италией, Японией, а также

Бельгией, Китаем, Кубой, Грецией, Польшей, Португалией, Румынией, Сербо-Хорвато-Словенским гос-вом (с 1929 - Югославия), Сиамом (Таиландом) и Чехословакией. (dic.academic.ru 2015.)

Троица on uskonnollinen termi, jolla kuvataan Jumalan kolmiyhteyttä tai ortodoksien juhlaa, Pyhän Kolminaisuuden päivää (ortodoksi.net 2015), jota vietetään 50 päivää pääsiäisen jälkeen. Nimitystä käytetään puhekielessä leikkisään sävyyn myös kolmesta ystävästä. Ystävyksistä voidaan käyttää jopa ilmaisua *Святая Троица*, suomeksi Pyhä Kolminaisuus. Triossa kolme soittajaa, laulajaa tai tanssijaa esiintyy yhdessä, ja Trianon viittaa Trianonin rauhansopimukseen, jossa Itävalta-Unkari jaettiin. Ensimmäisen maailmansodan jälkeen kesäkuussa 1920 solmittu Trianonin rauhansopimus (Treaty of Trianon), on sopimus, jossa Itävalta-Unkari jaettiin erillisiksi valtioiksi. (dic.academic.ru 2015.) Pojat valitsevat näistä viimeisen kuvaamaan omaa kolmikkoaan. Tekstissä on erikseen mainittu, etteivät pojat siinä vaiheessa tienneet mitään Itävalta-Unkarin historiasta. Nimi *Трианон* valittiin, koska se pojista kuulosti hyvältä. Sanalle kolmikko olisi venäjän kielessä vielä vaihtoehto *триада*, *kirjak* triadi, kolminaisuus, kolmikko (Kuusinen et al. 2009), mutta tämä vaihtoehto ei siis ollut poikien listalla.

Kääntäjän valitessa vieraannuttavan käänösstrategian (luku 2.5) Trianon tulee kohdetekstiin translitteroituna. Trianonin rauhansopimus ei ole kovin tunnettu Suomessa, joten tausta ei välttämättä avaudu suomalaiselle lukijalle, eikä toki tarvitsekaan. *Троица* - käänös kolminaisuus kuulostaa tässä yhteydessä liian juhlavilta. Kyse on kuitenkin koulupoikien muodostamasta ryhmästä. Sanaa *Троица* käytetään puhekielessä hyvistä kavereista, kun heitä on kolme. Esimerkiksi *kolmikko* kuvaa hyvin kolmea kaverusta suomen kielellä. Alkutekstin *mpuo* (*trio*, italia) on käsitteenä tuttu myös suomen kielessä, joten vaikka muodollisesti voi puhua vieraannuttavasta käännöksestä translitteroimalla, niin käsite on samalla kovin tuttu. Sana on jo kotiutunut suomen kieleen.

Lyhenteet

Lyhenteitä tekstissä on jonkin verran. Tässä kohden ei huomioida virastoista tai laitoksista käytettyjä lyhenteitä. Ne tulevat jäljempänä. Yksi esimerkki on

kirjallisuuskkerho, johon pojat osallistuvat kouluvuosinaan. Kerhon nimi *люрсы* tulee seuraavien sanojen alkukirjaimista. Katso esimerkki 17.

Esim. 17. *люрсы* (Ulickaja 2011: 17) – *любители русской словесности*, venäläisen kaunokirjallisuuden ystävät

Käännösvastine sanalle *любитель* on MOT-sanakirjan (MOT 2015) mukaan: ”*harrastaja (s), занимающийся (прич, *знс, **чем), интересующийся (прич, *знс, & интересующиеся могут собраться в вестибюле), изучающий (прич, *знс, **что), любитель (с, м, **чего), поклонник (с, м, **почитатель)*”. Kuusinen et al. (2009) mukaan sanan *любитель* käännösvastineet ovat: *harrastaja, ystävä, kova, innokas. Словесность* on Kuusinen et al. (2009) mukaan suomeksi: ”1. *kirjak* [kauno]kirjallisuus ja kansanrunous; *народная ~* kansanrunous, suullinen kansanperinne 2. *vanh: (филологические науки) filologia 3. paheks* sanahelinä”. Jos lyhenne muodostetaan sanoista samalla logiikalla kuin alkuperäinen, käännös voisi olla vaikkapa *VEKY*. Tässä kohtaa on mielenkiintoista katsoa mihin käännösratkaisuun teoksen kääntäjä on päätenyt. Arja Pikkupeuran suomennoksessa kerhon nimi on *VESY*, ja lyhenne tulee sanoista venäläisen sanataiteen ystävät. Pidän tästä käännöksestä, joka sopii mielestäni lähdetekstin paikkaan ja aikaan. Tämä osoittaa samalla sen, että kaunokirjallisuuden kääntäjällä tulee olla hyvin syvä ymmärrys lähdekieleen. Taitava kääntäjä osaa etsiä sanakirjavastinetta paremman käännösvastineen.

Reaaliat ovat osa sanastoa, leksikkoa. Reaaliat kuuluvat Nordin teorian mukaisen jaottelun mukaan suurelta osin tekstinsisäisiin tekijöihin, kysymyksen 5) ”*Millä sanoilla Ulitskaja kirjoittaa?*” alle. Tässä työssä ei pyritä kattavaan esitykseen aineistossa esiintyvistä reaaliosta, vaan mukaan on otettu joitakin kiinnostavia esimerkkejä. Ne on luokiteltu Vlahovin ja Florinin teorian mukaisesti.

Ruoka, juomat, taverna, bistro, hamam, sauna

Ruokaan ja juomiin liittyvistä reaaliosta poimin aineistosta tähän Gamzan.

Esim. 18. *Болгарская кислая «Гамза»*. Свадьба набирала обороты. Большую бутылку «Абсолюта» из «Березки» стрескали в несколько минут, зато самогон в трехлитровых банках, купленный у соседки, не кончался. Болгарская кислая «Гамза» в оплетенных соломкой красивых бутылках успехом не пользовалась, в отличие от портвейна, ящик которого был уже высосан. (Ulickaja 2011a: 261)

Tekstiyhteydestä ymmärtää, että Gamza voisi olla juoma. Esimerkissä 18 kerrotaan juomista, joita häissä tarjoiltiin: *Абсолют, самогон* ja *Гамза*. Suomeksi voisi sanoa: 1) *hapan bulgarialainen Gamza*, 2) *bulgarialainen hapan punaviini Gamza* (www.alcomag.ru 2015) ja 3) *punaviini*. Vieraannuttavan käännöstrategian valitseva kääntäjä translitteroi nimen, kuten vaihtoehdossa 1 on tehty. Kohdassa 1 muuttaisiin sanajärjestystä lähdetekstiin nähden siten, että *hapan* on ennen *bulgarialaista*. Vaihtoehtoon 2:een on lisätty selittävä yläkäsite *punaviini*. Korvaaminen yläkäsitteellä (vaihtoehto 3) johtaisi puhumaan *punaviinistä* tai *viinistä*. Adjektiivi *кислая* (suomeksi hapan) ei ole viinin yhteydessä tyypillinen laatusana, eikä kuvaa laadukasta viiniä. Mietin, olisiko parempi käännös *kuiva*, mutta *hapan* on kuitenkin sävyltään samankaltainen kuin lähtötekstin ilmaus.

Vaatteet, pukeutuminen, asusteet, korut, jalkineet

Pukeutumiseen liittyviä esimerkkejä tekstissä ovat muun muassa *фурашка, топорная каракулевая шапка из лимфондовского ателье, фуфайка, свитер, одеколон*. Näistä kaksi ensimmäistä on päähineitä, kaksi seuraavaa vaatteita ja viimeinen *Eau de Cologne* venäjäksi translitteroituna.

Esim. 19. *фурашка*. Как всегда при таком изобилии замыслов, взяли всего понемногу, и всё вразнобой. Те, кто желал прийти в костюмированно-карнавальном виде, нацепил на себя что-то нелепое и смешное. Катя Зуева, в соответствии с давно вынашиваемым планом, явилась в виде почтальона, с кондукторской сумкой, изображавшей почтальонскую. На груди висела выкрашенная бронзовкой картонка с цифрой «5», изображавшая медную бляшку, но вместо синей форменной фуражки — треуголка из газеты. (Ulickaja 2011a: 121)

Sanakirjavastine esimerkin 19 *фурашка*-sanalle on: *lippalakki* (s), *кепка* (с, ж), *кепи* (с, ср), *фуражка* (с, ж). Kyseessä on kuitenkin virka-asuun liittyvä päähine, ei mikä tahansa lippalakki. Adjektiivit *синей* ja *форменная* edeltävät sanaa *фуражка*, virka-asu on siis sininen. *Форменная одежда* on suomeksi *virka-asu*. Kenellä voisi olla sininen asu? Katsotaan kuvaa 4, jossa on posteljoonista kertova runo vuodelta 1923.

Kuva 4.

Kuvassa 4 posteljooni kuljettaa postia sinisessä virka-asussaan. Tekstissä mainitaan *в синей форменной фуражке* eli sama kuin kirjan esimerkki. Kyseessä on posteljoonin virka-asuun liittyvä päähine, sininen lippalakki.

Asuminen, huonekalut, astiat

Asumiseen liittyviä esimerkkejä tekstissä ovat: *малый зал бывшей усадьбы Апраксиных-Трубецких, коммунальная квартира, коммунальная кухня, красный угол.* *Усадьба Апраксиных-Трубецких* on *Apraksin-Trubetskoin kartano*, joka oli muutettu kommunalkaksi eli asunnoiksi, joissa perheillä oli omat huoneet, mutta keittiö oli yhteinen. *Коммунальная квартира* ja *коммунальная кухня* ovat edellä mainitut yhteisasunto ja yhteiskeittiö.

Esim. 20. И он нашел правильного размера преступление. Накануне приказа о присвоении звания ушел в самоволку, напился в городе, залез в женское общежитие и провел ночь в красном уголке с девицей, которая рано утречком по его просьбе сдала загулявшего курсанта военному патрулю. (Ulickaja 2011a: 57–58)

Esimerkissä 20 on *красный угол*, *punainen nurkkaus*. Romaanin tarinassa sotilas välttääkseen ylennyksen tekee pienen rikkeen. Hän yöpyy tytön kanssa punaisessa nurkkauksessa. *Красный*, jonka voisi suomentaa *punainen*, on tässä merkityksessä *vallankumoukseen tai sosialistihallintoon liittyvä*. Punaisella on myös suomen kielessä sama konnotaatio. Alla selitys venäjäksi. Näitä nurkkauksia käytettiin myös kokoontumispaikkoina propagandatilaisuuksiin.

Красный угол – помещение, часть помещения или специальная конструкция (стенд), в каком-либо предприятии или учреждении, отведённые под нужды агитации и политического просвещения (dic.academic.ru 2015).

Liikennevälineet ja niiden kuljettajat

Liikennevälineitä on julkisista kulkuneuvoista, kuten metro, sähköjuna tai johdinautot yksityisautoihin. Henkilöautot ja linja-autot olivat Neuvostoliitossa erimerkkisiä kuin Suomessa. Aineistossa esille tulevia automerkkejä ovat esimerkiksi *ZIS*, *Pobeda*, unkarilainen *Ikarus* ja *PAZ* (Ulickaja 2011a: 153, 177). Automerkeistä saa parhaiten käsityksen kuvien avulla.

Kuva 5. Autot

Vasemmalta oikealle autot ZIS 101, ZIS 150, Ikarus ja PAZ.

Esimerkissä 21 matkustetaan julkisilla kulkuvälineillä, tarkemmin *elektritškalla* eli *sähköjunalla*.

Esim. 21. Оля поначалу немного, а постепенно все более уверенно занималась переводом: французский был университетский, к испанскому, выученному на городских курсах, прибавился итальянский, который сам собой освоился исключительно по дороге на дачу, в электричке. (Ulickaja 2011a: 182)

Venäjäksi sähköjunaa kuvataan seuraavasti: ”*электричка (электропоезд) Электричка — одно из самых недорогих средств общественного транспорта, связывающее крупные города с их ближними и дальними пригородами и отдалёнными районами*” (www.academic.ru 2015). Sähköjuna on edullinen julkisen liikenteen väline suurimpien kaupunkien välisessä liikenteessä sekä matkattaessa kaupungeista lähiöihin. *Sähköjuna* on sanakirjavastine sanalle *электричка* Kuusinen et al. (2009) mukaan.

Työn suorittajat

Neuvostoliitossa työtä tehtiin kollektiiveissa, joita Suomessa ei ole ollut: kolhooseissa ja sovhooseissa. Niinpä työn suorittajien nimityksetkin ovat meille vieraita, edustavat vierasta kulttuuria. Seuraavassa esimerkissä on naispuolinen kolhoosityöntekijä.

Esim. 22. Появились и поклонники его подпольного творчества — первый успех принесли рабочий и колхозница, выполненные из воделенной любительской колбасы, в виде рисунка, разумеется (Ulickaja 2011b: 44).

Esimerkin 22 tekstissä kerrotaan kuinka hänen (Boris Ivanovitšin) maanalainen taiteensa sai ihailijoita, kun pilapiirros *Työläinen ja kolhoosilainen* julkaistiin saksalaisessa lehdessä. Hahmot oli muotoiltu makkarasta. Sanakirjavastine Kuusinen et al. (2009) mukaan sanalle *колхозник*: (m) -ица (f). *Kolhoosilainen, kolhoositalonpoika, kolhoosin jäsen. Колхозница* on naispuolinen kolhoosilainen. Sanapari työläinen ja kolhoosilainen ei foneettisesti kuulosta hyvältä, eikä siitä ilmene, että toinen näistä on nainen. Jos haluaa tuoda esille sen, että kyseessä oli kolhoosissa työskentelevä nainen, pitää ilmaisu muotoilla toisin. Voi käyttää myös muotoa: *Työläinen ja kolhoosinainen*. Tämän niminen patsas, joka on rakennettu 1937 Pariisiin maailmannäyttelyyn, on nykyään esillä Moskovassa yleisvenäläisessä näyttelykeskuksessa, joka aiemmin tunnettiin nimellä Kansantalouden saavutusten näyttely eli *ВДНХ Выставка достижений народного хозяйства* (vdnh.ru 2015).

Organisaatiot

Kolhoosit ja sovhoosit ovat reaaliota, jotka ovat tuttuja Neuvostoliitossa asuneille, mutta suomalaisille vierasta ainesta.

Esim. 23. Да и что за истории! Как еще до войны приехали партийные начальники в колхоз загонять, народ пошумел, пошумел, а записался, деваться некуда. (Ulickaja 2011b: 49.)

Esimerkissä 23 muistellaan, kuinka puolueen johtoa tuli kylään houkuttelemaan väkeä kolhoosiin. Muita vaihtoehtoja ei oikein ollut kuin lähteä. Sanan *колхоз* vakiintunut käännösvastine on *kolhoosi*.

Taide ja kulttuuri / Soittimet

Venäläiselle kulttuurille ominainen soitin on esimerkiksi balalaikka. Viulu, klarinetti, haitari tai piano ovat tuttuja eri puolilla maailmaa, joten nämä eivät ole kääntäjälle ongelmallisia.

Esim. 24. Бедные пальцы, бедные пальцы, погибли навеки. Для скрипки, альты и кларнета, для баяна, гармошки, дурной балалайки. О, фортепяно! (Ulickaja 2011b: 270.)

Esim. 25. Фортепианный дуэт! В четыре руки! Правый рояль Лиза, левый мой. Лиза начинает тему, я вступаю. (Ulickaja 2011b: 270.)

Esimerkissä 24 mainitaan balalailikka, esimerkissä 25 piano. Sanan *фортепьяно* käännös on siis piano. *фортепьяно* ”piano (s), пианино (с, ср), фортепьяно (с, ср)” (MOT 2015).

Juhlat, leikit

Kirjassa juhlitaan elämän kulkuun liittyviä juhlia. Esimerkiksi juhliin liittyvistä reaatioista valitsin juutalaiseen kulttuuriin liittyvän *puurim*-juhlan.

Esim. 25. Пурим. Тамара не знала тогда, что такое Пурим, почему надо покупать что-нибудь сладкое и тем более кто такой «Самех», который сдох. (Ulickaja 2011a: 8.)

Kirjassa on mukana juutalaiseen kulttuuriin liittyvää sanastoa. Esimerkissä 25 tulee esille *puurim*, josta yllä kerrotaan, ettei Tamara tiennyt, mikä sellainen *puurim* oli ja miksi piti ostaa jotain makeaa. Hän ei myöskään tiennyt, kuka oli tuo *Sameh*, joka oli kuollut. Juhlan alkuperästä ja vietosta kerrotaan Raamatussa Esterin kirjassa, luvussa 9 jakeesta 15 alkaen. Kuningas Ahasveroksen hovissa agagilainen Haaman hautoi juonia juutalaisia vastaan. Kun juutalaiset olivat pelastuneet Haamanin käsistä, alettiin viettää ilojuhlaa. Juhlan nimi tulee heprealaisesta sanasta *puur*, arpa, ja sitä tulee viettää *adar*-kuun 14. ja 15. päivänä pito- ja ilojuhlana, jolloin juutalaisten tulee lähettää toisilleen maistiaisia ja köyhille lahjoja. (Vanha Testamentti 1986: 584–585.) Ortodoksien *Paraskeva pjatnitsan* vietosta kerrotaan kohdassa kalenteri s. 55–56.

Kirjassa on mainittu joitakin leikkejä, joita Neuvostoliitossa leikittiin. Leikeistä oli yllättävän vaikea löytää tutkimustietoa. Huomionarvoista on, että laaja kansatieteen teos *A. Терещенко* (1997), *Быт русского народа* ei tuntenut kyseisiä leikkejä. Kansatieteen puolelta näistä siis ei löytynyt tietoa, romaanin leikit ovat siinä suhteessa liian uusia. Kääntäjän pitää tuntea sekä venäläisiä (neuvostoliittolaisia), mutta myös vanhoja suomalaisia leikkejä, todennäköisesti jotain vastaavaa on leikitty myös Suomessa. Leikeistä haastattelin yliopistolehtori Vassili Bouilovia, joka on leikkinyt kahta Ulitskajan romaanissa mainittua leikkiä 1960-luvulla kotonaan Moskovassa. Leikeistä on kuvaukset esimerkeissä 26 ja 27.

Esim. 26. При этом в Расшибалочке в качестве металлической биты по весу и размеру обычно использовали бронзовые старые медали или крупные старые или старинные медные монеты размером почти в детскую ладонь, или выливали биты из свинца также под размер ладони так, чтобы ее было удобно зажимать в руке и ею можно

было бы прицеливаться и попадать сверху с расстояния вытянутой руки в монетки с целью перевернуть их с "решки" на "орла", в чем и состоял выигрыш. (Bouilov 2013.)

Для игры нужны: металлическая бита и монеты. Монетки ставятся на кон стопочкой, "решкой" кверху. Игроки отходят на пять метров и пытаются попасть битой в монетки. Если попадают - забирают монетки. Если промах, надо вычислить, чья бита легла ближе к кону. Самый удачливый получает право разбить кон, то есть ударить битой по пирамиде из монеток. Та мелочь, которая перевернется на "орла", забирается игроком. Если игроку не повезло и ни одна монетка не перевернулась, то к игре приступает следующий. И так продолжается до тех пор, пока не кончатся монетки. (Bouilov 2013.)

Suoraa sanakirjavastinetta en sanalle *расшибалочка* löytänyt. Sen sijaan verbi, johon sana pohjautuu käännetään suomeksi: *расшибать(ся)* imperf ”что 1. puhkek satuttaa, lyödä, kolauttaa – – 2. ark särkeä, rikkoa, halkaista” (Kuusinen et al. 2009). Rasšibalotškaa leikittiin siten, että heittovälineenä käytettiin vanhoja pronssisia mitaleita tai isokokoisia tinakolikoita, lapsen kämmenen kokoisia. Näitä heittovälineitä saatettiin myös valaa lyijystä, ja niistä tehtiin käteen sopivia, sellaisia, joilla oli hyvä tähdätä ja saada klaavat kruunuiksi. Pelin kulku: Leikkivälineinä oli metallisia heittovälineitä (= lapsen kämmenen kokoinen tinaraha tai muu vastaava) ja kolikoita. Kolikot kasattiin pinoon klaavapuoli ylöspäin. Pelaajat yrittivät viiden metrin päästä osua kolikkopinoon. Jos kukaan ei osunut, katsottiin kenen heittoväline oli lähimpänä. Lähimmäs heittänyt sai vuoron. Hän sai kerätä kolikot, jotka olivat kruunu ylöspäin. Jos pelaaja epäonnistui heitossa, eikä yksikään kolikko kääntynyt kruunu ylöspäin, vuoron sai seuraava. Näin jatkettiin, kunnes kaikki kolikot on kerätty. (Bouilov 2013.)

Leikeistä on tietoa myös kesäleirisivustolla (Kesäleirit 2014). Tällaiset kolikonheittopelit eri muodoissaan eivät vaadi hirveän paljon välineitä. Oikeiden kolikoiden sijaan voi helposti löytää korvaavia välineitä. Suomeksi on käytetty esimerkiksi nimitystä *tirppaaminen*, joka voisi olla käännösvaihtoehtona suomalainen reaalia venäläisen reaalian sijaan. Toinen vaihtoehto on korvaaminen yläkäsitteellä, joka johtaa käännökseen *kolikonheitto*.

Esim. 27. КАЗАКИ-РАЗБОЙНИКИ

Разбиваемся на две команды. Одни будут называться разбойниками. Их задача - прятаться, не выходя за ранее оговоренную территорию. Другие будут называться казаками. Их задача - выследить и изловить разбойников. Разбойникам дается время, после чего казаки разбегаются по двору в поисках противника. Разбойники должны обязательно спрятать "клад". Это может быть всё что угодно: и игрушка, и

вкусные конфеты. А казаки не могут считаться выигравшими, если не отыщут не только всех разбойников, но и спрятанную ими вещь. Разбойники также имеют право рисовать на асфальте стрелки, чтобы сбить с толку казаков. (Bouilov 2013.)

Rosvo ja poliisi eri muodoissaan on suosittu pihaleikki. Leikkiä tutkineen Rafael Helankon mukaan (Helanko 1980: 82) maailman tunnetuin taisteluleikki näyttäisi olevan *rosvo ja poliisi*, jonka muunnelma yllä mainittu myös on. Helanko toteaa myös, että suosituilla leikeillä, kuten *rosvo ja poliisi* -leikillä on nimestä kymmeniä variaatioita (Helanko 1980: 75). Jo suomeksi variaatioita on paljon. Tässä venäläisessä versiossa poliisin paikalla ovat kasakat. ”Leikki heijastaa kulttuuria ja omaa aikaansa. Viisikymmentä vuotta sitten leikittiin eri tavalla kuin nyt. Jo muutaman sukupolven aikaero, kulttuurin sisällön muuttuminen, muuttaa leikin ilmeä.” (Helenius 1993: 20)

Etsin sanakirjavastineet: *Казаки-разбойники*. ”Казак, *kasakka* (s), *казак* (с, м), *казачка* (с, ж). – – *Разбойник* m 1. *rosvo*, *ryöväri* 2. puhek leik *rasavilli*, *villikko*” (Kuusinen et al. 2009). Leikin *Kasakat ja rosvot* kulku: Muodostetaan kaksi joukkuetta: rosvot ja kasakat. Rosvot piiloutuvat, mutta on pysyttävä sovitulla alueella. Kasakoiden tehtävänä on etsiä rosvot ja ottaa heidät kiinni. Rosvoille annetaan vähän aikaa piiloutumiseen, ja sen jälkeen kasakat aloittavat etsinnät. Rosvojen kuuluu myös aina piilottaa aarre, joka voi olla lelu tai herkullisia makeisia. Voittaakseen pelin kasakoiden tulee saada kiinni kaikki rosvot ja sen lisäksi löytää aarre. Rosvot voivat myös esimerkiksi piirtää nuolia asfalttiin hämätäkseen kasakoita. (Bouilov 2013.)

Käännösvaihtoehtoja on ainakin kaksi: *kasakat ja rosvot* tai *kasakat ja ryövärit*. Molemmat vaihtoehdot tekevät lähdetekstin leikin ymmärrettäväksi. Koska kyse on vanhasta leikistä, tähän yhteyteen sopii mielestäni hyvin vaihtoehto *kasakat ja ryövärit*, koska sanalla *ryöväri* on hieman vanhahtava sävy.

Kalenteri

Juliaanisen ja gregoriaanisen kalenterin erot aiheuttavat oma hankaluutensa ajankohdan hahmottamisessa kieliparissa venäjä–suomi. Poimin aineistosta tähän itselleni täysin tuntemattoman juhlan. Tämä juhla on esimerkkinä siitä, että jos sille pitäisi määrittää kalenteriin yksi päivämäärä, jolloin sitä vietetään, niin valinta olisi vaikea.

Esim. 28. Параскева Пятница или святая Ирина... (Ulickaja 2011b: 351).

Paraskeva pjatnitsan vietosta ja ainakin siitä minä päivänä juhlaa vietetään, on monenlaista tietoa. Ortodoksien nettisivuston (2015) mukaan *Paraskeva pjatnitsa tai pyhä Irina* on venäläisten ortodoksien viettämä juhla. *Параскева Пятница* tunnetaan Suomen ortodoksien keskuudessa myös nimellä *Paraskeva Ikoniumilainen*. Alla tekstissä kerrotaan, että juhlaa on vietetty Venäjällä 14.10./27.10. ja Ukrainassa sekä Valko-Venäjällä 28.10./10.11.

В народном календаре восточных славян святой Параскеве Пятнице посвящено два дня, при этом у русских больше известен день 14 (27) октября, на Украине и в Белоруссии — 28.X/10.XI, в Полесье отмечают оба праздника. (<http://slavyans.myfholology.info/panteon/pyatnica.html>. 15.1.2015)

Paraskevi tarkoittaa kreikan kielessä *perjantaita*. Päivää vietetään 28.10. (ortodoksi.net 2015).

По общему древнерусскому верованию, св. Параскева признаваема была покровительницею полей и скота, и потому в былое время во многих местах в день памяти ее наши предки сообща участвовали в божественной службе и приносили в церковь для освящения разного рода плоды; приношения эти потом хранились в домах как священные предметы до наступающего года. Иконы св. Параскевы, находившиеся в церквях, древнерусский народ чествовал особенным образом. (Kalinskij 2008)

Yleisen muinaisvenäläisen uskomuksen mukaan pyhä Paraskeva oli pellon ja karjan suojelija. Hänen muistokseen vietettiin ennen monin paikoin muistopäivää, jolloin käytiin jumalanpalveluksessa ja satoa vietiin pyhitettäväksi. Pyhitetyt tuotteet talletettiin kodeissa seuraavaan vuoteen saakka. Muinaisvenäläinen kansa piti erityisessä arvossa Paraskevan ikoneja, joita oli kirkoissa. (Kalinskij 2008.)

Tässä tapauksessa lähdetekstissä ei mainita päiväystä, joten siihen ei kääntäjän tarvitse tarkemmin paneutua. Suomen ortodoksit juhlivat Paraskeva Ikoniumilaista, mutta koska tapahtumat sijoittuvat Neuvostoliittoon eikä Suomeen, vieraannuttava käännösvaihtoehto translitteroituna voi sopia paremmin tähän yhteyteen, eli *Paraskeva pjatnitsa*.

Etniset reaaliat / Kutsumanimet

Kutsumanimistä otan tähän yhteyteen nimet, joita ei haluttu sanoa ääneen, eräänlaiset kiertoilmaisut varsinaisille henkilönnimille. Katso esimerkki 29.

Esim. 29. Тамара не знала тогда, что такое Пурим, почему надо покупать что-нибудь сладкое и тем более кто такой «Самех», который сдох. Да и откуда ей было знать, что для конспирации Сталина и Ленина в их семье с давних пор называли по первой букве их партийных кличек, «с» и «л», да и то на потаенном древнем языке — «самех» и «ламед». (Ulickaja 2011a:8.)

Tässä esimerkissä kerrotaan Tamarasta, joka ei vielä tiennyt, mikä oli *Purim*, miksi piti ostaa jotain makeaa, ja kuka *Sameh* oli kuollut taikka mikä merkitys oli sanoilla *sameh* ja *lamed*. *Purim* on juutalaisten juhla, jota on käsitelty yllä. *Sameh* ja *lamed* ovat heprealaisten aakkosten nimiä, joita käytettiin, kun ei haluttu sanoa ääneen nimiä Stalin tai Lenin.

Käännösstrategiaksi heprealaisten kutsumanimien kohdalla käy vieraannuttaminen, kuten reaalioiden kohdalla usein tehdään, eli sanat translitteroidaan. Luku 2.5. Translitterointia hepreasta venäjäksi on käytetty myös venäläisessä lähdetekstissä. Sama käännösstrategia sopii hyvin suomenkieliseen tekstiin. Koska en osaa hepreaa, pyysin asiantuntijalausunnon Itä-Suomen yliopiston heprean opettajalta Serafim Seppäselältä.

Seppälä vastasi kysymykseen kutsumanimien merkityksestä näin:

Sameh ja *lamed* ovat heprealaiset nimitykset kirjaimille S ja L.

Mitään ilmeistä pejoratiivista tms. merkitystä ei ole, mutta hepreassa kaikki sanat joissa on juuri LMD liittyvät oppimiseen, oppilaana olemiseen, opiskeluun, (esim. Talmud), joten assosiaatiot menevät siihen suuntaan (esim. "*lomed*" - opiskelee, opiskeleva).

S:n nimi *Samekh* on muinaisessa hepreassa todennäköisesti ollut "tuki", mutta en usko että sitä on monikaan Venäjän juutalainen tuntenut (vaikka tuossa "muinaisesta" puhutaankin, mutta sanotaanhan nykyhepreaakin joskus "profeettojan kieleksi" jne).

Sitten hepreassa on "ILOA" tarkoittava sana, joka äännetään samankuuloisesti mutta kirjoitetaan eri tavalla ja tulee eri juuresta.

Oma arvioni (kontekstia enempää tuntematta) on että tuossa sitaatissasi alkukirjainten nimiä käytetään nimenomaan tietynlaisen neutraalin sävyn säilyttämisen toivossa. (Seppälä 2013.)

Nimityksiä *Sameh* ja *Lamed* on siis todennäköisesti käytetty neutraalin sävyn säilyttämiseksi.

Yhteiskunnalliset tai poliittiset reaaliat / aluehallintoon liittyvät rakenteet

Yhteiskunnallisiin ja poliittisiin reaaliioihin kuuluvat aluehallinnon reaaliat. Niistä otan esimerkiksi sanan *oblasti*, joka on aluehallintoon liittyvä termi. Se voidaan kääntää

myös sanalla *alue*, jota suomen kielessä ei voi pitää reaaliana. Jos käännöksessä halutaan säilyttää venäläinen erityispiirre eli käytetään vieraannuttavaa käännöstä, käytetään sanaa *oblasti*.

Esim. 30. Не получилось с аспирантурой. Отправили по распределению в среднюю школу поселка Калиново Вологодской области преподавать русский язык и литературу. (Ulickaja 2011a:59.)

Tässä esimerkissä kerrotaan, että jatko-opiskelusuunnitelmista ei tullut mitään. Viktor Juljevitš siirrettiin Kalinovon kylään Vologodskin oblastiin opettamaan venäjän kieltä ja kirjallisuutta. Kun halutaan esittää suomalaiselle lukijalle, millainen venäläinen aluehallinnon yksikkö on kyseessä, suomennos on siis *Vologodskin oblasti*. Käännös voidaan siis esittää myös muodossa *Vologodskin alue*. Lopullinen valinta tehdään lähdeteksti ja lähdetekstin viestintäilanne huomioon ottaen. Kyseessä on romaani, eikä esimerkiksi hallinnollinen teksti. Kääntäjän on punnittava tekstiä kokonaisuutena, ja valittava käännösratkaisuista ne, jotka tuovat parhaiten esille lähdetekstin piirteet, sekä ovat sopusoinnussa kohdetekstin tilanteen ja käännöstoimeksiannon kanssa.

Muut

Tekstissä on paljon reaalioita. Esimerkiksi sovjetismien laajempi tutkiminen voisi olla mielenkiintoista, mutta se laajentaisi työtä liikaa. Mielenkiintoisia tutkimuskohteita ovat venäläisten emigranttien julkaisut. Otan tähän esimerkin emigranttilehdestä. Esimerkissä 31 esitellään aineistossa esiintyvä julkaisu, *Вестник РСХД*.

Esim. 31. шесть номеров «Вестника РСХД» (Ulickaja 2011a: 162)

”*Вестник русского христианского движения – религиозный, философский и литературный журнал русской эмиграции. Издаётся в Париже с 1925. До № 111 (1974) выходил под названием «Вестник русского студенческого христианского движения»*” (www.academic.ru 2015.)

Vestnik on emigranttilehti, jota julkaistiin Pariisissa vuodesta 1925 lähtien. Vuoteen 1974, numeroon 111 saakka se ilmestyi nimellä «*Вестник русского студенческого христианского движения*». Sanasanainen käännös: *kuusi numeroa venäläisten opiskelijoiden kristillisen liikkeen sanansaattajaa*. Vieraannuttava käännös eli translitterointi suomeksi: *Vestnik RSHD*. Tässä aikakauslehdessä käsiteltiin uskonnollisia ja filosofisia kysymyksiä sekä kirjallisuutta. Käännösstrategia korvaaminen yläkäsitteellä johtaa muotoon *kuusi lehteä* tai *kuusi aikakauslehteä*.

4.3.6 Millaisin lausein? (Syntaksi)

Lähdetekstin syntaksin analyysi, kuten myös leksikon analyysi, tehdään muodon, funktion ja tyylin suhteen (Nord 2009: 131). Tutkitaan jakoa pää- ja sivulauseisiin, lausepituutta ja tyyliseikkoja. Aineistona oleva kirja sisältää niin monimutkaisia ja pitkiä lauseita kuin lyhyitä yhden tai kahden sanan lauseitakin. Gerundeja ja partisiippeja käytetään kuvailevassa tekstissä. Vuoropuheluissa on luonnollisesti puhekielisiä ilmauksia, jopa alatyylisiäkin. Esimerkissä 32 kerrotaan, kuinka Miha ilmaantui Iljan ja Sanjan luokalle. Tässä kerrotaan Mihan antamasta vaikutelmasta. Toisaalta ajatusviivan käyttöä, toisaalta on lista ominaisuuksista, jolloin erottajana on käytetty pilkkua. Olen koonnut venäjänkielisten sanojen sanakirjavastineet seuraavaan taulukkoon. Jos suoraa vastinetta ei ole löytynyt, olen etsinyt lähimmän mahdollisen. Esimerkiksi *нелениво*, jota ei ollut käyttämässäni sanakirjassa, mutta sana *лениво* (нар) löytyi ja sille suomennos *laiskasti*. Kun sanaan *лениво* lisätään etuliite *не-*, saadaan vastakohta laiskalle, *ahkera*.

Esim. 32. «Соединил Илью и Саню Миха, когда появился в пятом классе, вызвав общий восторг: он был идеальной мишенью для всякого неленивого — классическим рыжим. Наголо стриженная голова, отливающий красным золотом кривой чубчик, прозрачные малиновые уши парусами, торчком стоящие на неправильном месте головы, как-то слишком близко к щекам, белизна и веснушчатость, даже глаза с оранжевым переливом. К тому же — очкарик и еврей.» (Ulickaja 2011a: 13.)

Соединил	соединять (г, 1нс), liittää yhteen (v), yhdistää (v), <i>preteriti</i>
Илью	Илья, Иља, akkusatiivi
и	ja (k), и (сз)
Саню	Саня, Sanja, akkusatiivi
Миха	Miha
когда	когда (нар), jolloin (d), kun (k, aikaa ilmoittava), milloin (d)
появился	ilmeni (v, imp->ilmetä, ilmaantua) , явился (г, прош)
в	tässä: -lla
пятом	пятый (числ), viides (n)
классе	класс (с, м, **школьная ступень, &

	восьмой ~), luokka (s, kouluaste)
вызвав (gerundi)	вызвать, aiheuttaa (v, saada aikaan), aikaansaada (v)
общий	yleinen (a, yleisluontoinen), yleinen (a, yleisesti esiintyvä), yleisluonteinen (a)
восторг	hurmio (s), ihastelu (s), ihastus (s), riemastus (s)
он	hän (pron, miespuolinen)
был	olla (v), быть (г, 1нс), preteriti
идеальной	ihanteellinen (a, ideaalinen), идеальный (прил), instrumentaali
мишенью	maalitaulu (s), мишень (с, ж), цель (с, ж), instrumentaali
для	varten (postp, jotakin varten), для (пр, **кого-чего, &~ праздника)
всякого	kaikenkarvainen (a), всякий (мест, *знприл, **разный), kaikenlainen (a), kaikkalainen (a), genetiivi
ленивого	лениво (нар), laiskasti (d), лениво + etuliite не-, vastakohta laiskalle, ahkera
классическим	klassinen (a), классический (прил), instrumentaali
рыжим.	punapääh (s), рыжий (с, м)
Наголо	adv 1. paljaaksi, muliksi
стриженная (partis.)	hiustenleikkaus (s), стрижка (с, ж) волос, tässä: ajettu
голова,	pää (s, konkr, kuv), голова (с, ж)
отливающий (partis.)	vivahtaa (v), быть (г, 1нс) похожим (**слегка), немного походить (г, 2нс, **на кого-что), попахивать (г, 1нс, **слегка пахнуть), отливать (г, 1нс, **чем, о цвете, &~ зелёным)
красным	punainen (a), красный (прил)
золотом	kulta (s, jalometalli), золото (с, ср)
кривой	vino (a), косою (прил), кривою (прил)
чубчик,	hiustupsu (s), hiustöyhtö (s), хохол (с, м), вихор (с, м), чуб (с, м)
прозрачные	kuulakas (a), прозрачный (прил),

	läpikuultava (a), прозрачный (прил), läpinäkyvä (a),
малиновые	punainen (a, verenpunainen), purppurainen (a),
уши	monikko sanasta korva, ухо (с, ср)
парусами,	purje (s), парус (с, м)
торчком	торчать, harottaa (v), sojottaa (v), törröttää (v),
стоящие (partis.)	seisova (a), стоящий (прич, *знприл),
на	<i>prep</i> useimmin käännetään allatiivilla ja illatiivilla
неправильном	epänormaali (a), erheellinen (a),
месте	paikka (s, kohta), место (с, ср)
головы,	pää (s, konkr, kuv), голова (с, ж)
как-то	jotenkin (d), как-нибудь (нар), как-то (нар), кое-как (нар)
слишком	liian (d), liikaa (d), слишком (нар),
близко	lähellä (d), близко (нар)
к	<i>prep</i> D 1. (osoittaa suuntaa) kohti <i>postp</i> ja <i>prep</i> <i>partit</i> päin 2. (osoittaa liikkeen päätepaikkaa t henkilöä, ryhmää yms. joihin tekeminen kohdistuu) luo
щекам,	poski (s), щека (с, ж)
и	ja (k), и (сз)
веснушчатость,	kesakkoinen (a), pisamainen (a), веснушчатый (прил)
даже	jopa (d), vielä, vieläpä, даже (нар),
с	с (пр, **кем-чем)
оранжевым	oranssi (a), oranssinen, oranssinvärinen, оранжевый (прил)
переливом.	перелив 3. (<i>переход тона</i>); ~ы красок vaihtelu, väri[e]n vaihtelut
К тому же	lisäksi (d, myös), также (нар), к тому же (*устслов)
очкарик	<i>m puhkek leik</i> rillipää
и	ja (k), и (сз)
еврей	heprealainen (s), juutalainen (s, henkilöstä), еврей (с, м)

Taulukossa yllä on esitetty sanakirjavastineet. Sanakirjavastine voi olla avuksi, mutta pelkkä sanojen poimiminen taulukosta riittää vain siihen, että suurin piirtein ymmärtää mistä tekstissä on kyse. Se ei vielä riitä luomaan hyvää kohdetekstiä. Kääntäjän pitää ratkaista muun muassa seuraava kysymys: Miten saada suomenkieliseen tekstiin sama rytmi ja tyyli kuin alkuperäisessä tekstissä? Sanat, lauseet ja virkkeet pitää käydä läpi yksitellen, mutta kääntäjä tarkastelee kuitenkin koko ajan tekstiä kokonaisuutena, jotta kukin osa palvelisi kokonaisuutta samaan tapaan kuin lähdetekstissäkin. Tarkastellaan aloitusta: *Соединил Илью и Саню Миха*. Ensimmäisenä on päälauseen predikaatti eli verbi yhdistää, liittää yhteen, sen jälkeen tulee kenet yhdistetään, eli objektit Ilja ja Sanja, ja viimeisenä kuka heidät yhdisti, lauseen subjekti Miha. Kun venäjää pidetään SVO-kielenä, jolloin ei-eksistentiaalisten neutraalien lauseiden sanajärjestys on subjekti, verbi, objekti (luku 2.4), niin tämä lause poikkeaa tuosta säännöstä. *Когда* aloittaa sivulauseen.

Kääntäjän työstä saa aavistuksen, kun vertaa taulukkoa yllä suomennoksen tehneen Pikkupeuran käänösratkaisun: ”Iljan ja Sanjan liitti toisiinsa Miha, joka viidennelle luokalle ilmaantuessaan herätti heti yleistä riemastusta: Klassisena punapäänä hän oli ihanteellinen silmätikku kenelle tahansa, joka viitsi vähänkin vaivautua. Muuten kaljuksi ajellussa päässä harotti punahohtoinen hiustöyhtö, läpikuultavat ja punoittavat hörökorvat töröttivät väärässä paikassa päätä – jotenkin liian lähellä poskia –, vaaleaverinen ja pisamainen naama, silmissäkin oranssi häivähdys. Päälle päätteeksi rillipää ja juutalainen.” (Ulickaja 2014:13.)

Aineistona olevan romaanin vuoropuheluissa käytetään puhekielisiä ilmauksia. Lauseet voivat olla hyvinkin lyhyitä, sanan tai parin mittaisia, kuten esimerkissä 33.

Esim. 33. Конечно. Надо бы ей помочь. Жалко девчонку. Ободранная, голодная, мясом собаку кормит, себе не покупает... (Ulickaja 2011b: 69.)

Конечно.	tietenkin (d), конечно (ввсл), разумеется (ввсл), tietysti (d), totta kai (i)
Надо	pitää (v, täytyä), надо, tarvita (v, täytyä), нужно
бы	-isi-

ей	hän, datiivi, feminiini
помочь.	antaa apua (v), помочь (г, 1св), auttaa (v), помогать (г, 1нс) помочь + dat.
Жалко	surkeasti (d), жалко (нар), жалобно (нар)
девчонку.	kaakara (s, ark), мальчишка (с, м, *разг), пацан (с, м, *разг), девчонка (с, ж, *разг)
Ободранная (partis.)	rohkaisu (s), ободрение (с, ср), поощрение (с, ср)
голодная,	nälkäinen (a), голодный (прил)
мясом	liha (s), мясо (с, ср), плоть (с, ж)
собаку	koira (s), собака (с, ж, **семейство псовых), пёс (с, м)
кормит	ruokkia (eläimiä), кормить (г, 2нс, **скот)
себе	itse (pron), сам (мест), себя (мест), datiivi
не	ei
покупает.	ostaa (v), покупать (г, 1нс), купить (г, 2св)

Esim. 34. Интересно проследить траекторию неминуемой встречи предназначенных друг другу людей. Иногда такая встреча происходит как будто без особых усилий судьбы, без хитроумной подготовки сюжета, следуя естественному ходу событий, – скажем, люди живут в одном дворе или ходят в одну школу. (Ulickaja 2011: 11.)

Интересно	kiinnostava (a), интересный (прил), mielenkiintoinen (a), jännittävä (a, kiinnostava)
проследить	jäljitys (s), прослеживание (с, ср)
траекторию	liikerata (fys, s), траектория (>физ, с, ж), rata (fys, s), траектория (>физ, с, ж)
неминуемой	väistämättä (d), неизбежно (нар), неминуемо (нар)
встречи	tapaaminen (s), встреча (с, ж), свидание (с, ср)
предназначенных	tuleva (a, aiottu), предполагаемый

	(прич, *знприл), предназначенный (прич, *знприл)
друг другу	toisiaan (v), друг друга (*устслов, &любить ~) datiivi, toisilleen
людей.	ihminen (s, ihmiset), люди (с, мн) mon. gen.
Иногда	joskus (d, silloin tällöin), иногда (нар), toisinaan (d, joskus)
такая	sellainen (pron), senlaatuinen (a), подобный (прил), подобного (прил) рода, такой (мест)
встреча	tapaaminen (s), встреча (с, ж), свидание (с, ср)
происходит	sattua (v, tapahtua), случаться (г, 1нс), случиться (г, 2св),
как будто	ikään kuin, как будто (сз), будто (сз), словно (сз)
без	ilman (prep), без (пр)
особых	erityinen (a), особый (прил), особенный (прил), специальный (прил)
усилий	ronnistelu (s), напряжение (с, ср), усилие (с, ср), vaiva (s, työ), труд (с, м), yritys (s, pyrkimys, ronnistus), стремление (с, ср)
судьбы,	kohtalo (s), судьба (с, ж), osa (s, kohtalo), sallimus (s)
без	ilman (prep), без (пр)
хитроумной	veitikkamaisesti (d), хитро
подготовки	esivalmistelu (s), подготовка (с, ж), valmistelu
сюжета,	juoni (s, kirjallisen tuotteen), сюжет (с, м), фабула (с, ж)
следуя (gerundi)	pitää (v, täytyä), надо
естественному	itsestään selvä (a), самоочевидный (прил), luonnollinen (a)
ходу	kulku (s), ход (с, м), kuluminen (s, ajan), течение (с, ср) времени
событий	tapahtuma (s), событие, mon.gen.

скажем,	sanoa (v), сказать (г, 1св)
люди	ihminen (s, ihmiset), люди (с, мн)
живут	asua (v), жить (г, 1нс), проживать (г, 1нс), elää (v), жить (г, 1нс), прожить (г, 1св)
в одном дворе	samassa pihassa, piha (s), двор (с, м), приусадебный участок (с, м)
или	tai (k), или (сз), либо (сз)
ходят в одну школу.	käyvät samaa koulua, koulu (s), школа (с, ж), училище (с, ср)

Myös esimerkeissä 33 ja 34 sanoille tai muutamassa tapauksessa sanaliitoille on etsitty sanakirjavastineet. Lukija voi kokeilla näiden sanojen laittamista peräkkäin. Näin voi saada jonkinlaisen kuvan siitä mistä puhutaan, mutta käännökseksi se ei vielä riitä. Jälleen kääntäjän pitää etsiä käännösvastineet, jotka sopivat juuri tähän yhteyteen. Puhekielisiä ilmauksia ei löydy kuin ehkä erikoissanakirjoista. Kielitaito on pitänyt hankkia muulla keinoin. Lauserakenteet pitää muokata mahdollisimman hyvin vastaamaan lähdetekstin lauserakennetta. Esimerkin 34 ensimmäinen virke on yhdeksän sanan mittainen. Seuraavassa virkkeessä on useampi erimittainen lause. Välimerkkeinä on käytetty sekä pilkkua että ajatusviivaa. Erimittaiset lauseet tekevät tekstistä vaihtelevan. Käännettäessä venäjistä suomeksi muutokset syntaksissa ovat huomattavia. Välimerkkejäkään ei voi tuoda samoihin kohtiin kuin alkutekstissä, koska esimerkiksi ajatusviivaa käytetään eri tavoin venäjän ja suomen kielissä.

4.3.7 Mihin sävyyn?

Varsinaista tyylianalyysia en ryhdy tämän työn puitteissa tekemään, koska pelkästä tekstin tyylianalyysistä voisi hyvin tehdä oman pro gradu -tutkielman laajuisen työnsä, kun käytäisiin monipuolisesti läpi tekstissä käytetyt keinot. Yleisesti ottaen voi todeta, että aineiston teksti on rönsyilevää, lempeää tai terävää, joidenkin asioiden kuvaus on pelkistettyäkin, aina tarpeen mukaan. Vuoropuheluissa on jokunen haukkumasana, joitain karkeita ilmaisuja on siis mukana, mutta romaanin henkilöhahmot eivät yleisesti ottaen kiroile. Kieli on siinä mielessä siistää. Jos tämän teoksen ajattelisi maalauksena,

niin se olisi toisaalta hyvin värikäs, mutta toisaalta sisältäisi paljon tummia sävyjä. Pelottavia asioita on esitetty kiertelemättä. Mukana on huumoriakin. Kirjan tyyli kunnioittaa elettyä aikaa ja siinä eläneitä ihmisiä.

4.3.8 Mikä on tekstin vaikutus?

Kun tekstin ulkoiset ja sisäiset tekijät on käyty läpi, pääsemme tämän Nordin analyysimallin viimeiseen kysymykseen: Mikä on tekstin vaikutus? Vaikka teorian kaikki muut kysymykset on käyty läpi, tähän kysymykseen ei ole helppo löytää vastausta. Kirjailijan tarkoitus on aina tehdä vaikutus tai vaikuttaa lukijaan tavalla tai toisella. Jos näin ei olisi, miksi kirjailija näkisi kirjoittamisen vaivaa. Tosin kirjoittajan on työtä tehdessään mahdotonta arvioida kaikkia vaikutuksia tai kuinka suuri vaikutus omalla teoksella loppujen lopuksi on. Kirjailijan on mahdotonta etukäteen arvioida tarkkaa määrää, kuinka monta kirjaa lopulta saadaan myytyä. Jokainen lukija, joka perehtyy teokseen, saa omanlaisensa lukukokemuksen. Tämä kokemus on ainutlaatuinen, ja vastaanotto riippuu lukijan elämäkokemuksesta, elämäntilanteesta ylipäätään, jopa hänen mielialastaan.

Ulitskajan tekstistä välittyy humanistinen ote elämään. Hän tarkkailee ihmisiä monine puutteineen, elämää monine sattumuksineen. Hänellä on kyky kirjoittaa tyynesti kipeistäkin asioista. Tämä kirja on kunnianosoitus Neuvostoliitossa eläneille toisinajattelijoille. Mielenkiintoinen näkökohta on, kun kirjassa venäläisen kirjallisuuden opettaja kertoo kerholaisille, että kuuluisan kirjailijan kertomasta tarinasta saattaa joskus tulla ihmisille oikeaa historiankirjoitusta. Esimerkkinä on Leo Tolstoin *Sodassa ja rauhassa* antama kuvaus Borodinon taistelusta. Vaikka historian tutkijat ovatkin löytäneet Tolstoin kuvauksesta paljon virheitä, ihmiset pitävät juuri Tolstoin kuvausta oikeana historiankirjoituksena. (Ulickaja 2011a: 54.)

4.4 Suomentajan haastattelu

Työtä aloitettaessa Ulitskajan romaanista ei ollut olemassa suomennosta. Se ilmestyi työni loppuvaiheissa. Kun suomennos oli tehty, ja Arja Pikkupeuran suostuessa

haastatteluun, tein tätä työtä varten suomentajalle Christiane Nordin analyysimalliin perustuvia kysymyksiä. On mielenkiintoista kuulla, mitä ammattilainen vastaa kysymyksiin lähdetekstin analyysistä. Haastattelussa lyhennys AP tarkoittaa Arja Pikkupeuraa. Asettamani kysymykset on merkitty kursiivilla.

1) *Kuka on toimeksiantaja, kuka teki aloitteen kirjan Зелёный шатер kääntämiseksi?*

AP: Kustantaja, konkreettisesti Touko Siltala. Minulle aloite tuli kustantajalta, joka taas oli neuvotellut kirjailijan agentin kanssa siitä, mikä teos julkaistaan seuraavaksi.

2) *Mitkä ovat kirjan käänösfunktio ja skopos?*

AP: Totta kai kustantaja eli toimeksiantaja haluaa myytävän kirjan eli teettää suomennoksia, jotka menevät kaupaksi ja suomennoksia, joilla on näkyvyysarvoa myös kustantajan muun toiminnan kannalta. Suomentajaa valitessaan hän pyrki tällaisen suomennoksen saamiseen. Siltala (jonka pitäisi toki vastata tällaisiin kysymyksiin itse, ei hän minulle tarkoituseriään ole juuri avannut) on toki ilmaissut olevansa kiinnostunut venäläisestä kulttuurista ja kirjallisuudesta yleisemminkin, ja Ulitskaja on merkittävä nykykirjailija, jonka julkaiseminen on arvostettua muissakin länsimaissa.

Sopimuksessa ”funktio” määritellään näin: ”Käännöstyö on tehtävä huolellisesti ja tekemättä hyvän käännöstävän vastaisia lisäyksiä tai poistoja. Kustantajalla on oikeus ehdottaa käännökseen korjauksia. Käännöksen lopullisesta asusta päätettäessä on otettava huomioon kääntäjän tekijänoikeus, kustantajan velvollisuus valvoa alkuperäisteoksen tekijänoikeuksia ja hyvä käännöstapa.”

Mitä itseeni tulee, minä kyllä pyrin välittämään kirjailijan tarkoittaman funktion suomalaiselle lukijalle suomen kielen keinoin.

3) *Kuka on Ljudmila Ulitskaja?*

AP: Vuonna 1943 syntynyt Ljudmila Ulitskaja kuuluu Venäjän tunnetuimpiin nykykirjailijoihin sekä kotimaassaan että ulkomailla. Biologin koulutuksen saanut

Ulitskaja menetti työpaikkansa geenitutkijana vuonna 1970 levitettyään maanalaista kirjallisuutta. Kirjavien vaiheiden jälkeen – kuten hän itse sanoo, lapset isoksi kasvatettuaan – toimittajana ja teatterin parissa toimittuaan hän ryhtyi viidenkymmenen ikävuoden kieppeillä kirjailijaksi. Ulitskaja on myös merkittävä yhteiskunnallinen vaikuttaja, joka on ottanut osaa viime vuosien oppositiotoimintaan ja esiintynyt yhteiskunnallisen suvaitsevaisuuden puolesta.

4) *Mistä Ulitskaja kirjoittaa?*

AP: Hän kirjoittaa biopsykologista, kevyen ironian höystämää proosaa, jossa yhteiskunnallinen näkökulma on aina vahvasti läsnä. Ulitskaja hymyilee vinosti rivien välissä, mutta silloin tällöin hänenkin kuvaamissaan tilanteissa on groteskin aineksia (vrt. Iloiset hautajaiset, sirkustematiikka, vammaiset ja syrjäytyneet). Ironian kohteet ovat puolivillainen sivistys, omahyväisyys, opportunisti ja ahneus. Hänen ironiansa on kuitenkin sen verran lempeää, ettei se tuomitse ketään.

Ulitskaja on alun perin kemisti ja sisällyttää teoksiinsa mielellään luonnontieteellistä näkökulmaa. Hän on toisaalta älyllinen, perinne- ja kulttuuritietoinen kirjailija, joka suhtautuu kriittisesti kulttuurin valtavirtaan ja lankeaa välillä saarnaamaan. Toisaalta hänen tekstissään on aina mukana myös ihmeen ja uskon elementti. Kolmas tärkeä elementti on fyysisyys ja aistillisuus, usein hän kuvaa myös jollain tapaa ”sopimatonta” rakkautta.

Ulitskaja kirjoittaa myös monella tapaa koko ajan samaa kirjaa: näkökulma voi vaihtua, mutta samat motiivit ja teemat, usein jopa henkilöhahmojen tyypittely ja sijoittelu, toistuvat teoksesta toiseen.

5) *Kenelle Ulitskaja kirjoittaa?*

AP: Jos tätä kysytään minulta, kaikille. Naisia on varmaan lukijoissa enemmän, mutta monet miehetkin ovat häneen mielistyneitä.

6) *Mikä on viestin tarkoitus? (Mikä ei?)*

AP: Kuvata ja näyttää elämän ja ihmisen toiminnan epäjohdonmukaisuus, usein jopa absurdus, tarkoituksien ja tulosten etäisyys toisistaan, sitä kuinka joku jää helposti aina jalkoihin kun toiset yrittävät jotain... Elämän ihmettely ja sen kautta kysymysten herättäminen lukijan mielessä: voisinko itse tehdä jotain toisin? Esim. Ulitskajan kuvaukset perheistä ovat erittäin tarkkoja, niissä käsitellään kaikkien sukupolvien itsekkyyden ja liiallisen uhrautuvuuden tuhoisuutta. Moraliteetteja ilman moralisointia.

7) *Minkä välineen kautta?*

AP: Romaanin? ☺

8) *Missä järjestyksessä?*

AP: Rikottu kronologia ja sirpaleinen rakenne, erittäin paljon henkilöitä, romaanien luvut muistuttavat erillisiä kertomuksia. Kun kysyin syytä tähän, Ulitskaja sanoi olevansa oikeutettu romaanimuodon uudistamiseen.

9) *Missä?*

AP: Nyt en tajunnut.

10) *Mitä ei-verbaalisia elementtejä siihen liittyy?*

AP: En tiedä, mielikuvat syntyvät tietysti vain sanojen pohjalta.

11) *Milloin Ulitskaja kirjoittaa?*

AP: En tiedä muuta kuin sen että hän on monta kertaa sanonut romaania kirjoittaessaan olevansa erittäin stressaantunut, koska prosessi pyörii hänen mielessään yötä päivää. Tätä pitäisi kysyä häneltä.

12) Millä sanoilla Ulitskaja kirjoittaa?

AP: Oman sukupolvensa kirjakiielellä, jonkun verran puhekielistä ainesta ja eri kansankerrosten puheen tavoittelua. Adjektiiveja ja kuvailua on paljon, yleistä on, että yhdellä substantiivilla on kolme määrettä, mikä suomeksi tuntuu usein jo aika raskaalta.

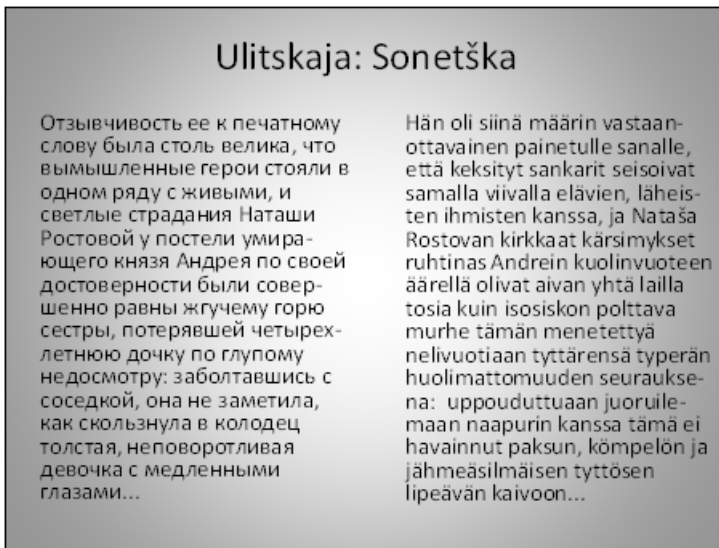
13) Miksi tekstinä?

AP: Jaa-a. Ulitskaja on kirjoittanut myös paljon näytelmiä ja tv-käsikirjoituksia, joiden parista siirtyi proosaan. Mutta tekstejähän nekin ovat.

14) Millaisin lausein?

AP: Pitkin, monipolvisin ja erittäin raskarakenteisin – paljon partisiippirakenteita ja attribuutteja sekä pääsanana edellä että jäljessä. Yksi virke voi olla minikertomus, jossa kerrotaan ihmisen koko elämäntarina, kuten esim. tämä kuva, suomennos: Arja Pikkupeura. Katso kuvaa 5.

Kuva 5. Arja Pikkupeuran lähettämä esimerkki Ulitskajan romaanista Sonetška.

15) Mikä on tekstin funktio?

AP: Ks. edellä 4). En oikein tiedä mitä tällä tarkoitat, onko funktiolla ja tarkoituksella joku ero? Tekstiähän voidaan käyttää monessa tarkoituksessa, mutta ei sillä varmaan mitään luku- ja käyttötilanteesta riippumatonta funktiota ole. Kirja elää vain kun joku lukee sitä.

16) *Mikä on tekstin vaikutus?*

AP: Jääköön jokaisen itsensä arvioitavaksi.

Mietin saadaanko Nordin analyysimallin perusteella lähtötekstistä esille kaikki olennaiset asiat kääntämistä varten vai jääkö jotakin tärkeää huomioimatta. Halusin kuulla ammattikäntäjän mielipiteen siitä, mitä hän pitää kaikkein tärkeimpänä analyysia tehtäessä. Lisäksi minua kiinnosti, onko venäläistä kaunokirjallisuutta käännettäessä huomioitava jotain erityistä. Esitin Arja Pikkupeuralle Nordin analyysimallin kysymysten lisäksi kaksi kysymystä. Esittämäni kysymykset on merkitty kursiivilla. Lyhenne AP tarkoittaa Arja Pikkupeuraa.

Mitä asioita pidät tärkeimpinä lähdetekstin analyysiä tehdessä, jotta käännöksestä tulisi onnistunut? Mihin asioihin pitää erityisesti kiinnittää huomiota venäläistä kaunokirjallisuutta käännettäessä?

AP: Taidanpa olla aika lailla Riitta Oittisen *Kääntäjän karnevaalin* linjoilla, erityisesti sen lukuja *Lukijoita* ja *Tekstejä* olen suositellut opiskelijoille, kun olen pitänyt muutamia kaunokirjallisuuden suomennoskursseja.

Kääntäjä on ensisijaisesti lukija, ymmärtäjä ja sitten vasta voi olla kääntäjä. Ajattelen, että teksti on olemassa vain kahden tietoisuuden (kirjailijan ja lukijan) kohdatessa (aina puutteellisesti), mutta kääntäjällä on erityisvastuu lukijana: vaikka oma ymmärrys toisen sanottavasta on aina rajallinen, pitää pyrkiä luomaan siitä niin ehyt kuva kuin mahdollista, koska se pitää välittää myös toisille. Pitää siis ainakin kuvitella menevänsä toisen (kirjailijan) nahkoihin, vähän samaan tapaan kuin näyttelijä menee sisään rooliinsa. On parhaimmillaan aika ihanaa yrittää välittää erilaisten persoonien erilaisia tyylejä. Miksi tämä kirja on kirjoitettu? Miksi tämän kirjan rakenne on se mikä on?

Miten kerrotaan? ovat olennaisia kysymyksiä analyysissa myös kääntämiseen suuntauduttaessa. Kielellistä analyysia en lukijana vielä juurikaan tee, havainnoin vain.

Ekvivalenssin ongelmien pohdinta tulee myös tietysti eteen jo analyysivaiheessa, mutta enimmäkseen vasta raakakäännösvaiheessa, jolloin siis muutun lukijasta kääntäjäksi. Vieraat kulttuuriset ja kielellisesti hankalasti välittyvät elementit, kuinka paljon niitä pitää selittää ja miten, tarvitaanko erillisiä huomautuksia, kuinka keskeisiä vieraat elementit ovat kokonaisuuden kannalta, sanaleikkien toimiviksi saaminen, tyylin ja rakennetason välittämisen ongelmat (missä määrin esim. raskaat virkkeet tai attribuuttirakenteet ovat kirjailijan tyyllille olennaisia ja missä määrin niitä voi rikkoa). Eri henkilöhahmojen ja kertojan "omat kielet", niiden tunnuspiirteet. Tekstin kokonaisuuden mielessä säilyttäminen sen erilaisista osista huolimatta, pintataso ja syvemmät tasot. Satiiri? Ironia? Absurdi? - tulevatko ymmärretyiksi vai pitääkö korostaa? Jne.

Kaunistelemattomuus - tekstiä ei saa tehdä sisäsiistiksi mutta ei myöskään karkeistaa - onko tätä vaaraa?

Enpä tiedä vastasinko kysymykseesi, mutta näitä olen pohtinut ja näistä puhunut opiskelijoiden kanssa.

5 Lopuksi

Tämä tutkielma on tehty käännöstieteen opintojen pohjalta, ei siis kirjallisuuden tutkimuksen tai lingvistisen teorian pohjalta. Christiane Nordin teoria lukeutuu kommunikatiivisiin käännösteorioihin, joihin myös Katharina Reissin ja Hans Vermeerin kehittämä *skopos*-teoria kuuluu. Aiemmin käännöksien suhteen keskusteltiin paljon ekvivalenssista. *Skopos*-teorian myötä alettiin puhua kääntämisen päämäärästä (engl. *purpose*, kreikka *skopos*), joka ohjaa käännösprosessia. Yliopisto-opintojen aikana ollut mielenkiintoista tutustua alan englannin-, saksan- ja venäjänkieliseen kirjallisuuteen. Lingvistinen teoria tulee vahvasti esiin venäläisessä tutkimuksessa, vaikka yhtymäkohtia kommunikatiivisiin teorioihin ja länsimaiseen

käännöstutkimukseen toki venäläisessäkin tutkimuksessa on. Venäläisiä julkaisuja on osin saatavilla myös englanniksi, kuten esimerkiksi V.N. Komissarovin kirjoja. Valitsin Nordin teorian tämän työn perustaksi, koska kääntäjän työssä kaiken perustana on kyky analysoida lähdetekstiä. Lähdetekstin analyysi on siis koko käännösprosessin perusta. Lingvistiseen lähdetekstin analyysimalliin verrattuna tämän työn teoriapohjana käytetyssä mallissa mielestäni tärkein ero on kommunikatiivisen tilanteen huomiointi. Nordin mallissa (luku 2.3) käännöstoimeksiänto ohjaa koko käännösprosessia. Käännöstoimeksiannon tulkinta on nostettu yhdeksi neljästä käännösprosessin päävaiheista. Muut vaiheet ovat: lähdetekstin analyysi, käännösstrategian suunnittelu ja kohdetekstin tuottaminen. Lähdetekstin ja kohdetekstin viestintätilanteet otetaan myös huomioon. Työssäni teoriapohjana on myös Vlahovin ja Florinin esittämä luokittelu reaalioiden. Esitän tässä yhteydessä Vlahovin ja Florinin yhden tavan luokitella reaalioiden. Siinä reaalioiden jaotellaan kolmeen pääryhmään: maantieteellisiin, etnografisiin sekä yhteiskunnallisiin ja poliittisiin reaalioiden. Maantieteelliset reaalioiden puolestaan jaotellaan kolmeen ryhmään. Ensiksi tulevat maantieteelliset alueet ja ilmiöt. Näihin luetaan myös meteorologiset ilmiöt, kuten esimerkiksi tornado. Toiseen ryhmään kuuluvat ne maantieteelliset kohteet, joita ihminen on toiminnallaan muokannut, esimerkiksi *polderi*. Kolmanteen ryhmään kuuluvat kotoperäiset lajit, kuten vaikkapa Australian luontoon kuuluva *koala*. Etnografisten reaalioiden pääluokat ovat: 1) Elämäntapoihin liittyvät, 2) Työ, 3) Taide ja kulttuuri, 4) Etniset reaalioiden ja 5) Mittayksiköt ja rahat. Yhteiskunnalliset ja poliittiset reaalioiden jakautuvat neljään pääluokkaan, jotka ovat: 1) Aluehallintoon liittyvät rakenteet, 2) Organisaatioiden ja vallanpitäjät, 3) Yhteiskunnalliseen tai poliittiseen elämään liittyvät ja 4) Sodan reaalioiden. Reaalioiden kääntämisestä Florin (1993: 127) muistuttaa, että niiden kääntäminen on kommunikatiivinen tapahtuma. Jos lukija ei ole ymmärtänyt reaalia, on käännös epäonnistunut kommunikaatiotehtävässä.

Nordin teoriassa mielestäni keskeistä on takaisin palaaminen. Käännösprosessikaaviossa (luku 2.3) lähdetekstin analyysiin liittyy tiiviisti kohdetekstin kannalta merkittävien lähdetekstin erityispiirteiden tunnistaminen, josta seuraava vaihe on käännösstrategian suunnittelu, ja sen jälkeen tulevat siirtotoimenpiteet sekä kohdetekstin tuottaminen, joka tapahtuu kohdetekstin viestintätilanteen huomioiden.

Lingvististen lineaaristen mallien sijaan Nordin malli on ympyrän muotoinen, ja huomioitavaa on, että ympyrässä nuolet on merkitty myös paluusuuntaan. Joka kohdassa tarkistetaan, ovatko tehdyt toimenpiteet tai ratkaisut sopusoinnussa edellisten vaiheiden kanssa. Esimerkiksi onko valittava käännösstrategia sopusoinnussa lähdetekstin viestintätilanteeseen nähden. Huomattava on että kääntäjä todennäköisesti ei käytä yhtä strategiaa koko tekstiin, vaan joutuu punnitsemaan joka yksityiskohdan erikseen, jolloin yhdessä tekstissä käytetään useita eri strategioita.

Nordin analyysimallissa mielenkiintoista on myös jaottelu tekstinulkoisiin ja -sisäisiin tekijöihin. Pidän tämän tutkimuksen perusteella Nordin mallia lingvististä mallia kattavampana. Nordin mukaan mallia voi hyvin soveltaa myös kaunokirjallisuuden kääntämiseen, vaikka hänen kirjansa esimerkit ovatkin enimmäkseen informatiivisia tekstityyppejä, muun muassa sanomalehti- tai matkailualan esitetekstejä. Tämän tutkimuksen pohjalta voi todeta, että Nordin analyysimalli soveltuu hyvin myös kaunokirjallisuuden analysoimiseen, varsinkin jos mallia täydennetään tarvittaessa muilla metodeilla, kuten olen tässä työssä tehnyt. Missään nimessä ei voida sanoa, että joku jo olemassa olevista teorioista olisi ainoa oikea teoria.

Kaunokirjallisen tekstin luo kirjailija. Hän on jossain vaiheessa päättänyt kirjoittaa kirjan, luoda viestin, jonka vastaanottaja lukija on. Kun kirja käännetään vieraalle kielelle, kommunikaatiotapahtumassa on mukana myös kääntäjä viestin välittäjänä kohdetekstin lukijoille. Toisaalta kääntäjän tehtävä on analysoida teksti ja toisaalta hänen on huomioitava käännöstoimeksianto. Käännösprosessia ohjaa toimeksianto. Kustantajan eli toimeksiantajan tavoitteena on myytävä kirja. Teetetään suomennoksia, joka menevät kaupaksi ja suomennoksia, joilla on näkyvyysarvoa myös kustantajan muun toiminnan kannalta. Käytettyäni paljon aikaa käännösteorian tutkimiseen oli erittäin mielenkiintoista saada kuulla myös ammattikäntäjän mielipiteitä lähdetekstin analyysista ja kääntäjän työstä. Käytännön näkökulma tuo tutkielmaan mielenkiintoisen lisän. Arja Pikkupeuran tässä työssä esitetty haastattelu tuo esille suomentajan tärkeäksi kokemia käytännön näkökohtia. Hän kertoo muun muassa kustantajan kanssa tehtävästä sopimuksesta seuraavaa: ”Käännöstyö on tehtävä huolellisesti ja tekemättä hyvän käännöstävän vastaisia lisäyksiä tai poistoja. Kustantajalla on oikeus ehdottaa käännökseen korjauksia. Käännöksen lopullisesta asusta päätettäessä on otettava

huomioon kääntäjän tekijänoikeus, kustantajan velvollisuus valvoa alkuperäisteoksen tekijänoikeuksia ja hyvä käännöstapa.” Pikkupeura pyrkii puolestaan myös välittämään kirjailijan tarkoittaman tekstin funktion lukijoille suomen kielen keinoin.

Käännöstekstin funktio ei ole sama kuin lähdetekstin funktio. Venäläiselle lukijalle kirjoitetun kirjan funktio ei ole sama kuin suomalaiselle lukijalle kirjoitetun käännöksen funktio. Kirjailijan rooli Venäjällä on erilainen kuin Suomessa. Kirjailijoilla on Venäjällä ja Neuvostoliitossa perinteisesti ollut yhteiskunnallista merkitystä. Heidän mielipiteitään on kuunneltu ja heiltä on odotettu ohjeita miten tulee elää. Ulitskajan mukaan Venäjällä on nyt menty siihen suuntaan, että kirjailijan rooli on viihdyttää. Lukijan on puolestaan hyvä tekstiä lukiessaan pohtia, kuka tekstin on tuottanut ja miksi – ja kääntäjän tietysti vielä suuremmasta syystä. Nord kertoo kiinnostavasta kokeilusta, jossa brasilialainen kääntäjä Mauricio Mendonça Cardozo käänsi Theodor Stormin novellin *Der Schimmelreiter* kahdella eri tavalla. Toinen versio on dokumentaarinen tiukasti lähdetekstiin perustuva, toinen tuo pohjoissaksalaisen sankarin tilalle brasilialaisen *sertão*n. (Nord 2010: 126.) Tämä osoittaa, että lukijan on hyvä tuntea sekä kirjailijan että kääntäjän taustaa ja tarkoituseriä, koska tekstin, olkoon se sitten alkuperäinen tai käännetty, tekijällä ja hänen tarkoituserillään on suuri vaikutus tekstiin. Kaunokirjallisuuden lukija voi nauttia miellyttävästä lukukokemuksesta hyvin käännetyn tekstin parissa huolimatta kääntäjän teoriataustasta.

Tässä tutkimuksessa olen käyttänyt suhteellisen paljon tilaa sen tutkimiseen, kuka Ulitskaja on. Kaunokirjallisen tekstin analysointi on todella aikaa vievää työtä. Joka yksityiskohta on käytävä läpi kunkin suhdetta kokonaisuuteen samalla punniten. Ulitskajan romaanissa erimittaiset lauseet tekevät tekstistä vaihtelevan. Käännettäessä venäjistä suomeksi syntaksi muuttuu. Välimerkkejäkään ei voi tuoda samoihin kohtiin kuin alkutekstissä, koska esimerkiksi ajatusviivaa käytetään eri tavoin venäjän ja suomen kielissä. Varsinaista tyylianalyysia ei tämän työn puitteissa ole tehty, jottei tutkielmasta tulisi liian laaja. Yleisesti ottaen voi todeta, että aineiston teksti on rönsyilevää, lempeää tai terävää, joidenkin asioiden kuvaus on pelkistettyäkin, aina tarpeen mukaan. Vuoropuheluissa on jokunen haukkumasana, mutta nämä henkilöhahmot eivät kiroile. Kieli on siinä mielessä siistiä. Kääntäessä on tärkeä

huomioida, että säilyttää alkutekstin tyylin. Esimerkiksi jos alkuteksti ei ole sujuvaa kieltä, ei kohdetekstinkään tule sitä olla. Kuten Arja Pikkupeura toteaa, teksti on joka tapauksessa huomioitava kokonaisuutena, ja yksittäisten kohtien käännösratkaisut on sovitettava kokonaisuuteen sopiviksi kunnioittaen alkuperäisen tekstin luojan ratkaisuja.

Romaanissa *Зеленый шатер* on aika paljon aikaan ja paikkaan (Neuvostoliitto) liittyviä reaaliota. Käännöstieteessä termiä *realia* käytetään kuvaamaan kielen käsitteitä, asioita tai ilmiöitä, joille ei helposti löydy synonyymiä saman kielen sisällä, ja joille on vaikea löytää vastinetta käännettäessä kieleltä toiselle. Reaalioiden kääntämisestä ovat bulgarialaiset kääntäjät ja käännöstutkijat Vlahov ja Florin tehneet kattavimman luokittelun (Garbovskij 2004: 404; Vlahov ja Florin 2012). Kirja on julkaistu venäjän kielellä. Florinin artikkeli reaaliosta on julkaistu englanniksi (Florin 1993). Tässä työssä on esitetty Vlahovin ja Florinin aihealueittain tekemä luokittelu kokonaisuutena, kuten he ovat sen kirjansa luvussa 5 esittäneet, vaikka hieman niukemmin esimerkein. Luokittelun suomentamisen ongelmana ovat sanat, jotka venäjäksi ovat reaaliota, mutta käännettynä suomeksi eivät (vrt. *область*, suomeksi *alue* Kuusinen & al. 2009 mukaan). Sanaa *alue* ei voi pitää sellaisena reaaliana, jonka lukija kokisi vieraaksi ainekseksi tekstissä, tai jolle olisi vaikea löytää vastine käännettäessä kieleltä toiselle. Sana *alue* on kotouttava käänнос. Esimerkiksi lehtiteksteissä näkee myös käännösvastinetta *oblasti*, joka antaa vieraannuttavan vaikutelman suomenkielisessä tekstissä. Se on vieraannuttava käänнос.

Mielenkiintoista Pikkupeuran haastattelussa ovat huomiot analyysivaiheesta, jolloin Pikkupeuran mukaan on tärkeää muistaa, että kääntäjä on ensisijaisesti lukija, ymmärtäjä ja sitten vasta voi olla kääntäjä. Pikkupeura punnitsee monipuolisesti tekstin ulkoisia ja sisäisiä tekijöitä sekä sitä, miten säilyttää tekstin ominaispiirteet käännöksessä.

Monen eri teorian pohjalta on varmasti mahdollista luoda hyvä käänнос, joka tuo oikeutta alkuperäiselle tekstille. Kääntäjän työkaluja ovat teoriat. Romaanin kääntäminen on niin laaja työ, ettei välttämättä yksi työkalu, yksi teoria anna siihen riittävää pohjaa, vaan työn kuluessa tarvitaan useita työkaluja. Romaanin kääntämistä

voi verrata talon rakentamiseen. Rakennuksen vaiheissa tarvitaan monia eri työkaluja, jotka sitten siivotaan pois työmaalta. Talon valmistuttua työkalut eivät enää ole näkyvissä.

Tutkimuksen tekeminen opetti minua arvostamaan kaunokirjallisuuden kääntäjän työtä. Kääntäjän pitää tuntea hyvin syvällisesti sekä lähdekieli että kohdekieli, kulttuuri ja kuvattu aika. Tutkimuksessa ilmeni myös, että kääntäjällä pitää olla hyvät valmiudet tiedon hakuun. Aineistossa on myös heprean- ja saksankielisiä ilmauksia. Niiden kohdalla kääntäjä joutuu tapauskohtaisesti pohtimaan minkä käännösstrategian valitsee: esimerkiksi onko selitettävä eksplisiittisesti, säilyttääkö vai käyttääkö mahdollisesti poistoa. Mielenkiintoista on nähdä käykö tälle kirjalle samoin kuten Viktor Juljevitš aineiston romaanissa oppilailleen kertoo historiankirjoituksessa käyvän joskus niinkin, että kuuluisan kirjailijan kertomuksesta tulee ihmisille oikeaa historiankirjoitusta. Viktorin esimerkkinä on Leo Tolstoin Sodassa ja rauhassa antama kuvaus Borodinon taistelusta. Vaikka historian tutkijat ovatkin löytäneet kuvauksesta paljon virheitä, ihmiset pitävät juuri Tolstoin kuvausta oikeana historiankirjoituksena. Ulitskajan romaani on historiankirjoitusta toisinajattelijoiden elämästä.

Tässä työssä on kuin pintaraapaisu sekä romaanin tarjoamasta laajasta aineistosta, että Nordin mallin analyysimahdollisuuksista. Eri osa-alueiden analyysit voisi tehdä Nordin mallin pohjalta paljon syvällisemminkin, jos haluaisi tehdä erittäin laajan tutkielman. Perusteellisen analyysi edellyttäisi kuitenkin useamman pro gradu -tutkielman laajuisen työn tekemistä. Tämä tutkimus antaa paljon aihetta jatkotutkimuksiin. Työtä voi laajentaa joko tässä työssä esitettyjen Nordin kysymysten pohjalta, tai sitten voi ottaa tarkemman tarkastelun kohteeksi jonkin muun käännösprosessin osa-alueen, esimerkiksi käännösstrategian suunnittelun tai kohdetekstin tuottamisen.

Mielenkiintoista on, että Nordin teorian runkona on sarja kysymyksiä, ja että Ulitskaja kokee tehtäväkseen asettaa kysymyksiä. On hyvä asettaa kysymyksiä ja miettiä niihin vastauksia. Mutta jos ei ole ymmärtänyt kysymystä, ei pidä luulla, että tietää siihen oikean vastauksen. Ulitskajan sanoin: ”Vastausta pitää kiertää, sitä pitää haistella ja hypistellä voidakseen edes vähimmissä määrin ymmärtää. Ennen kaikkea kysymystä ei

pidä ratkaista. Suuri osa nykypäivän ongelmista juontaa juurensa siitä, että ihmiset yrittävät löytää vastauksen huolimattomasti muotoiltuun kysymykseen.”

Aineisto

Ulickaja, Ljudmila Evgen'evna. 2011a. *Zeljėnyj Shatėr* = Улицкая Людмила. 2011. *Зеленый шатер*: роман в 2 т. Первый том. Людмила Улицкая. Москва: Эксмо.

Ulickaja, Ljudmila Evgen'evna. 2011b. *Zeljėnyj Shatėr* = Улицкая Людмила. 2011. *Зеленый шатер*: роман в 2 т. Второй том. Людмила Улицкая. Москва: Эксмо.

Kirjallisuus

Barhudarov 1975 = Бархударов, Л.С. *Язык и перевод*. Москва: Издательство «Международные отношения».

Benjamin, Walter 2000. The Task of a Translator An Introduction to the Translation of Baudelaire's Tableaux Parisiens, Translated by Harry Zorn. *The Translation Studies Reader*. Toimittanut Lawrence Venuti. London: Routledge, 16–22.

Borges, Jorge Luis 2000. The Translators of the Thousand and One Nights. Translated by Esther Allen. *The Translation Studies Reader*. London: Routledge, 34–48.

Garbovskij 2004 = Гарбовский, Н.К. *Теория перевода*. Москва: Издательство Московского университета.

Cassirer, Peter 2003. *Stil, stilistik & stilanalys*. Tredje upplagan, första tryckningen. Stockholm: Natur och Kultur.

Fėdorov 1953 = Фėдоров, А.В. *Введение в теорию перевода*. Москва: Издательство литературы на иностранных языках.

Florin, Sider 1993. Realia in Translation. In: Zlateva, Palma (Hg.): *Translation as Social Action*. Russian and Bulgarian Perspectives. London, New York: Routledge, 122–128.

Gasset, José Ortega 2000. The Misery and the Splendor of Translation. Translated by Elisabeth Gambler Miller. *The Translation Studies Reader*. London: Routledge, 49–64.

Helanko, Rafael 1980. *Ihminen leikkii*. Partiomuseon julkaisuja. Sarja A, nr. 4. Turku: Turun yliopiston offsetpaino.

- Helenius, Aili 1993. *Leikin kehitys varhaislapsuudessa*. Aili Helenius ja Kirjayhtymä Oy. Tampere: Tammer-Paino Oy.
- Huttunen, Tomi; Tintti Klapuri 2012. Kenen aikaa venäläinen nykykirjallisuus elää? *Kenen aika? Esseitä venäläisestä nykykirjallisuudesta*. Huttunen Tomi ja Klapuri Tintti (toim.). Kustantaja: BTJ Finland Oy, Helsinki. Latvia: InPrint, 15–21.
- Ingo, Rune 1991. *Från källspråk till målspråk*. Introduktion i översättningsvetenskap. Lund: Rune Ingo och studentlitteratur.
- Itkonen, Esa 2001. *Maaailman kielten erilaisuus ja samuus*. 2. uudistettu ja laajennettu painos. Yleisen kielitieteen julkaisuja 4. Turku: Åbo Akademin tryckeri.
- Jakobson Roman 2000. On Linguistic Aspects on Translation. *The Translation Studies Reader*. London: Routledge, 113–118.
- Jänis, Marja 2010. *Venäjältä suomeksi ja suomesta venäjäksi*. Aleksanteri Series 4/2010. Jyväskylä: Aleksanteri-instituutti.
- Kade, Otto 1968. Zur Modellierung von Äquivalenzbeziehungen. Albrecht Neubert, Otto Kade. *Neue Beiträge zu Grundfragen der Übersetzungswissenschaft*. Athenäum-Skripten Linguistik. Materialien der II Internationalen Konferenz „Grundfragen der Übersetzungswissenschaft“ der Karl-Marx-Universität Leipzig vom 14. bis 17. September 1970. VEB Verlag Enzyklopädie, Leipzig. Gräfenhainichen. DDR: Druckerei „Gottfried Wilhelm Leibniz“, 157–165.
- Karlsson, Fred 1998. *Yleinen kielitiede*. Helsinki: Yliopistopaino.
- Kinnunen, Tuija 2012. Käännöstiede. *Genreanalyysi. Tekstilajitutkimuksen käsikirja*. Vesa Heikkinen, Eero Voutilainen, Petri Lauerma, Ulla Tiililä, Mikko Lounela (toim.). Kotimaisten kielten keskuksen julkaisuja 169. Helsinki: Gaudeamus, Tallinn: Tallinna Raamatutrükikoda, 581–586.
- Komissarov 2002 = Комиссаров, В.Н. *Лингвистическое переводоведение в России*. Курс лекций. Москва: ЭТС.
- Komissarov, V.N. 1999a. *Sovremennoe perevodovedenie*. = Комиссаров, В.Н. *Современное переводоведение*. Курс лекций. Москва: ЭТС.
- Leppihalme, Ritva 2007. Kääntäjän strategiat. *Suomennoskirjallisuuden historia 2*. Päätoimittaja: H. K. Riikonen; toimittajat: Urpo Kovala, Pekka Kujamäki ja Outi Paloposki; toimitussihteerit: Satu Höyhty ja Anne-Maria Latikka. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia, 0355-1768; 1112. Jyväskylä: Gummerus.

- Linell, Per 1995 [1978, 1982]. *Människans språk*. Andra upplagan, åttonde tryckningen. Lund: Ljungbergs tryckeri.
- L'vovskaja 1985 = Львовская, З.Д. *Теоретические проблемы перевода*. (На материале испанского языка). Москва: Высшая школа.
- Mason, Ian 1998. *Communicative / Functional Approaches. Routledge Encyclopedia of Translation Studies*. Mona Baker (toim.). London: Routledge.
- Min'jar-Beloručev 1994 = Миньяр-Белоручев, Р.К. *Как стать переводчиком*. Москва: Стелла.
- Munday, Jeremy 2012. *Translation-oriented text analysis. Introducing Translation Studies. Theories and applications*. Kolmas painos. Lontoo, New York: Routledge.
- Mustajoki, Arto ja Helena Niemensivu 1990. *Venäjän kielen vaikeuksia*. Helsingfors: Yliopistopaino.
- Mäntynen, Anne; Susanna Shore ja Anna Solin 2006. *Teksti kääntämisen perusyksikkönä. Genre - tekstilaji*. Tietolipas 213. Helsinki: SKS.
- Nabokov, Vladimir 2000. *Problems of Translation: "Onegin" in English. The Translation Studies Reader*. London: Routledge, 71–83.
- Nikunlassi, Ahti 2002. *Johdatus venäjän kieleen ja sen tutkimukseen..* Helsinki: Oy Finnlectura Ab, 401–405.
- Nord, Christiane 1997. *Translation as a Purposeful Activity. Functionalist Approaches Explained*. Manchester: St. Jerome.
- Nord, Christiane 2009. *Textanalyse und übersetzen. Theoretische Grundlagen, Methode und didaktische Anwendung einer übersetzungsrelevanten Textanalyse*. 4. bearbeitete Auflage. Tübingen: Julius Groos Verlag.
- Nord, Christiane 2005. *Text Analysis in Translation*. Translated from German by Christiane Nord and Penelope Sparrow. Amsterdam – New York, NY: Editions Rodopi B.V.
- Oittinen, Riitta 1995. *Kääntäjän karnevaali*. Vammala: Tampere University Press.
- Ojutkangas, Krista, Meri Larjavaara, Matti Miestamo, Jussi Ylikoski 2009. *Johdatus kielitieteeseen*. Helsinki: WSOY oppimateriaalit.

- Reiss, Katharina; Hans J. Vermeer 1986. *Mitä kääntäminen on*. Lyhentäen suomentanut Pauli Roinila teoksesta *Grundlegung einer allgemeinen Translationstheorie*. Helsinki: Oy Gaudeamus Ab.
- Recker 1974 = Рецкер, Я.Й. *Теория перевода и переводческая практика*. Москва: «Международные отношения».
- Rozental' 1995 = Розенталь, Д.Е. Голуб, И.Б., Теленкова, М.А. *Современный русский язык*. Москва: «Международные отношения».
- Tereščenko 1997 = Терещенко, А.В. *Быт русского народа*. ч. 1. Москва: «Русская книга».
- Ulickaja, Ljudmila 2012. *Medeia ja hänen lapsensa*. Suomentanut Arja Pikkupeura. Jelgava Printing House, Latvia. Helsinki: Siltala.
- Ulickaja, Ljudmila 2014. *Vihreän teltan alla*. Suomentanut Arja Pikkupeura. Balto Print, Vilnius: Siltala.
- Vanha Testamentti 1986. *Esterin kirja. Puurim-juhla*. XI yleisen Kirkolliskokouksen vuonna 1933 käyttöön ottama suomennos. Helsinki: Suomen Pipliseura, 576–585.
- Vehmas-Lehto, Inkeri 2008. Kohteena käänös: uusia näkökulmia kääntämisen ja tulkkauksen tutkimiseen ja opiskelemiseen. *Onko käännöstutkimuksessa särmää?* Irmeli Helin ja Hilikka Yli-Jokipii (toim.). Käännöstieteen laitoksen julkaisuja, Helsingin yliopisto, 1796-0150; 4. Helsinki: Yliopistopaino, 13–42.
- Vehmas-Lehto, Inkeri 1999. *Kopiointia vai kommunikointia? Johdatus käännösteoriaan*. Helsinki: Oy Finn Lectura Ab.
- Venuti, Lawrence 2000. *The Translation Studies Reader*. (toim.) Advisory editor Mona Baker. London: Routledge, 468–488.
- Vlahov, Sergej ja Sider Florin 2012 = Влахов, С.И., Флорин, С.П. *Непереводимое в переводе*. Изд. 5-ое. Москва: «Р. Валент».

Sanakirjat

- Hurme, Raija, Maritta Pesonen ja Olli Syvänoja 1996 [1990]. *Englanti-suomi suursanakirja*. Kahdeksas painos. Juva: WSOY.
- Kuusinen, Martti; V.M. Ollikainen ja J.E. Syrjäläinen 2009. *Uusi venäläis-suomalainen suursanakirja = Новый большой русско-финский словарь*. В 2-х томах. Свйше

90 000 слов и фразеологических оборотов. Под редакцией М.Э. Куусинена. Оллыкайнен В.М., Сюръялинен Ю.Э. В 2-х т.т. 5-е изд., стер. Москва: «Живой язык»

MOT Venäjä 8.5c 2015. Luettavissa: <https://mot-kielikone-fi.ezproxy.uef.fi:2443/mot/uef/netmot.exe?motportal=80>

Švedova 2008 = Н. Ю. Шведова. (Отв. ред.) *Тольковый словарь русского языка с сведений о происхождении слов* / РАН. Институт русского языка им. В.В. Виноградова. Москва: Издательский центр «Азбуковник».

Julkaisemattomat lähteet

Kujamäki, Pekka 1993. *Zur Übersetzung von Realienbezeichnungen in literarischen Texten. Eine deskriptive Analyse der Übersetzung von Prosa Hannu Salamas.* Lisensiaattityö. Joensuun yliopisto. Kansainvälisen viestinnän laitos, Savonlinna.

Haastattelut

Bouilov, Vassili 2013. *Игры детства в Москве.* Yliopistonlehtori, Itä-Suomen yliopisto, Joensuun kampus. Sähköpostiviesti 29.12.2013.

Pikkupeura, Arja 2014. *Suomentajan haastattelu.* Aineistona olevan kirjan *Зеленый шатер* suomentaja. Sähköpostiviesti 30.12.2014.

Seppänen, Serafim 2013. *Haastattelu heprean kielen kirjaimien sameh ja lamed merkityksistä.* Serafim Seppänen, FT. Systemaattinen teologia ja patristiikka, Itä-Suomen yliopiston professori, Joensuun kampus. Sähköpostiviesti 3.11.2013.

Internet-lähteet

Akademik. Большой словарь русских поговорок 2015. Sanakirja venäläiset sananparret verkossa. Luettavissa osoitteessa: <http://dic.academic.ru/ic.nsf/proverbs/45783/Красный>. Luettu 15.1.2015.

Alcomac.ru 2015. Venäläinen alkoholimyymälä. <http://www.alcomag.ru/product/3800006113325.detail.html>. Luettu 4.8.2015.

- The Gymnosperm database 2013. *Pinus brutia*. http://www.conifers.org/pi/Pinus_brutia.php. Luettu 4.11.2013.
- Huttunen, Tomi 2011. Kirja-arvostelu Helsingin Sanomien nettisivuilla, Naisten valheet. *Varokaa, kertoja valehtelee*. Luettavissa osoitteessa: <http://www.hs.fi/arviot/Kirja/Varokaa+kertoja+valehtelee/a1353059354278> Luettu 28.12.2012.
- Kalinskij 2008 = И. П. Калинин. *Церковно-народный месяцеслов на Руси*. Luettavissa osoitteessa: <http://litrus.net/book/description/150370mm>. Luettu 15.1.2015.
- Kesäleirit 2014. Ulkoleikit. *Набор игр на улице 3. Летный лагерь*. Luettavissa osoitteessa: <http://summercamp.ru/index.php?title=>. Luettu 8.6.2015.
- KinoPoisk 2012. *Kazus Kukočkogo*. Kotisivu osoitteessa: <http://www.kinopoisk.ru/film/162656/>. Luettu 4.1.2013.
- Komissarov 1999b 2012. *Sovremennoe perevodovedenie, Lekcija N 3 Tekstologičeskie aspekty perevodovedenija. = Современное переводоведение. Лекция № 3 Текстологические аспекты переводоведения*. Luettavissa osoitteessa: <http://library.durov.com/Komissarov-089.htm#ch3> Luettu 29.12.2012.
- Kustannusosakeyhtiö Siltala 2015. <http://www.siltalapublishing.fi/fi/kirjailijat/ljudmila-ulitskaja>. Luettu 29.3.2015 ja 5.11.2015.
- Literaturpreisgewinner 2015. *Ausgezeichnete Autoren und Gewinner 1965–2014*. Luettavissa osoitteessa: <http://www.literaturpreisgewinner.de/belletristik-international/oesterreichischer-staatspreis-fuer-europaeische-literatur>. Luettu 6.4.2015.
- Minun venäjämäni -blogi. 2011. Kirjailija Ljudmila Ulitskaja Helsingissä 02.03.2011. Luettavissa osoitteessa: <http://minunvenajani.blogspot.fi/2011/02/kirjailija-ljudmila-ulitskaja.html>. Luettu 6.10.2015.
- Nikkilä, Reijo 2011. Minun Venäjämäni – Моя Россия -blogi Kirjoittajat ovat yksityishenkilöitä, jotka taustoistaan ja toimistaan johtuen tuntevat Venäjää hyvin erilaisista näkökulmista. Luettavissa osoitteessa: http://minunvenajani.blogspot.fi/2011_02_01_archive.html. Luettu 15.1.2015.
- Nykysuomen sanakirja 2013. SuomiSanakirja.fi Synonyymit. Termi. <http://www.suomisanakirja.fi/termi>. Luettu 4.11.2013.

Ortodoksien juhlat 2015. Ortodoksi.net-sivusto. *Ortodoksisen kirkon suuret juhlat*.
<http://www.ortodoksi.net/tietopankki/juhlat/juhlat.htm>. Luettu 8.6.2015.

Radio Svoboda 2010. Ljudmila Ulitskajan haastattelu koskien Mihail Hodorkovskin kanssa käytyjä keskusteluja. *Людмила Улицкая о диалогах с Михаилом Ходорковским*. YouTube. Luettavissa osoitteessa:
<https://www.youtube.com/watch?v=xis3F9fGMaw>. Luettu 23.3.2015.

Slavyans 2015. *Slaavilainen mytologia*. Luettavissa osoitteessa:
<http://slavyans.myfology.info/panteon/pyatnica.html>. Luettu 15.1.2015

Slovari i enciklopedii na Akademike 2013. = Словари и энциклопедии на Академике.
Luettavissa osoitteessa: www.dic.academic.ru. Luettu 26.11.2013

Tornioja-Laturi, Jaana 2014. Blogi *Täällä toisen tähden alla*. Postaus: Ljudmila Ulitskaja. Vihreän teltan alla. 30.5.2014. Luettavissa osoitteessa: <http://jaana-tltoisenthdenalla.blogspot.fi/2014/05/ljudmila-ulitskaja-vihrean-teltan-alla.html>.
Luettu 22.3.2015.

Ulickaja, Ljudmila 2011. *Zelënyj šatjor*. = *Зеленый шатер*. Fiction-Book. Luettavissa osoitteessa:<http://fictionbook.in/lyudmila-ulickaya-zeleniy-shater.html?page=1&submit=ok>.

Ulickaja, Ljudmila 2009. *Literaturnyj klub*. © 2009 – Ljudmila Evgen´evna Ulitskaja – Literaturnyj klub. Serija velikie rossijskie i zarubežnie pisateli. Luettavissa osoitteessa: <http://www.ulickaya.ru>.

VDNH.ru. 2015. *Выставка Достижений Народного Хозяйства*. Москва.
<http://vdnh.ru>. Luettu 11.9.2015.

Wikislovar´ 2013. Bulgarian sanasto. язовир. <http://ru.wiktionary.org/wiki/язовир>. Luettu 4.11.2013.

**Анализ исходного текста как инструмент
переводчика: на материале романа Л.
Улицкой «Зеленый шатер»**

**Analiz ishodnogo teksta kak instrument perevodčika:
na materiale romana L. Ulickoj ”Zelënyj šatër”**

**Lähdetekstin analyysi kääntäjän työkaluna
Aineistona Ljudmila Ulickajan romaani Zelënyj šatër**

Anne Sinikka Kasurinen

Pro-gradu tutkielma

Itä-Suomen yliopisto

Filosofinen tiedekunta

Vieraat kielet ja käännöstiede

Venäjän kieli ja kääntäminen

Marraskuu 2015

СОДЕРЖАНИЕ

1.	Введение _____	1
2.	Основные вопросы по теории К. Норд _____	2
3.	О переводе и переводоведении _____	3
	3.1. Российская и западная теория перевода _____	3
	3.2. Реалии в переводоведении _____	5
	3.3. Процесс перевода _____	7
4.	Анализ материала по модели анализа К. Норд _____	10
5.	Заключение _____	18

Список использованной литературы

1. Введение

В процессе перевода анализ исходного текста играет важную роль. Мы рассматриваем роман Людмилы Улицкой в свете анализа исходного текста художественного романа с помощью принципов, сформулированных Кристианы Норд, так как именно анализ исходного текста лежит в основе процесса перевода. Начиная наше исследование в 2012 году, мы не имели возможности использовать перевод романа «Зеленый шатер» на финский язык за неимением такового. Перевод был осуществлён только в 2014 году под названием *Vihreän teltan alla* - (переводчик Арья Пиккупеура (*Arja Pikkupeura*)), и в ходе работы было решено его использовать, в частности с помощью интервью с переводчиком, во время которого обсуждался процесс перевода.

В основе нашей работы лежит, с одной стороны, теория анализа исходного текста Кристианы Норд, так как именно анализ исходного текста лежит в основе процесса перевода, и с другой стороны, теория С. И. Влахова и С. П. Флорина, нашедшая отражение в ставшей классической книге: «Непереводимое в переводе». В качестве предмета исследования выступает роман Людмилы Улицкой «Зеленый шатер».

Переводчику необходимо знать так культуру, как исходного текста, так и культуру принимающего языка, как исходный язык, так и язык перевода, чтобы найти в языке перевода те нюансы, которые лучше соответствуют нюансам и чертам исходного текста. Цель настоящей работы – анализ текста Улицкой с помощью теории Кристианы Норд об анализе исходного текста, посвященной анализу исходного текста, в контексте переводоведения. Мы привлекаем также российские переводоведческие теории, например теоретические идеи и соображения Зинаиды Львовской. Данная работа имеет дескриптивный характер.

2. Основные вопросы по теории К. Норд

Настоящее исследование нацелено на исследование перевода с точки зрения анализа исходного текста. Какие темы во время анализа являлись самыми главными для перевода? Теория К. Норд описывает процесс перевода в виде циклического процесса – с четырьмя главными стадиями: – 1) интерпретация коммуникативной установки, 2) анализ исходного текста, 3) конструирование стратегии перевода и 4) создание переводного текста. В дальнейшем мы фокусируемся на второй стадии, то есть на анализе исходного текста. Согласно К. Норд, в анализе следует рассматривать и внутренние и внешние факторы текста, так называемые *W*-вопросы, по-немецки: *Wer? Wem? Wozu? Über welches Medium? Wo? Wann? Warum einen Text? Mit welcher Funktion? Worüber? Was? Was nicht? In welcher Reihenfolge? Unter Einsatz welcher nonverbalen Elementen? In welchen Worten? In was für Sätzen? In welchem Ton? Mit welcher Wirkung?* (в русском варианте: Кто? Кому? С какой целью? Через какой канал? Где? Когда? Почему выбран этот текст? С какой функцией/целью?) Внутренние факторы мы анализируем с помощью вопросов на правой части схемы: О чём он/она говорит? Что говорит, а что нет? В какой последовательности? Задействованы ли какие-нибудь невербальные элементы? Какими словами? Какими предложениями? Каким тоном? Когда у нас после анализа внутренних и внешних категорий появляются ответы на все эти вопросы, мы можем, согласно теории Норд, также найти ответ на центральный вопрос схемы: С каким эффектом? (Nord 2009: 40.) Мы исследуем реалии в романе Улицкой по теории С. И. Влахова и С. П. Флорина о «непереводимых» элементах текста. В тексте довольно много реалий. Данная работа подготовлена в жанре магистерская диссертация, поэтому здесь дан не исчерпывающий, а фрагментарный анализ о реалиях в материале.

Таблица 1. Внешние и внутренние факторы исходного текста перевода по К. Норд.

Кто? Кому? С какой целью? Через какой канал? Где? Когда? Почему выбран этот текст? С какой функцией/целью?	О чём он/она говорит? Что говорит, а что нет? В какой последовательности? Задействованы ли какие-нибудь невербальные элементы? Какими словами? Какими предложениями? Каким тоном?
С каким эффектом?	

(Nord 2009: 40)

При анализе романа нам особенно интересен вопрос: Кто? (Кто автор?), однако мы будем искать ответы на все вопросы, предлагаемые в теории Норд, и размышлять, все ли эти вопросы важны для анализа и насколько они важны. Можно ли переводчику корректно понять текст с помощью этой серии вопросов? Действительно ли эта теория является подходящим для переводчика инструментом? Годен ли этот инструмент и какова его объяснительная сила? В интервью мы адресовали переводчице в том числе и вопросы из списка К. Норд. Нам было интересно, какие вопросы профессиональный переводчик считает самими главными при анализе исходного текста художественного романа.

3. О переводе и переводедении

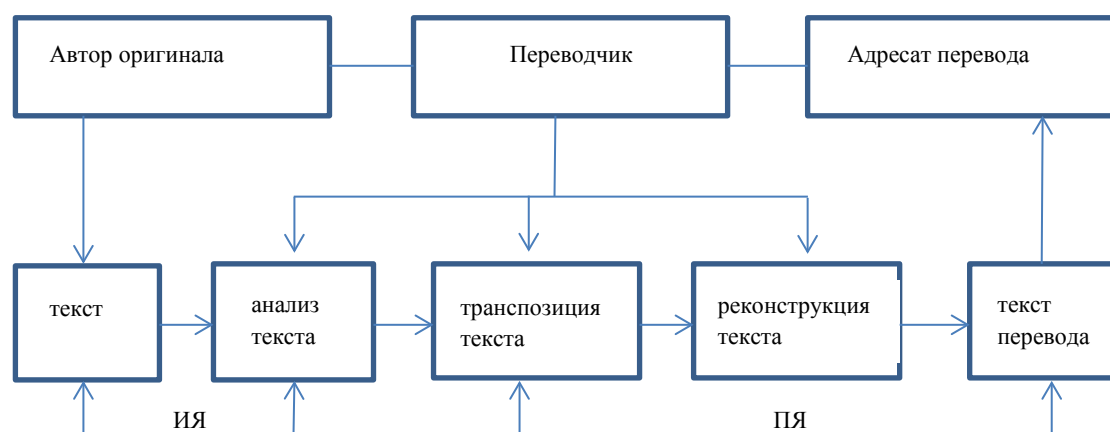
3.1 Российская и западная теория перевода

В российском и западном переводедении говорят о переводе с одного языка на другой, одновременно обращая внимание на тот факт, что в процессе перевода входит не только перевод слов, а много другого. О процессе перевода ближе в главе 3.3. Согласно В. Н. Комиссарову (1999: 11) дело не только о том, что мы переводим слова с одного языка на другой. Нам надо принимать во внимание разность культур, людей, типов мышления, традиций, а также временную

дистанцию. Нам знакомы многие теории перевода, но, как писал Л. С. Бархударов уже в 1975 году, «в современной теории перевода существует целый ряд так называемых 'моделей перевода', причем каждая из этих моделей отражает тот или иной аспект, ту или иную сторону реально существующего явления – процесса перевода как определенного вида межъязыковой трансформации. Было бы наивно задавать вопрос: какая из ныне существующих моделей перевода является 'правильной' или 'истинной'? – все они по-своему верны, поскольку моделируют одно и то же явление (процесс перевода), хотя и с разных сторон; и, разумеется, ни одна из существующих моделей не может претендовать на абсолютную истинность или универсальность». (Бархударов 1975: 8.)

В основе работы переводчика лежит анализ исходного текста. Переводчик, который работает сознательно, не механически, оценивает языковые приемы, использованные в тексте (Фёдоров 1983: 13). Он рассматривает искусственные, идеологические и языковые приемы, использованные в исходном тексте. Его задача выполнить работу объективно и найти соответствия в переводном языке (Фёдоров 1983: 13). При переводе становится очевидно, что связь между языком, культурой, историей и бытом народа неразрывна. Для теории перевода это положение играет огромную роль. (Львовская 1985: 25.)

Схема 1. Трансформационная модель З. Д. Львовской.

(Львовская 1985: 46)

ИЯ = исходный язык
 ПЯ = переводной язык

«На этапе анализа текста на ИЯ переводчик должен исходить из следующих рекомендаций: при свертывании поверхностной структуры в глубинные следует учитывать смысл, который имеет предложение в тексте; количество простых структур должно быть равно количеству самостоятельных мыслей, которые, как известно, не всегда оформляются на поверхностном уровне как отдельные предложения, но всегда могут быть представлены как таковые на уровне глубинных структур; в целях упрощения процедуры анализа переводчик опускает временно необлигаторные элементы высказывания и союзы». (Львовская 1985: 46.)

На всех языках возможно найти выражения для новых, незнакомых ситуаций. Мы можем рассказать на чужом языке о типичных ситуациях и событиях в другой культуре, хотя для них в этом языке нет прямых соответствий. (Kade 1968: 158 и Бархударов 1975: 14.) Чрезвычайно часто случается, что для какого-нибудь слова в языке А не существует точного соответствия в языке Б, (Linell 1995: 63), но все языки имеют средства, с помощью которых можно выразить почти тот же самый смысл (Itkonen 2001: 20). В том случае переводчик должен использовать другие средства языка. По мнению В. Беньямина, цель перевода – исходный текст (произведение) в целом, но последующие процессы перевода очень отличаются от творческого процесса в художественной литературе. (Benjamin 2000: 20) Творческий процесс писателя нацелен на реализацию своей интуиции, а переводчику надо стремиться к достижению точной передаче смысла исходного произведения в другой культуре.

3.2 Реалии в переводоведении

При переводе мы часто встречаемся с реалиями. Что такая реалья? Определение реалии в словаре Шведовой таково:

РЕА́ЛИЯ, -и, ж. (книжн.). Единичный предмет, вещь; то, что есть, существует. От нем. *Realie*, мн. *Realia* и *Realien*, восх. к позднелат. *realis*, 'вещественный'. (Шведова 2008: 822)

В переводоведении термин *реалия* – это предмет или явление, для которого нелегко найти синоним в одном языке, и соответствие в другом. Болгарские переводчики С. И. Влахов и С. П. Флорин дали широкую научную разработку

понятия *реалия*. (Гарбовский 2004: 404, Влахов и Флорин 2012). В настоящей работе мы рассмотрели теорию Влахова и Флорина и их классификацию реалий, (см. ниже более подробно о предметной классификации реалий). Реалии подразделяются на следующие группы: Предметное деление, Местное деление, Временное деление и Переводческое деление. (Влахов и Флорин 2012: 55). Предметное деление, в свою очередь, делится на три группы: А. Географические реалии, Б. Этнографические реалии и В. Общественно-политические реалии.

А. Географические реалии

1. Названия объектов физической географии, в том числе и метеорологии.
2. Названия географических объектов, связанных с человеческой деятельностью.
3. Названия эндемиков.

Б. Этнографические реалии

1. Быт.
2. Труд.
3. Искусство и культура.
4. Этнические объекты.
5. Меры и деньги.

В. Общественно-политические реалии

1. Административно-территориальное устройство.
2. Органы и носители власти.
3. Общественно-политическая жизнь.
4. Военные реалии.

Местное деление, деление по месту и языку:

А. В плоскости одного языка

1. Свои реалии: а) национальные б) локальные в) микролокальные.
2. Чужие реалии: а) интернациональные б) региональные.

Б) В плоскости пары языков

1. Внутренние реалии.
2. Внешние реалии. (Влахов и Флорин 2012: 55–62.)

По мнению Флорина, перевод реалии зависит от коммуникативной установки. Если читатель не понимает реалию, переводчику не удалось решить свою задачу в коммуникативной установке. (Florin 1993: 127.)

3.3 Процесс перевода

Согласно Л.С. Бархударову (1975: 233), процесс перевода можно разделить на два этапа: анализ и синтез. Синтез включает создание нового текста средствами ПЯ. Ю. Найда и Ч. П. Табер разработали трансформационную модель перевода, состоящую из трех этапов: 1) анализ (Analysis) поверхностной структуры языка А, в ходе которого анализируются грамматические трансформации, с учетом грамматических отношений и значений слов и словосочетаний; 2) перенос (Transfer); – на этом этапе проанализированный материал языка А передается с помощью средств языка В; 3) реконструирование (Restructuring), в ходе которого - перенесенный материал обрабатывается для конечной адаптации и приведения к нормам языка перевода (Nida & Taber 1982: 33).

Схема 2. Модель анализа перевода Найды и Табера

Согласно лингвистической теории перевода анализ включает в себя пять этапов: предварительный анализ текста, грамматический анализ, семантический анализ, анализ стиля и прагматический анализ (Ingo 1991: 94). Следует анализировать все эти стадии в тексте. Поскольку мы не можем анализировать текст с разных точек зрения одновременно, мы должны читать его много раз. Инго (1991:26) замечает, что переводчику необходимо иметь не просто хорошее, а намного превосходящее среднее знание языка и чувство стиля.

Теория анализа исходного текста К. Норд ориентирована на переводоведение, и входит в число коммуникативных теорий перевода. (Mason 1998: 31), как и

скопос-теория К. Райс и Х. Фермеер. Греческое слова «скопос» означает 'цель, задача'. Манди констатирует, что модель Норд представляет собой более подробную версию функциональной модели, которая включает элементы анализа текста (Munday 2012: 126). Согласно А. Фёдорову лингвистическая теория сама по себе недостаточна для анализа художественной литературы. Например, успешный перевод индивидуального стиля писателя на ПЯ требует языковедческого обоснования своих решений от переводчика (Фёдоров 1983: 17). По мнению Вехмас-Лехто, когда появлялись коммуникативные теории перевода, постепенно признавалось, что перевод не способен передать весь комплекс значений текста (Vehmas-Lehto 2008: 21). Проблемы при переводе часто связаны с анализом, пониманием и структурой текста. Обычно единицей перевода является текст, поскольку текст – это совокупность всех его частей. (Бархударов 1975: 233, Jänis 2010: 28, Kinnunen 2012: 585 и Vehmas-Lehto 1999: 38). Понимание отдельных высказываний зависит от их отношения к этой совокупности. Значение всех языковых знаков определяется с точки зрения их отношения к совокупности и их места в тексте. В переводе потери неизбежны. Переводчик должен минимизировать эти потери, но мелкие детали можно пропустить, чтобы текст в целом сохранил понятность. (Комиссаров 1999: 45, 58–59. и Бархударов 1975: 11–12, 17.)

«Прагматически обусловленные преобразования имеют своей целью достижение в тексте перевода коммуникативного эффекта, эквивалентного тому, который может быть выявлен в тексте оригинала. В результате преобразований этого типа сохраняется прагматическое значение исходной единицы, в то время как семантические и синтаксические значения могут полностью или частично изменяться. Наиболее существенные изменения семантических и синтаксических значений происходят в результате трансформационных операций, которые получили названия комплексных замен (Рецкер), адаптации (Вине, Дарбельне), прагматических адаптации (Швейцер). Прагматически обусловленные преобразования оказываются необходимыми при переводе идиоматических выражений, а также при передаче знаков-реалий». (Гарбовский 2004: 395.)

Настоящее исследование нацелено на исследование перевода с точки зрения анализа исходного текста. Теория К. Норд описывает процесс перевода в виде циклического процесса (Схема 3.) с четырьмя главными стадиями: 1) интерпретация коммуникативной установки, 2) анализ исходного текста, 3) конструирование стратегии перевода и 4) создание переводного текста.

Схема 3. Процесс перевода К. Норд

(Nord 2009: 38)

Процесс перевода является циклическим. В дальнейшем мы используем сокращения ИТ (исходный текст) и ПТ (переводной текст). Стадиями процесса являются 1) интерпретация коммуникативной установки, 2) анализ ИТ и ситуация его бытования, 3) конструирование стратегии перевода и 4) создание ПТ и ситуация его бытования, которые все связаны друг с другом. Перед началом анализа, необходимо проверить, совпадают ли коммуникативная установка и текст со *skopos*-ом текста, а также опознать черты (и определить специфику) текста, значимые для ПТ. Они имеют влияние для анализа ИТ и конструирования

стратегии перевода. Мерами трансформации являются создание ПТ и конструирования стратегии перевода. Когда ПТ создан, круг замыкается. На каждой стадии нужно «оглядываться назад» для проверки. Функция текста (ИЯ и ПЯ) будет реализована только в той ситуации, когда текст является средством коммуникации, когда адресат его воспринимает (Nord 2009:35–37.)

В письменной коммуникации отправитель и адресат не связаны местом, как при устном переводе. Переводчик определяет текст как подходящий или неподходящий для перевода, он также определяет ситуации бытования ИТ и ПТ и справивает их друг с другом. В обоих случаях нужно разделять создание текста и его восприятие. Определится восприятию ИТ, как и восприятию ПТ. (Nord 2009: 6–7, 36.) Переводчик является одновременно рецептором ИТ и создателем ПТ. Его нельзя считать типичным рецептором ИТ, который ищет информацию для своих собственных целей, цель переводчика передать информацию дальше. (Nord 2009: 10–11, 35.) «В переводе, где появляются новые участники коммуникации (переводчик и получатель переведенного сообщения), структура прагматических отношений знака становится еще более сложной. Переводчик сам становится отправителем, автором сообщения, адресованного «своему» получателю, отличающемуся от получателя оригинального речевого произведения этнически, культурно, часто исторически. Переводчик оказывается перед выбором: либо ориентироваться на автора исходного речевого произведения, отождествив себя с ним и «своего» получателя с получателем оригинального произведения и пытаться вызвать у «своего» получателя аналогичный коммуникативный эффект, т.е. осуществить прагматическое уподобление переводного текста оригинальному, либо ориентироваться только на «своего» получателя, стремясь создать тот коммуникативный эффект, который предполагает новая коммуникативная ситуация.» (Гарбовский 2004: 394.)

4. Анализ материала по модели К. Норд

Мы последовательно задавали вопросы К. Норд к материалу романа Улицкой. Возможности для полного анализа материала ограничены рамками дипломной

работы. Следовательно, в данной работе некоторые пункты проанализированы очень коротко.

Кто она – писатель Людмила Улицкая?

Людмила Улицкая родилась в эвакуации в Башкирии 23 февраля 1943 года. После войны семья вернулась в Москву. Она занималась биологией в Московском университете, и после его окончания Улицкая два года работала в Институте общей генетики АН СССР. Ее уволили за перепечатку самиздата в 1970 году. Впоследствии она оставила генетику и стала писать. В Камерном еврейском музыкальном театре она работала завлитом, писала очерки, детские пьесы, она делала инсценировки для радио, детского и кукольного театров, рецензировала пьесы и переводила стихи с монгольского языка. (Улицкая 2009.)

Улицкая получила важные международные награды: *Букеровскую премию* (2001), премию *Большая книга* (2007) – за роман *«Даниэль Штайн, переводчик»*, литературную премию Гринцане Кавур (2008, Италия) – за роман *«Искренне Ваш, Шурик»*, за роман *«Сонечка»* она получила премию *Лучшая переводная книга* во Франции в 1994 году *Prix Médicis étranger*. (Улицкая 2009.) Она получила государственную премию Австрии в области европейской литературы *Österreichischer Staatspreis für Europäische Literatur* (2014) за романы *«Даниэль Штайн»* и *«Зеленый шатер»* (переведены на немецкий). (Улицкая 2009 и Literaturpreisgewinner 2015.) Многие немецкие и французские литературные критики сравнивают Улицкую с Чеховым, потому что ее проза так же точна в деталях и способна передавать нюансы, как и проза Чехова, и ее темы, на первый взгляд незначительно, но серьезно разрабатываются и расширяются в ходе романа. (Nikkilä 2011.)

Будучи генетиком по образованию, Улицкая отлично знает мужскую и женскую биологию, разницу между полами, а также хорошо разбирается в психологии человека. По словам Улицкой, ее задача – ставить вопросы, а не разрешать их. «У меня это лучше всего получается. Книжка *«Даниэль Штайн»* не отвечает ни на один вопрос, но она их ставит. Вопрос надо обойти кругом, понюхать, пощупать,

чтобы по крайней мере его понять. Прежде его решать нельзя, и огромное количество проблем сегодняшнего дня в том, что люди пытаются найти ответ на вопрос, который не сформулирован». (Улицкая 2009.)

В произведении *Kenen aika?* профессор русской литературы и культуры из Хельсинки Томи Хуттунен (*Tomi Huttunen*) и исследователь литературы из Турку Тинтти Клапури (*Tintti Klauri*) пишут, что к началу 2010-х годов роль писателя в России стала менее заметной, но к ним по-прежнему прислушиваются. Улицкая, Быков, Акунин, Лимонов, Рубинштейн и Шевчук являются значимыми фигурами политической оппозиции. (Huttunen и Klauri 2012: 20–21) Книги Улицкой не простые, но читаются легко.

Для кого Улицкая пишет?

Читательская аудитория Улицкой в мире довольно велика. Её книги переведены на многие языки. Большинство читателей, наверно, женщины, но и мужчины читают её книги.

С какой целью?

В романе «Зеленый шатер» она хочет рассказать о жизни диссидентов в Советском Союзе в 1960–70-е годы. По словам Улицкой, она не является фигурой, оказывающей заметное влияние на общественное мнение, хотя она занимается и общественными делами, например, проектом развития библиотек в России.

Через какой канал?

Канал, который использует Улицкая, – это жанровая форма романа. Но, однако, она писала также пьесы для радио и телевидения и делала инсценировки для театра.

Где?

Согласно Норд, незначительный вопрос «Где?» в конце концов имеет значение, наряду с вопросами «Почему выбран этот текст?» и «Когда?», в общем анализе исходного текста. Этот вопрос относится к категории внешних вопросов в модели Норд. Она спрашивает: Где создан текст? Улицкая живет в России, родилась в СССР и пережила те времена, о которых пишет. Она изнутри знает и место, и время, о каоторых пишет. – Даже географические, исторические и социокультурные условия имеют влияние на коммуникативную ситуацию, где переводчик получает исходный текст на ИЯ, и его задача заключается в опознании черт ИТ, значимых для ПТ, чтобы коммуникативные установки ИТ и ПТ оказались похожи. (Nord 2009: 66–67.)

Мы в Финляндии сейчас живем в другом обществе, отличном от Советского Союза 1960-х годов. – Современная Россия тоже значительно отличается от Советского Союза. По мнению Улицкой, общество изменилось. Традиционно писатели в России имели большое общественное влияние. Они были общественными лидерами, и их высказывания имели значение. Согласно Улицкой, ситуация сильно изменилась. Сейчас в России задача писателя – развлекать читателя. Мы живем в рыночной экономике и по ее законам. (Улицкая 2009.)

Когда?

По словам Норд, имеется в виду не только время издания, но и время, о котором идет речь, все это имеет значение. – Язык постоянно изменяется. Выражения, которые использовали 90 лет назад, отличаются от сегодняшних. По мнению Норд, жанры изменяются со временем, как, впрочем, и тексты. Например, статья в газетах пишется сегодня другим стилем, чем 90 лет назад.

У произведений художественной литературы значим год публикации: роман Улицкой вышел в свет в 2011 году, это произведение настоящего времени. Язык в него современный, но сюжет повествует о прошлом.

Почему выбран этот текст?

Улицкая начала писать, поскольку ее уволили из университета, где она работала на кафедре генетики, за перепечатку самиздата в 1970 году. Она генетик, на филологическом факультете не училась, однако она стала писателем. Средство выражения писателя – текст, художника – визуальный образ, музыканта – музыка. Писатель Улицкая пишет не только романы, но и очерки, пьесы, инсценировки для театра и телевидения. Кроме того, она переводчик.

С точки зрения читателя, стоит определить, кто писал текст и по какой причине. Переводчику необходимо знать язык, культуру, как, впрочем, и ситуацию бытования ИТ, как говорит Норд.

С какой функцией/целью?

Этот роман представляет собой оригинальный обзор истории Советского Союза. Улицкая пишет о людях со своими недостатками, ошибками, и о том, что человеку надо стремиться к лучшему. Мы должны нести ответственность за наши действия и злодеяния независимо от времени, в котором мы живём, и от человеческих отношений, которые нас связывают. Она в начале книги цитирует письмо Б. Пастернака В. Шаламову от 9 июля 1952 года: – «Не утешайтесь неправотою времени. Его нравственная неправота не делает еще нас правыми, его бесчеловечности недостаточно, чтобы, не соглашаясь с ним, тем уже и быть человеком». (Улицкая 2011.)

О чём он/она говорит?

В основе сюжета романа лежит дружба мальчиков Ильи, Сани и Михи:

«Мальчишки брели и болтали, болтали и брели, а потом остановились возле Яузы, замолчали. Почувствовали одновременно – как хорошо: доверие, дружество, равноправие. И мысли нет, кто главней, напротив, все друг другу равно интересны. А про Сашу с Ником, про клятву на Воробьевых горах они еще не знали, даже начитанный Саня Герцена еще не открывал. Да и гнилые эти места — Хитровка, Гончары, Котельники – столетиями считались самыми вонючими в городе и не

созданы были для романтических клятв. Но что-то важное произошло: такая сцепка между людьми возможна только в юном возрасте. Крючок впивается в самое сердце, и нить, связывающая людей детской дружбой, не прерывается всю жизнь». (Улицкая 2011: 16.)

Улицкая описывает людей, тщательно фокусируясь на деталях, например:

«Через два часа, когда ребята уже входили в пивную, их разыскал Пьеров дядька, француз по имени Николай Иванович, с русской фамилией Орлов. Он был пожилой, розовый и толстенький, напоминал веселого поросенка Ниф-Нифа, говорил на петербургском наречии, давно вышедшем из советского словооборота. Одет был смешно — в соломенной шляпе и в украинской рубахе, вышитой по вороту, — точно как Хрущев. Иностранца в нем заподозрить было невозможно. По виду бухгалтер из провинции, с тертым портфельчиком». (Улицкая 2011: 159.)

Многие немецкие и французские литературные критики сравнивают Улицкую с Чеховым, потому что ее проза так же точна в деталях и способна передавать нюансы, как и проза Чехова, и ее темы, на первый взгляд незначительные, серьезно разрабатываются и расширяются в ходе романа. (Nikkilä 2011.)

Что говорится, а что нет?

Художественный роман – это роман с выдуманной историей. В данном произведении реальна история страны, в действительности этих людей и событий не было, но были похожие. В тексте «между строками» всегда имеются презумпции. Их хорошо знает читатель, принадлежащий к той же самой культуре, что и писатель. Сложность работы переводчика заключается в том, чтобы решить, с помощью какой стратегии и каких средств следует доводить весь комплекс смыслов до читателя другой культуры – или их следует удалить, не фокусируя на них внимания. Мы не будем в данной работе рассматривать то, о чем Улицкая не говорит.

В какой последовательности?

Главными героями романа являются трое ребят и три девушки. Улицкая рассказывает об их жизни, но не в последовательном хронологическом порядке.

Задействованы ли какие-нибудь невербальные элементы?

Текст художественной прозы не может быть насыщен невербальными элементами в такой степени, как пьеса для театра. Интонация, жесты, язык тела остаются в пространстве толкования читателя. Каждый читатель имеет свою интерпретацию произведения. – Без глубокого знания времени и культуры трудно сказать, какие невербальные элементы актуализируются именно здесь.

Какими словами?

Анализируя словесный склад ИТ, мы делаем лексический, синтаксический и семантический анализ и анализ стиля (Nord 2009: 124). Мы начали делать анализ, когда еще не было перевода романа на финский язык. На заключительном этапе работы нам было интересно сравнивать результаты нашего анализа с финским переводным текстом. Материал Улицкой и теория Норд дает широкие возможности для анализа. О лексическом, синтаксическом и семантическом анализах можно было бы написать несколько дипломных работ, однако мы хотели ограничить работу одной магистерской диссертацией.

Реалии рассматриваются в разделе под заголовком: «Какими словами», потому что они касаются лексического аспекта ИТ. Об использовании текстовых корпусов Норд не говорит. Однако при исследовании лексики корпус является полезным дополнительным инструментом. Поэтому мы создали корпус романа Улицкой и список ключевых слов с помощью программы *Word Smith Tools*.

Герои используют разговорный стиль, в их речи встречаются слова: *здорово скучно, толстячка*; ругательства и сниженная лексика: *Миха, ну на фигу тебе это мордобитие? черт его знает что, врежь черномазому, прибей пидараса*; советизмы: *старшая пионервожатая Тася Воробьева, райком, профком, самиздат, тамиздат, партучеба, красный угол*; заимствованные слова: *пай, киндерсюрпризы*; названия еврейских и православных праздников и ритуалов: *бар-мицва, Пурим, Параскева Пятница*.

Какими предложениями?

Анализируя лексику ИТ, мы делаем лексический, синтаксический и семантический анализ и анализ стиля (Nord 2009: 131). Мы исследуем простые и сложные предложения в тексте, их длину и определяем стиль текста. В данном материале можно найти как сложные и чрезвычайно длинные предложения, так и простые, очень короткие предложения. Деепричастия и причастия используются довольно много. В диалогах используется разговорный стиль и грубые выражения.

Каким тоном?

Улицкая говорит гуманным, толерантным тоном об истории диссидентов. Мы считаем, что это очень важно, что Улицкая написала этот роман.

С каким эффектом?

Рассматривая внешние и внутренние факторы текста, мы можем рассмотреть и последний вопрос, предусмотренный моделью анализа Норд: С каким эффектом? Несмотря на исследование всех вопросов, нам нелегко найти ответ на этот последний вопрос. Творческий процесс писателя нацелен для воплощение своей интуиции, и без всякого сомнения, цель писателя, создать произведение, оказывающее воздействие на читателя. Невозможно определить все влияния, которые может оказать произведение, как и невозможно заранее просчитать количество проданных экземпляров. У каждого читателя свои индивидуальные впечатления от произведения, они зависят от опыта жизни, обстановки и душевного состояния. Произведения Улицкой пронизаны гуманизмом. Она рассматривает людей со своими недостатками, судьбы героев. Она может писать и о трагических обстоятельствах. Этот роман – знак уважения диссидентам. Может быть, с романом Улицкой все будет так, как она пишет в цитируемом ниже фрагменте, и он станет источником исторической правды для читателя:

«Что говорит великий писатель, то и становится исторической правдой. Военные историки нашли у Толстого множество ошибок в описании Бородинской битвы, а

весь мир все равно видит ее именно такой, как описал ее Толстой в ”*Войне и мире*”.
(Улицкая 2011а: 54.)

Мы начали работу в 2012 году. Тогда ещё не было перевода романа Улицкой. Перевод на финский язык был выполнен в 2014 году. Вследствие этого у нас открылась возможность взять интервью переводчика Арьи Пиккупеура. Чрезвычайно интересно было услышать мысли профессионального переводчика о своей работе.

5. Заключение

В данной работе мы рассмотрели роман Людмилы Улицкой в свете анализа исходного текста художественного романа в соответствии с принципами Кристианы Норд, так как именно анализ исходного текста лежит в основе процесса перевода. Начиная наш исследование в 2012 году, мы не имели возможности использовать перевод романа «Зеленый шатер» на финский язык за неимением такового. Перевод был осуществлён только в 2014 году под названием *Vihreän teltan alla*, (переводчик Арья Пиккупеура (Arja Pikkureura)), что было решено использовать в ходе работы, в частности с помощью интервью с переводчиком, в ходе которого обсуждался процесс перевода.

Теория анализа исходного текста К. Норд имеет переводческую ориентацию, она входит в число коммуникативных теорий перевода, как и скопос-теория К. Райс и Х. Фермеера. Греческое слова «скопос» имеет значение 'цель, задача'. Вероятно, на основе разных теорий возможно создать хороший перевод. Теория – это инструмент переводчика. Процесса перевода романа можно сравнивать со строительством дома. Невозможно построить дом с помощью одного инструмента, и когда дом построен, нужно собрать все инструменты. Перевод романа не «строится» с помощью одного инструмента. Это объемная и многоаспектная работа, для которой нужны разные инструменты, роль и вклад которых, однако, достаточно трудно распознать в готовом целом. По качеству перевода тем не менее можно судить о качестве использованных инструментов.

Во время учебы в университете нам интересно было изучать научную литературу на английском, немецком и русском языках. Мы выбрали теорию перевода Норд в качестве теоретической основы данной работы, поскольку в основе работы переводчика лежит способность анализировать исходный текст. Следовательно, анализ исходного текста является стартовой точкой всякого перевода. В отличие от линейной модели, предлагаемой лингвистической теорией анализа ИТ, Норд принимает во внимание и коммуникативную установку. В модели Норд (стр. 9) ситуация перевода немыслима вне анализа коммуникативной установки. В модели интерпретация коммуникативной установки выступает как первая стадия процесса. Другими процессуальными стадиями в этой модели являются анализ исходного текста, конструирование стратегии перевода и создание переводного текста. Большое значение также имеет ситуация исходного текста и ситуация переводного текста. Стоит заметить и стрелки, которые направлены в обратную сторону. На каждой стадии работы надо «возвращаться назад», чтобы проверить ее соответствие предыдущей и другим стадиям. В ходе работы мы переводили модель Норд с немецкого языка на финский и русский языки, а классификацию реалий Влахова и Флорина на финский язык.

В настоящей работе рассматривается только малая часть текста романа и используются далеко не все объяснительные возможности теории Норд. Однако результаты исследования показывают, что модель анализа К. Норд подходит для анализа художественной литературы, особенно в комбинации с другими методами. Интервью с переводчиком также было весьма интересно. В ходе исследования мы пришли к выводу, что модель Норд обладает бóльшей объяснительной силой, чем лингвистические модели. С помощью вопросов Норд можно сделать значительно более глубокий анализ, чем в этой дипломной работе, но данная работа только представляет собой магистерскую диссертацию, поэтому фрагментарность анализа объясняется ограниченностью жанра. Было бы важно и интересно рассмотреть с помощью вопросов Норд материал Улицкой более подробно, либо исследовать другую стадию процесса

перевода (интерпретацию коммуникативной установки, конструирование стратегии перевода или создание переводного текста).

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

Материал исследования

Улицкая, Людмила 2011. Зеленый шатер: роман: в 2 т. М.: Эксмо.

Литература

Бархударов, Л. С. 1975. *Язык и перевод*. Москва: Издательство «Международные отношения».

Влахов, С.И., Флорин, С.П. 2012, 2009, 2006 [1980]. *Непереводимое в переводе*. Изд. 5-ое. Москва: «Р. Валент».

Гарбовский, Н.К. 2004. Теория перевода. Москва: Издательство Московского университета.

Комиссаров, В.Н. 2002. *Лингвистическое переводоведение в России*. Курс лекций. Москва: ЭТС.

Комиссаров, В.Н. 1999. *Современное переводоведение*. Курс лекций. Москва: ЭТС.

Львовская, З.Д. 1985. *Теоретические проблемы перевода*. (На материале испанского языка). Москва: Высшая школа.

Рецкер, Я.Й. 1974. *Теория перевода и переводческая практика*. Москва: «Международные отношения».

Фёдоров, А.В. 1953. *Введение в теорию перевода*. Москва: Издательство литературы на иностранных языках.

Benjamin, Walter 2000. The Task of a Translator. An Introduction to the Translation of Baudelaire's *Tableaux Parisiens*, Translated by Harry Zorn. In: L. Venuti (ed.) *The Translation Studies Reader*. London: Routledge, 16–22.

Huttunen, Tomi; Tintti Klapuri 2012. Kenen aikaa venäläinen nykykirjallisuus elää? Teoksessa: T. Huttunen ja T. Klapuri (toim.) *Kenen aika? Esseitä venäläisestä nykykirjallisuudesta*. Kustantaja: BTJ Finland Oy, Helsinki. Latvia: InPrint, 15–21.

- Ingo, Rune 1991. *Från källspråk till målspråk*. Introduktion i översättningsvetenskap. Lund: Rune Ingo och studentlitteratur.
- Itkonen, Esa 2001. *Maailman kielten erilaisuus ja samuus*. 2. uudistettu ja laajennettu painos. Yleisen kielitieteen julkaisuja 4. Turku: Åbo Akademin tryckeri.
- Jänis, Marja 2010. *Venäjistä suomeksi ja suomesta venäjäksi*. Aleksanteri Series 4/2010. Jyväskylä: WS Bookwell Oy.
- Kade, Otto 1968. Zur Modellierung von Äquivalenzbeziehungen. Im: A. Neubert, O. Kade. *Neue Beiträge zu Grundfragen der Übersetzungswissenschaft*. Athenäum-Skripten Linguistik. Materialien der II Internationalen Konferenz „Grundfragen der Übersetzungswissenschaft“ der Karl-Marx-Universität Leipzig vom 14. bis 17. September 1970. VEB Verlag Enzyklopädie, Leipzig. Gräfenhainichen. DDR: Druckerei „Gottfried Wilhelm Leibniz“, 157–165.
- Kinnunen, Tuija 2012. Käännöstiede. Teoksessa: V. Heikkinen, E. Voutilainen, P. Lauerma, U. Tiililä, M. Lounela (toim.) *Genreanalyysi. Tekstilajitutkimuksen käsikirja*. Kotimaisten kielten keskuksen julkaisuja 169. Helsinki: Gaudeamus, Tallinn: Tallinna Raamatutrükikoda, 581–586.
- Linell, Per 1995 [1978, 1982] *Människans språk*. Andra upplagan, åttonde tryckningen. Lund: Ljungbergs tryckeri.
- Mason, Ian 1998. Communicative / Functional Approaches. In: Mona Baker (ed.) *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*. London: Routledge.
- Munday, Jeremy 2012 (2008) [2001]. Translation-oriented text analysis. In: *Introducing Translation Studies. Theories and applications*. Third edition. Lontoo ja New York: Routledge.
- Nord, Christiane 2009. *Textanalyse und übersetzen*. Theoretische Grundlagen, Methode und didaktische Anwendung einer übersetzungsrelevanten Textanalyse. 4. bearbeitete Auflage. Tübingen: Julius Groos Verlag.
- Ulickaja, Ljudmila 2014. *Vihreän teltan alla*. Suomentanut Arja Pikkupeura. Balto Print, Vilnius: Siltala.
- Vehmas-Lehto, Inkeri 2008. Kohteena käännös: uusia näkökulmia kääntämisen ja tulkkauksen tutkimiseen ja opiskelemiseen. Teoksessa: I. Helin ja H. Yli-Jokipii (toim.) *Onko käännöstutkimuksessa särmää?* Käännöstieteen laitoksen julkaisuja, Helsingin yliopisto, 1796-0150; 4. Helsinki: Yliopistopaino, 13–42.

Vehmas-Lehto, Inkeri 1999. *Kopiointia vai kommunikointia? Johdatus käännteoriaan*. Helsinki: Oy Finn Lectura Ab.

Словари

Куусинен, М.Э., В.М. Оллыкайнен, Ю.Е. Сюръялайнен 2009. *Новый большой русско-финский словарь*. В 2-х томах. Свыше 90 000 слов и фразеологических оборотов. Под редакцией М.Э. Куусинена. Оллыкайнен В.М., Сюръялайнен Ю.Э. В 2-х т.т. 5-е изд., стер. Москва: «Живой язык».

MOT словарь. *Русско-финский и финско-русский словари*. Университет Восточной Финляндии. Venäjä 8.5c 2015. Доступно в адресе: <https://mot-kielikone-fi.ezproxy.uef.fi:2443/mot/uef/netmot.exe?motportal=80>.

Шведова, Н. Ю. 2008. *Толковый словарь русского языка с сведениями о происхождении слов* / РАН. Н. Ю. Шведова (Отв. ред.). Институт русского языка им. В.В. Виноградова. Москва: Издательский центр «Азбуковник».

Интервью

Буйлов, Василий 2014. *Как мы играли на расшибалочке и казаки-разбойники*. Преподаватель русского языка. Университет Восточной Финляндии. Йёнсуу.

Пиккупеура, Арья 2014. *Интервью переводчика*. Перевод романа *Зеленый шатер* на финский язык. Интервью по электронной почте 30.12.2014.

Сеппянен, Серафим 2013. *Еврейские буквы самех и ламед, значение*. Интервью по электронной почте. 3.11.2013. Преподаватель древнееврейского языка. Университет Восточной Финляндии. Йёнсуу.

Интернет-источники

Literaturpreisgewinner 2015. *Ausgezeichnete Autoren und Gewinner 1965–2014*. <http://www.literaturpreisgewinner.de/belletristik-international/oesterreichischer-staatspreis-fuer-europaeische-literatur>. Прочитано 6.4.2015.

Nikkilä, Reijo 2011. *Minun Venäjämäni – Моя Россия*. Блог. Авторы блога частные люди, которые занимаются Россией с разных точек зрения. Доступно по

адресу: http://minunvenajani.blogspot.fi/2011_02_01_archive.html. Прочитано 15.1.2015.

Улицкая, Людмила 2011. *Zelenyj šatjor.* = *Зеленый шатер*. Fiction-Book. Доступно по адресу: <http://fictionbook.in/lyudmila-ulickaya-zeleniy-shater.html?page=1&submit=ок>.

Улицкая, Людмила 2009. *Literaturnyj klub.* © 2009 – Ljudmila Evgen´evna Ulitskaja – *Literaturnyj klub. Serija velikie rossijskie i zarubežnie pisateli.* Доступно по адресу: <http://www.ulickaya.ru>.